

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Рада молодих науковців

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ

Випуск XI

Частина 2

Кременець
2026

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Випуск XI. Частина 2 / за заг. ред. М. О. Галішевської. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2026. 177 с.

*Друкується згідно з рішенням Ради молодих науковців
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса
Шевченка (протокол № 3 від 9 червня 2026 р.).*

Збірник містить тези доповідей, представлені за підсумками роботи XI науково-практичної конференції «ОСВІТА, НАУКА І СУСПІЛЬСТВО У ЦИФРОВУ ЕПОХУ», яка відбулася в рамках проєкту «KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ» 26 травня 2026 року.

Редакційна колегія:

Галішевська Марія Олександрівна, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Тригуба Олена Василівна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Яловський Павло Миколайович, доктор філософії, викладач Фахового коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Клак Дмитро Сергійович, викладач Фахового коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Собчук Ольга Богданівна, асистент кафедри іноземних мов і методик їх навчання КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Старух Павло Володимирович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти КОГПА ім. Тараса Шевченка

Дизайн обкладинки: Киричок С. В.

Комп'ютерний набір та верстка: Горголь В. А.

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, імен, а також за дотримання норм академічної доброчесності несуть автори публікацій.

© Автори тез, 2026

СТУДІЯ IV

ГУМАНІТАРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 378:159.955

Олена Величко,
кандидат економічних наук, доцент;
Артем Колодій,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет

ВПЛИВ «КЛІПОВОГО-МИСЛЕННЯ» НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ

Щороку цифровізація набирає обертів, проникаючи не лише в бізнес, а й у повсякденне життя людей. Технологічні досягнення трансформували підходи до інформації, і молоді працівники, які масово виходять на ринок праці, мають зовсім інше сприйняття. Довгі тексти, інструкції та тривалі зустрічі більше не відповідають сучасному стилю управління молодшим поколінням. Менеджери дедалі частіше стурбовані тим, чому їхні команди швидко втрачають фокус, відкладають завдання та не можуть тривалий час зосереджуватися на одному процесі. Це створює нові виклики для організацій і вимагає від керівництва пошуку нових стратегій управління. Такий тип сприйняття у науковій літературі називають «кліповим-мисленням» [1].

Про появу кліпової культури писав Е. Тоффлер [2] ще у 1980 році. Згодом виникла низка пов'язаних із цим явищем понять, зокрема кліпове мислення, кліпове сприйняття та кліпова свідомість. Одночасно розширювалося й коло наукових галузей, у межах яких ці явища почали активно досліджуватися.

Кліпове мислення з одного боку, полегшує навчання, надаючи більше ресурсів для швидкого пошуку інформації, а з іншого – поставило під загрозу ефективність майбутніх фахівців через зниження здатності до глибокого зосередження. Сьогодні наслідки цього явища безпосередньо впливають на глобальний ринок праці та вимагають детального аналізу його позитивних і негативних аспектів.

Серйозна когнітивна криза, з якою стикаються сучасні компанії, добре проілюстрована одним недавнім масштабним дослідженням, проведеним Американською психологічною асоціацією (APA). Експерти проаналізували дані понад 98000 осіб і виявили, що чим більше коротких відео людина переглядає, тим гірше працюють її увага та пам'ять. Постійне прокручування призводить до залежності, і мозок втрачає здатність виконувати складні завдання, такі як глибокий аналіз або читання тривалих текстів [3].

Вчені АРА показали, що цифрова залежність призводить працівників до стресу, тривоги та самотності, замінюючи реальне спілкування на віртуальне. Головна причина такої інтелектуальної та психологічної кризи криється у механізмі «дофамінової петлі». Щоразу, коли людина гортає стрічку новин або переглядає короткі відео, її мозок виділяє гормон задоволення – дофамін. Зрештою, працівники настільки звикають до простих і миттєвих цифрових «лайків», що будь-яка реальна робота починає видаватися їм занадто нудною і виснажливою. У результаті традиційні методи мотивації, такі як грошові бонуси чи премії наприкінці місяця, перестають бути ефективними.

Це змушує менеджерів кардинально змінювати основні елементи робочих процесів, щоб забезпечити ефективність бізнесу в таких умовах. Першим кроком має стати впровадження інструментів для ефективного управління часом і візуалізації проектів. Варто розділити великі та довгострокові завдання на невеличкі щоденні етапи з чітко визначеними короткостроковими термінами, використовуючи основи Канбан-дошок.

Другим ключовим кроком є реформа корпоративного навчання, яка має відмовитися від громіздких паперових інструкцій на користь мікронавчання, де вся корисна інформація подається через короткі двоххвилинні відео та наочні інфографіки.

Водночас не варто розглядати кліпове мислення виключно як негативне явище. Зазначимо, що передусім це захист мозку від перенасичення інформацією. Раніше основним джерелом інформації були книги. За допомогою них людина розвивала критичне мислення та здатність до аналізу інформації. Читаючи їх, людина самостійно створювала образи, аналізувала великий обсяг інформації, щоб виокремити головне. Проте в сучасних реаліях, пошук інформації став легшим за допомоги інтернету. Завдяки ньому не потрібно перебирати велику кількість інформації в пошуках необхідної.

Окремим позитивним аспектом кліпового мислення є розвиток високої швидкості реакції та навичок багатозадачності. Постійна зміна великих потоків інформації тримає мозок адаптованим до змін на льоту допомагаючи людині легше адаптуватися до стрімких змін у сучасному суспільстві. Зрештою, це значно прискорює загальний темп сприйняття інформації, дозволяючи охопити й засвоїти максимум корисних відомостей за мінімальний проміжок часу.

Кліпове мислення стає важливим чинником змін в управлінні та навчанні сучасних компаній. Нові звички мислення, сформовані внаслідок перегляду коротких відео, є головною причиною змін в управлінні персоналом. Таке явище не лише заважає зосередженню працівників на складних завданнях і робить традиційну мотивацію

неефективно, але забезпечує швидку фільтрацію інформації, багатозадачність і захист мозку від перевантаження, й формує новий підхід до роботи. Перед обличчям цього феномену компанії можуть використовувати зручні інструменти управління, які встановлюють нову основу для співпраці керівництва та команди, для збереження високих результатів у сучасних реаліях.

Список використаних джерел

1. Тоффлер Е. Третья хвиля. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 452 с.
2. Жукова О. А. Психолого-педагогічний аналіз кліпового мислення як феномена сучасності. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/213/190>
3. *The independent*. URL : <https://www.independent.co.uk/>

УДК 94(477.82)''1579'':355.48

Віталій Галішевський,
кандидат історичних наук, старший викладач,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ЗБРОЙНІ СИЛИ ВОЛИНСЬКИХ МАГНАТІВ У ПОЛОЦЬКІЙ КАМΠΑНІЇ СТЕФАНА БАТОРІЯ 1579 Р.

Військова історія Речі Посполитої доби Стефана Баторія привертає стійку увагу дослідників уже кілька десятиліть, однак більшість праць зосереджується на діяльності королівської армії як цілісного організму – стратегії, тактиці, облоговому мистецтві, ролі найманців. Натомість внесок приватних магнатських військових контингентів у перебіг конкретних кампаній залишається малодослідженим, особливо щодо волинської шляхти та магнатерії. Між тим, саме приватні почти складали значну частину – за окремими підрахунками, до половини – литовського компоненту польсько-литовської армії в Полоцькій кампанії 1579 р. Без урахування їхньої ролі неможливо скласти повноцінну картину того, як Стефан Баторій здобув першу й одну з найважливіших перемог Лівонської війни.

Особливу дослідницьку цінність має аналіз збройних сил волинських магнатів – насамперед князів Василя-Костянтина Острозького та Януша Збаразького, – адже волинська магнатерія цього часу перебуває на перетині кількох ключових проблем: формування станової шляхетської системи в Речі Посполитій,

відносин між центральною королівською владою та регіональними військово-політичними гравцями, а також специфіки прикордонної військової організації на українських землях у другій половині XVI ст. Дослідження мілітарного потенціалу волинських магнатів дозволяє краще зрозуміти механізм мобілізації та функціонування приватних армій у системі польсько-литовської держави.

У сучасній українській та польській історіографії ця тема залишається відкритою: вітчизняні дослідники, як правило, розглядають участь волинської еліти у Лівонській війні принагідно, в рамках ширших біографічних або регіональних студій, а не як самостійний об'єкт аналізу. Заповнення цієї лакуни є актуальним завданням – тим більше що польська наукова традиція (зокрема праці Д. Купіша) надає достатню джерельну основу для такого дослідження в діалозі з вітчизняними студіями.

Мета статті – на основі аналізу наявних джерел і літератури реконструювати участь збройних сил волинських магнатів – насамперед князів Василя-Костянтина Острозького та Януша Збаразького – у Полоцькій кампанії Стефана Баторія 1579 р.; визначити чисельність, склад і бойові завдання їхніх приватних почтів; встановити місце волинських контингентів у загальній структурі та оперативному плані польсько-литовської армії; а також оцінити самостійну Чернігівську операцію осені 1579 р. як складову стратегічного задуму короля.

У 1576 році польську корону отримав трансільванський воєвода Стефан Баторій. Головним завданням новообраного короля було повергнення втрачених в ході війни з Московським царством 1563–1577 рр. територій. Дипломатичні переговори, що розпочались у 1578 р. у відповідь на московську агресію в Лівонію 1577 р. очікувано завершилися нічим й 30 червня 1579 року королівська армія рушила в похід на територію Московського царства.

Першою кампанією Стефана Баторія на території Московії була облога Полоцька, одного з найбільш важливих у стратегічному плані пунктів на польсько-московському прикордонні. Чисельність польсько-литовської армії під час походу на Полоцьк досі викликає дискусії. Зокрема, в українській історіографії існує думка, що армія короля під стінами Полоцька нараховувала близько 15 тис. чоловік [5, с. 266], однак скоріше за все, вона була набагато більш чисельнішою. Знаний польський історик Д. Купіш у праці «Полоцьк. 1579» вказує, що Стефан Баторій мав у своєму розпорядженні 18 739 воїнів армії коронної та 22 975 чол. військ ВКЛ [1, с. 104–105]. Особливу цікавість викликають розрахунки, згідно з якими, близько 10 тис. чол. литовської армії становили приватні почти магнатів [1, с. 105]. Найбільш чисельні приватні загони виставила волинська

магнateria, зокрема князь Василь-Костянтин Острозький та князь Януш Збаразький, який, до всього, був одним з ад'ютантів короля.

Приватні загони волинських магнатів приєдналися до армії короля вже після початку облоги Полоцька, і саме вони замкнули кільце оточення навколо міста, зайнявши позиції на лівому березі річки Полоти. Протягом усього часу облоги волинські військові загони брали, як, зрештою, і вся армія, участь у виснажливих інженерних роботах та безперервних штурмах кріпосних укріплень. Протягом більшої частини серпня 1579 р. приступи міста не мали успіху. Окрім того, війська стали відчувати брак продовольства. Московські загони, що знаходилися на тилах польсько-литовської армії у фортецях Сокол, Дрісса, Ніша та Туровль, розпочали систематичні, хоча і недостатньо інтенсивні, напади на ізольовані загони, знищували обози, що рухалися з Вільна.

Для вирішення цієї проблеми було виділено частину військ чисельністю до 3 тис. чол. кавалерії під загальним командуванням Кшиштофа Радзівілла. До цього загону входили також надвірні війська князя Василя-Костянтина Острозького чисельністю до 500 чол. на чолі з його молодшим сином Костянтином [1, s. 141]. Головним завданням К. Радзівілла була ліквідація загрози збоку фортеці Сокол, де перебували московські підкріплення, вислані до Полоцька з Пскова під командуванням воєвод Б. Шеїна та Ф. Шереметьєва чисельністю до 5 тис. чол. Окрім того, проти фортеці Ніша діяв окремий загін під командуванням князя Януша Збаразького чисельністю до 800 чол. Сили К. Радзівілла та Я. Збаразького блокували Сокол та Нішу та не дозволили їх гарнізонам втрутитись у хід подій під Полоцьком. Утім, під Соколом відбулося невелике зіткнення між військами Радзівілла та силами московських воєвод, яке завершилося відступом останніх під укриття фортечних мурів [1, s. 141].

Залишившись без підтримки ззовні, гарнізон Полоцька занепадав духом. Крім того, 29 серпня військам Баторія вдалося в кількох місцях підпалити міські укріплення, а 30 серпня угорські найманці захопили оборонну вежу, що розташовувалась недалеко від пролому. Стало зрозуміло, що місту встояти не вдасться, і гарнізон разом із воєводою Петром Волинським, всупереч позиції більшості воєвод та полоцького єпископа Кіпріана, здав Полоцьк. 31 серпня армія Стефана Баторія увійшла в місто.

Проте з взяттям Полоцька кампанія короля не завершилася. Розділившись на кілька дрібніших груп, польсько-литовські війська повели наступ з метою знищення московських військ у районі Полоцька. Найбільшою акцією завершального етапу кампанії було взяття фортеці Сокол. Це завдання було покладене на 5-тисячне

військо під командуванням коронного гетьмана Миколая Мелецького [1, s. 158–159]. До складу військ М. Мелецького входило бл. 3200 чол. німецької і польської піхоти, а також понад 1 тис. чол. кінноти, командування якою здійснював Януш Збараський. Відомо, що серед вершників знаходилось бл. 300 чол. надвірних військ князя Збараського [1, s. 159].

10 вересня війська М. Мелецького підступили до Сокола з правого берега річки Дрісса. Для того, щоб відрізати шляхи відступу московським військам та забезпечити безпечну переправу решти війська, через Дріссу переправилася кіннота Я. Збараського [1, s. 159]. Московські воеводи не чинили рішучого спротиву переправі через річку, проте вислали кілька дрібних кінних загонів, які намагалися ускладнити переправу польсько-литовській армії. Достатньо швидко вони були загнані назад у Сокол кіннотою Я. Збараського. Того ж дня піхота почала споруджувати облогові укріплення і розпочався обстріл фортеці. 11 вересня артилерії вдалося запалити укріплення і піхота увірвалася у фортецю. Частина московських військ, яку очолював воевода Ф. Шереметьєв, намагалася відступити у напрямку Пскова, проте її зупинила кіннота Я. Збараського. Більшість загону Шереметьєва було взято в полон. Решта гарнізону Сокола була знищена. Врятуватись вдалося щонайбільше двом сотням захисників Сокола. Втрати ж військ М. Мелецького становили бл. 500 чол. убитими та пораненими [5, с. 301].

У той час, коли війська під безпосереднім командуванням Стефана Баторія діяли на території Лівонії, Річ Посполита завдала ще одного відволікаючого удару. Восени 1579 року надвірні війська князів Михайла Вишневецького та Василя-Костянтина Острозького здійснили похід на Чернігів [3, с. 22]. Очолював похід сам воевода Київський. Ймовірно, він був однією зі складових частин стратегічного плану Стефана Баторія по закріпленню Полоцького успіху.

Щоб підтримати цей похід, Стефан Баторій наказав каменецькому каштеляну Миколаю Синявському долучитися з військами до сил В.-К. Острозького. Утім, М. Синявському це не вдалося через брак часу на підготовку походу. Тому можемо стверджувати, що Чернігівська кампанія була частиною стратегічного задуму короля на 1579 рік, а не власна ініціатива В.-К. Острозького. У середині жовтня 1579 р. загони Острозького та Вишневецького вступили на ворожу територію. Щодо чисельності їхнього війська, то точних даних немає, проте можемо припустити, що воно нараховувало не менше 3 тис. чол. [4, с. 98]. До складу сил Острозького входили також кримські татари та кілька десятків реєстрових козаків, очолюваних Яном Оришевським [4, с. 98].

Левову частку війська становила кіннота, переважно легкоозброєна; піхоти було вкрай мало, а гармат усього дві. Спроба оволодіти Черніговом з наскоку не вдалася, й князі обмежилися грабунком Чернігово-Сіверщини. Було спустошено околиці Стародуба, Почепа, Радагоста та здобуто багаті трофеї [2, s. 56]. Утім, під Стародубом авангард військ Острозького та Вишневецького був розгромлений московським загоном під командуванням Федора Шалімова, втративши до 40 чол. убитими та пораненими й 4 людини полоненими. Проте долю Чернігівського походу вирішила не ця поразка, а погіршення погоди та наближення зими. Війська Острозького та Вишневецького почали відчувати нестачу продовольства, тому було прийнято рішення про відступ. Варто зазначити, що Чернігівський похід В.-К. Острозького та М. Вишневецького не відіграв значної ролі в рамках Лівонської війни, проте якихось грандіозних стратегічних намірів він і не мав, виконуючи роль відволікаючого удару.

Підводячи підсумки, зауважимо, що волинські магнатські контингенти – насамперед надвірні війська Василя-Костянтина Острозького та Януша Збаразького – відіграли в кампанії суттєву, хоча й допоміжну роль. Їхнє запізніле приєднання до армії (після початку облоги) було компенсоване стратегічно важливим розміщенням на лівому березі Полоти, що замкнуло кільце оточення Полоцька. Без цього маневру ефективна ізоляція фортеці була б неможливою.

Волинські загони успішно виконали самостійні оперативні завдання: загін Острозького у складі корпусу Кшиштофа Радзівілла (до 500 чол.) блокував підкріплення з Пскова, а кіннота Януша Збаразького (до 800 чол.) паралізувала гарнізон фортеці Ніша. Обидві дії безпосередньо сприяли капітуляції Полоцька 31 серпня 1579 р., позбавивши його гарнізон будь-якої перспективи зовнішньої допомоги.

Після здачі Полоцька саме кіннота Збаразького відіграла вирішальну роль у штурмі Сокола (10-11 вересня), забезпечивши переправу через Дріссу і відрізавши відступ московській залозі. Знищення гарнізону Сокола і полон загону воєводи Шереметьєва стали логічним завершенням кампанії і суттєво зменшили московські військові ресурси в регіоні.

Осінній Чернігівський похід В.-К. Острозького та М. Вишневецького, незважаючи на обмежені результати (спустошення Чернігово-Сіверщини, невдала спроба взяти Чернігів), є важливим свідченням того, що використання волинських магнатських сил не обмежувалось лише підтримкою головних сил:

король свідомо вписував їх у загальну стратегію відволікаючих ударів, спрямованих на розосередження московських ресурсів.

Загалом, досвід Полоцької кампанії 1579 р. ілюструє двоїсту природу магнатських приватних армій у системі польсько-литовської держави: з одного боку, вони були незамінним мобілізаційним ресурсом, що суттєво збільшував бойову потужність королівської армії на окремих ділянках; з іншого – їхня автономна логіка командування і забезпечення (включно із запізненим прибуттям і обмеженою чисельністю гарнізонних контингентів) накладала певні обмеження на оперативну гнучкість. Подальше дослідження теми потребує залучення архівних матеріалів – насамперед актів Волинського трибуналу та документів Острозького архіву, – що дозволило б уточнити склад, озброєння та систему утримання волинських приватних загонів у кампаніях Баторія.

Список використаних джерел

1. Kupisz D. Połock 1579. Warszawa, 2003. 184 S.
2. Lewiecki K. Ks. Ostrogscy w służbie Rzeczy Pospolitej. *Rocznik Wołyński*. Równe, 1938. T. VII. S. 1–70.
3. Ігнатенко І. Чернігівщина в Лівонській війні. *Сіверянський літопис*. 2019. № 1. С. 17–32.
4. Кемпа Т. Костянтин-Василь Острозький (бл. 1524/1525–1608) воєвода Київський і маршалок землі Волинської / пер. з польської І. Ярмошика. Хмельницький, 2009. 342 с.
5. Мандзяк В. Битви української середньовічної та ранньомодерної історії: довідник. Львів, 2011. 432 с.

УДК 377.1:37.035.6-057.87]:159.944

Андрій Бурма,

культуризатор, Фаховий коледж
КОГПА ім. Тараса Шевченка

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЕМЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Сучасний період становлення української держави, обумовлений тривалим воєнним станом і глобальними безпековими викликами, потребує від системи фахової передвищої освіти оперативної пристосованості не лише освітніх процесів, а й виховної концепції. Укріплення національної ідентичності, забезпечення ментального благополуччя молоді та її

соціокультурна інтеграція набувають статусу ключових пріоритетів державної політики, що безпосередньо відображено у стратегічних нормативних документах України [4].

Характерною рисою групи здобувачів освіти у фахових коледжах є їхній віковий діапазон (14-18 років), який збігається з періодом інтенсивного становлення особистості, формування ціннісних орієнтацій та підвищеної сприйнятливості до руйнівних зовнішніх інформаційних впливів. Як наголошують дослідники, сучасне виховне середовище має не обмежуватися лише передачею знань, а й виконувати роль «безпечної гавані», що забезпечує психоемоційне розвантаження підлітків у кризових ситуаціях [3, с. 14].

У цьому контексті діяльність культорганізатора коледжу виходить за межі суто розважальних чи просвітницьких заходів. Виникає нагальна потреба у створенні комплексної соціокультурної моделі, яка поєднує національно-патріотичне виховання із практиками ментальної підтримки та розвитку життєстійкості (*resilience*) студентів.

Мета дослідження. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання соціокультурного середовища фахового коледжу (зокрема засобів арттерапії, волонтерських та медійних проєктів) для формування національно-патріотичної свідомості та стабілізації психоемоційного стану студентів.

Результати дослідження. Практична реалізація виховної роботи в коледжі показала, що традиційні методи патріотичного виховання (лекції, пасивні виховні години) у сучасних умовах характеризуються низькою результативністю. Підлітки потребують активних дій, залучення та відчуття власної корисності для суспільства. Дослідження психологів свідчать, що включення молоді в творчу й соціально-корисну діяльність є ефективним засобом подолання стресу та формування *soft skills* [5, с. 118].

З огляду на це, культурно-дозвіллева діяльність закладу була переформатована у декілька взаємопов'язаних практичних напрямів:

1. *Арттерапевтичні та творчі технології психоемоційної підтримки.* У співпраці з психологічною службою коледжу культорганізатор розробив цикл інтерактивних заходів під гаслом «Творчість, що лікує». У рамках цієї ініціативи запроваджено регулярні вечори акустичної музики («Музика незламних»), а також майстер-класи з виготовлення традиційних українських оберегів, ляльок-мотанок, розпису на склі та техніки ебру (малювання на воді). Особливу увагу звернуто на застосування гейміфікації та

неформального спілкування під час творчих процесів. Такі підходи сприяють зняттю емоційної напруги, зменшенню проявів тривожності та розвитку у студентів креативного мислення [2, с. 49].

2. Волонтерсько-проектна соціокультурна діяльність. Патріотичне виховання в коледжі набуло практичного виміру завдяки реалізації конкретних кейсів. Зокрема, творчі студентські об'єднання під керівництвом культорганізатора виступили ініціаторами благодійних ярмарків, аукціонів студентських робіт, а також виготовлення окопних свічок і маскувальних сіток у вільний від навчання час. Такі заходи супроводжуються насиченою культурною програмою, яка включає театралізовані виступи та історичні екскурси. Участь у волонтерській діяльності не лише дає студентам можливість відчувати власну роль у суспільстві та єдність з Батьківщиною, але й слугує ефективним засобом профілактики синдрому безпорадності.

3. Цифрові та медіаформати патріотичного виховання. З огляду на високий рівень цифрової грамотності сучасної молоді та їхній звичний спосіб споживання інформації через соціальні мережі, частина виховного процесу була інтегрована у діджитал-середовище. Студенти коледжу під керівництвом культорганізатора створюють короткі просвітницькі відео у форматах TikTok чи Reels, присвячені видатним постатям української культури та історії, а також організовують онлайн-флешмоби, зокрема до Дня Вишиванки або Дня Соборності. Така діяльність сприяє формуванню медіакультури серед молоді та допомагає захищати її від інформаційно-психологічного впливу ворожих сил в онлайн-просторі [6, с. 72]. Водночас важливим аспектом є використання комп'ютерно-технологічних платформ, які забезпечують єдиний виховний простір для студентів, що навчаються в умовах дистанційного навчання [1, с. 11].

Для аналізу впливу створеного соціокультурного середовища на психологічний стан студентів у 2025–2026 навчальному році було проведено масштабне моніторингове дослідження, яке включало анкетування та тестування за шкалою психологічного благополуччя. У ньому взяли участь 180 першокурсників.

Отримані результати підтвердили високу ефективність оновленої системи виховної роботи в коледжі. Зокрема, якщо на початку навчального року високий рівень тривожності та стресу спостерігався у 64% респондентів, то до кінця року цей показник впав до 28%. Водночас готовність студентів брати активну участь у благодійних та волонтерських проектах зросла з 41% до 85% від загальної кількості опитаних.

Також зареєстровано позитивні зміни у ціннісних орієнтаціях молоді. Наприкінці формувальної роботи почуття гордості за

належність до української культури та історії висловили 94% студентів порівняно з 72% на початку року. Показник задоволеності якістю неформального спілкування та дозвільних заходів у коледжі зріс із 48% до 89%.

Ці результати переконливо свідчать, що грамотно організована соціокультурна діяльність виконує важливі захисні, терапевтичні та світоглядні функції, сприяючи всебічному розвитку молоді.

Висновки. 1. Модернізація культурно-дозвільної діяльності у закладах фахової передвищої освіти є необхідною умовою для забезпечення національної безпеки в гуманітарній сфері та збереження психічного здоров'я нації.

2. Синтез національно-патріотичного виховання з арттерапевтичними та волонтерськими практиками дозволяє створити у коледжі унікальне виховне середовище, де студент є не спостерігачем, а активним діячем.

3. Перспективи подальшого розвитку напряму полягають у створенні мережевої взаємодії між коледжами різних регіонів України для реалізації спільних віртуальних та реальних соціокультурних проєктів.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти. *Нові технології в освіті*. 2021. № 3 (10). С. 5–18.

2. Войко О. М. Гейміфікація як засіб активізації пізнавальної та творчої діяльності молоді у закладах освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 2 (109). С. 45–53.

3. Нова виховна архітектура в умовах цифровізації та воєнного стану: методичні рекомендації / за ред. О. В. Ткаченко. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2023. 84 с.

4. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (дата звернення: 15.05.2026).

5. Романовський О. Г., Грень Л. М. Психолого-педагогічні аспекти формування soft skills у студентів коледжів в процесі позааудиторної роботи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2024. № 1. С. 112–124.

6. Шевченко В. В. Медіакультура та соціальні мережі як чинник соціалізації сучасної студентської молоді. *Український соціологічний журнал*. 2023. № 4. С. 67–75.

УДК 94(477.84):27-789.3«16»:37.011.3-052

Іван Бобрик,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Любов Кравець,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

КРЕМЕНЕЦЬКА БРАТСЬКА ШКОЛА – ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ ОСВІЧЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ВОЛИНИ

Постановка проблеми. Братські школи є одним із найяскравіших явищ культурного і педагогічного життя України XVI-XVII ст. Виникнувши як інституційна відповідь православного міщанства і шляхти на освітню експансію єзуїтів та тиск Берестейської унії 1596 р., ці заклади за короткий час перетворились на потужні осередки культурного самозбереження, педагогічної думки і книгодрукування. В українській науці детально вивчено Львівську (1586) і Київську (1615) братські школи, тоді як регіональні осередки православного шкільництва нерідко залишаються поза увагою дослідників. Кременецька братська школа (1636-1701), заснована при Богоявленському монастирі за безпосередньої підтримки митрополита Петра Могили, є саме таким явищем: вона функціонувала за навчальним планом Києво-Могилянської колегії і менш ніж через два роки після відкриття видала «Кременецьку граматику» (1638) – рідкісну пам'ятку педагогічної і книжкової культури, що збереглася лише у шести відомих примірниках. Попри очевидну цінність, спеціальне монографічне дослідження, присвячене виключно цій школі, в українській науці досі відсутнє, що і становить головне наукове обґрунтування роботи.

Мета дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження Кременецької братської школи як явища регіонального та загальноукраїнського православного шкільництва XVII ст. Для реалізації мети застосовано хронологічний, порівняльно-типологічний і регіонально-краєзнавчий методи, а також метод реконструкції на основі нормативних і наративних джерел.

Результати дослідження. Виникнення братського руху і братських шкіл стало структурно обумовленою відповіддю православного суспільства Речі Посполитої на взаємопов'язані виклики: єзуїтський освітній тиск (колегії у Вільно, Луцьку, Ярославі та інших містах від 1570-х рр.), поглиблення внутрішньої кризи православної церкви і Берестейську унію 1596 р., що прямо загрожувала інституційним основам православного культурного життя. Братства виникали при міських церквах як добровільні

організації православного міщанства і шляхти, що поєднували захист станових і конфесійних прав із соціальними функціями (шпиталі, допомога бідним) та культурно-освітньою діяльністю (школи, друкарні). Отримання Львівським і Віленським братствами ставропігійного статусу (1589) – тобто безпосереднього підпорядкування Константинопольському патріарху – гарантувало школам правову захищеність від уніатського тиску і єпархіального втручання.

Дослідниками виокремлено два основні типи братських шкіл: елементарного типу (читання, письмо, лічба, катехізис, хоровий спів) та підвищеного типу з програмою «семи вільних мистецтв», де особливе місце посідало тривіум – граматики трьома мовами (церковнослов'янська, грецька, латина), риторика і діалектика. Мережа братських шкіл охоплювала значну частину українських земель; принципову якісну трансформацію вся система пережила 1632 р., коли Петро Могила об'єднав Київську братську школу з Лаврською і на її основі заснував Києво-Могилянську колегію. Регіональні школи – відділення Колегії – отримали можливість дотримуватись стандартів закладу, що за рівнем програми наближався до єзуїтських і протестантських навчальних центрів Речі Посполитої.

Кременець першої половини XVII ст. був одним із найбільших міст Волинського воєводства: за реєстровим переписом 1629 р. нараховував 1 224 дими і поступався лише Острогу, водночас більш ніж удвічі перевищуючи воєводський центр Луцьк. Конфесійна карта міста відображала загальне напружене протистояння: від 1606 р. тут діяв католицький монастир францисканців, заснований на кошти Вишневецьких, що ставив православну громаду в умови інституційної конкуренції. Пам'ять про Острозьку академію (1576–поч. XVII ст.) – найвидатніший православний освітній заклад Волині – посилювала мотивацію місцевої православної шляхти до заснування власного освітнього осередку.

Заснування Кременецького Богоявленського монастиря і братської школи відбулось завдяки ініціативі двох представників волинської православної шляхти – чашника Лаврентія Древинського і хорунжого Данила Малинського. У 1633 р. король Владислав IV Ваза надав їм привілей на заснування православного монастиря з правом утримувати братство, шпиталь і друкарню. 13 вересня 1636 р. митрополит Київський Петро Могила надав монастирю «благословенну грамоту», що підпорядковувала його Вселенському Патріарху та його екзарху – Київському митрополитові – і фактично включала Кременецьку школу до могилянської освітньої мережі. Саме цей другий акт підняв Кременецьку школу вище рівня рядового

братського закладу, надав їй якість відділення Києво-Могилянської колегії.

При Богоявленському монастирі діяв органічний комплекс установ за відпрацьованою у Львові та Києві моделлю: братство – школа – друкарня – шпиталь. Найвагомим документальним свідченням культурного потенціалу осередку є «Кременецька граматика», надрукована восени 1638 р. – один із ранніх підручників церковнослов'янської мови, виданих на теренах України. Збереженість лише шести відомих примірників перетворює її на справжній раритет книжкової культури XVII ст., водночас свідчаючи про інтенсивне використання у навчальній практиці. Видання власної граматики – це заявка на педагогічну самодостатність, здатність виробляти, а не лише споживати навчальну книгу; для регіональної школи це є незаперечним аргументом на користь її претензії на роль справжнього волинського культурного центру.

Навчальний процес у Кременецькій школі будувався за програмою Києво-Могилянської колегії і поєднував початкову підготовку (читання, письмо, лічба, катехізис, хоровий спів) із курсом тривіуму на підвищеному рівні. Внутрішній устрій регулювався статутом у традиції «Порядку шкільного» 1586 р.: учень займав місце в класі відповідно до своїх успіхів, а не соціального походження; діти з незаможних сімей звільнялись від плати, сироти перебували під повною опікою братства. Принципово важливою рисою була підзвітність учителя перед братством – громадянською організацією, а не церковною ієрархією. Школа функціонувала майже 65 років – від 1636 до 1701 р., коли за сприяння князя Януша Вишневецького монастир і церкву передано уніатам-василіанам і православні інституції було ліквідовано.

Висновки. Кременецька братська школа (1636-1701) є органічною частиною загальноукраїнської мережі православного шкільництва і водночас значущим явищем регіональної культурної та педагогічної історії. Її значення визначається трьома чинниками: включенням до освітньої системи Петра Могили (статус відділення Києво-Могилянської колегії), виданням власної «Кременецької граматики» (1638) як свідченням реального культурного потенціалу осередку та демократичними засадами внутрішнього устрою – загальнодоступністю, підзвітністю вчителя перед громадою, системою взаємодопомоги. Ліквідація школи у 1701 р. не перервала освітньої традиції Кременця: Кременецький ліцей (1805-1833) і сучасна академія є її інституційними наступниками. Дослідження доводить, що регіональне православне шкільництво XVII ст. було живою мережею, що охоплювала й значні провінційні центри, а не обмежувалась лише Львовом і Києвом. Перспективним напрямом подальших студій є архівна реконструкція складу братства,

персонального складу вчителів і учнів школи, а також детальний кодикологічний аналіз «Кременецької граматики».

Список використаних джерел

1. Воляннюк І., Микуляк О. Вивчення Кременецької граматики в українському мовознавстві. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. 2018. Вип. І (29). С. 29–33.
2. Городенська К. Кременецька граматика 1638 р. і сучасні граматики української мови: погляд крізь сторіччя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. 2018. Вип. І (29). С. 34–39.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. VI. Нью-Йорк, 1955. 676 с.
4. Дзюба О. М. Братські школи. Енциклопедія історії України. Т. 1. Київ : Інститут історії України, 2003. 688 с.
5. Жуковський В., Махлюк В. Організаційно-педагогічні засади діяльності Острозької академії XVI–XVII ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 15. С. 329–338.
6. Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. Київ, 1966. 250 с.
7. Ісаєвич Я. Києво-Могилянський колегіум. URL : <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult238.htm> (дата звернення: 01.05.2026).
8. Кугай К. Вплив братств на становлення та розвиток класичної університетської освіти в Західній Україні (XVII ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 16. С. 4–7.
9. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ, 2003. 335 с.
10. Менько В. Церковні братства в громадсько-політичному та етноконфесійному житті XVI–XVII ст. у світлі української історіографії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2021. Вип. 35. С. 87–96.
11. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Київ, 1990. 192 с.
12. Тимошенко М. Берестейська унія 1596 р. Дрогобич, 2004. 197 с.
13. Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII в. Казань, 1898. 524 с.
14. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. Кременець, 1999. 318 с.

15. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст. Львів, 2001. 250 с.

16. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2006. 584 с.

УДК 130.2:791.43

Каріна Брега,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ІДЕЇ СТОЇЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ КІНОМИСТЕЦТВІ

Постановка проблеми. У сучасному світі, позначеному нестабільністю та психологічними викликами, особливої актуальності набуває пошук внутрішньої рівноваги. Стоїцизм як філософія життєвої стійкості пропонує ефективні інструменти для подолання труднощів, що знаходять відображення в сучасному кінемистецтві.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до філософських практик, що сприяють формуванню психологічної стійкості особистості в умовах сучасної соціальної нестабільності. Стоїцизм як одна з провідних античних філософських традицій пропонує ефективні підходи до осмислення людського життя, зокрема через ідею розмежування контрольованого і неконтрольованого, що орієнтує людину на відповідальність за власні реакції та внутрішній стан. Звернення до цих ідей у контексті сучасного кіномистецтва дозволяє не лише актуалізувати класичну філософську спадщину, але й виявити її практичну значущість для осмислення проблем ментального здоров'я та особистісного розвитку.

Метою дослідження є аналіз ідей стоїчної філософії в сучасному кіномистецтві та з'ясування їх значення для осмислення психологічної стійкості, внутрішньої рівноваги й особистісного розвитку людини в умовах сучасних екзистенційних викликів.

Результати дослідження. Аналіз сучасного кіномистецтва дозволяє простежити актуалізацію ключових ідей стоїчної філософії, що набувають нового змісту в контексті психологічних і екзистенційних викликів сьогодення. Загалом, стоїцизм вчить, як долати фізичні та душевні страждання, покладаючись на чесноти – мудрість, мужність, справедливість і поміркованість. Філософ-стоїк Сенека пише: «Жодного значення не мають ні страждання, ні біль,

ані будь-які прикромі: добродесність височить над ними. Як сонце затемнює своїм сяйвом дрібні смолоскипи, так і добродесність своєю величчю прибиває, розпорошує всілякі болі, тяготи, кривди, й де тільки вона заблісне, там одразу згасає все те, що чуже їй. Хоч би які на неї впали біди, вона безслідно поглине їх, як перелітну зливу – море» [2, с. 59]. Стоїчна філософія – це цілісна система життєвих орієнтирів, що включає контроль власних реакцій, досягнення щастя через простоту і дисципліну, відмову від руйнівної одержимості зовнішніми досягненнями, а також усвідомлення єдності людини з природою. Окремо підкреслюється значення життя в теперішньому моменті як основи внутрішньої рівноваги та стійкості особистості в умовах сучасних викликів.

Однією з базових стоїчних установок є принцип розмежування контрольованого і неконтрольованого (розрізняти те, що залежить від нас, і те, що не залежить), згідно з яким людина повинна навчитися керувати власними реакціями. Ця ідея яскраво простежується у мультфільмі «Думками навиворіт 2», де внутрішній світ героїні представлений як динамічна система емоцій, що потребують усвідомлення та регуляції. Рефлексія власних переживань і прийняття їх складності демонструє стоїчний підхід до емоцій як до явищ, що не повинні повністю визначати поведінку людини. Цей підхід безпосередньо відображається у репліці головної героїні Радості: «Що ми можемо контролювати? Давай зосередимось на цьому» [4], яка фактично репрезентує стоїчний принцип фокусування лише на тому, що перебуває у зоні нашого впливу.

Зазначена ідея стоїчної філософії знаходить реалізацію в анімаційному фільмі «Мій сусід Тоторо» режисера Хаяо Міядзакі. Героїні стрічки – це сестри, які стикаються з неконтрольованими життєвими обставинами (хвороба матері, вимушений переїзд), однак не піддаються впливам деструктивних емоцій. Натомість вони зосереджуються на повсякденних практиках, що дозволяє їм зберігати внутрішню рівновагу. Важливою особливістю фільму є ідея зосередженості на буденності крізь призму дитячого сприйняття світу, знаходження щастя в простих речах та діях, у взаємодії з природою. Такий підхід дозволяє інтерпретувати стрічку як своєрідну модель первинного досвіду гармонії, яка не зруйнована соціальними очікуваннями та орієнтацією на постійний успіх.

Трагізм особистого досвіду режисера, пов'язаний з хворобою власної матері в дитинстві, історико-соціальне становище повоєнної Японії знайшли відображення у стрічці через приховані символи, які вдало демонструють переживання головних героїв. Образ Тоторо постає символом внутрішньої опори, що дозволяє співіснувати з

реальністю без спроб її контролювати. Його присутність можна трактувати як уособлення психологічного механізму, який допомагає підтримувати емоційну рівновагу, спираючись на синтоїстські релігійні практики. «Синтоїстська практика, яка передбачає культ Камі (духів) і шанобливе ставлення до природної плинності, забезпечує ідеальну парадигму для екологічно свідомого способу життя» [1, с. 172]. Таким чином, сюжет фільму демонструє, що навіть у ситуації невизначеності людина здатна зберігати стійкість, фокусуючись не на змінних обставинах, а на власному ставленні до них.

Контрастне порушення зазначеної ідеї зустрічаємо у фільмі «Одержимість» режисера Дам'єна Шазеля. Головний герой стрічки, перебуваючи під тиском наставника, а також власних амбіцій, втрачає здатність контролювати свої реакції, прагнучи досягти ідеального результату. Відповіддю на зовнішні обставини стають агресія, виснаження та саморуйнування. До речі, автобіографічний досвід режисера, пов'язаний із навчанням у конкурентному музичному середовищі, знаходить відображення у гіперболізованому образі наставника. Філософія стоїцизму в згаданому випадку пропонує віддатися долі, зокрема філософ-стоїк Епікет зазначав, що вміння поступитися перед подіями зробить нас щасливими: «Не вимагай, щоб події ставалися так, як ти бажаєш, але бажай, щоб вони ставалися так, як стаються, і все буде йти тобі добре» [2, с. 58]. Таким чином, сюжет фільму ілюструє наслідки ігнорування стоїчного принципу, демонструючи, як залежність від зовнішніх факторів призводить до втрати внутрішньої рівноваги.

Натомість у фільмі «Мирний воїн» режисера Віктора Сальви досліджувана ідея стоїчної філософії розкривається через процес внутрішньої трансформації героя. «Іноді прагнення до величі не залишає по собі нічого, окрім попелу» [3]. Після травматичної події, що руйнує спортивну кар'єру спортсмена, головний персонаж змушений переосмислити власне життя. Наставник спортсмена Сократ (у житті – працівник автозаправки) навчає його зосереджуватися на теперішньому моменті та звільнитися від нав'язливих думок про минуле і майбутнє. Наставник Сократ зазначає: «Де ти? – Тут. У якому часі? – Зараз. Хто ти? – Ця мить» [5].

Ідея контролю реакцій реалізується як свідоме мислення: герой-спортсмен вчиться «викидати сміття з голови», звільнитися від думок, що заважають зосередженню на діях. Поступово він відмовляється від одержимості отримати результат і переходить до орієнтації на процес, що відповідає стоїчному принципу внутрішньої гармонії. Показовою у даному випадку є теза із фільму: «Подорож, а не місце призначення, робить людину щасливою», що відображає

зміну світоглядно-ціннісних орієнтирів головного героя фільму. В цьому контексті доречно зазначити, що «стоїцизм допомагає сформувати екзистенційну стійкість, оскільки навчає сприймати події такими, які вони є, і водночас замислюватися над тим, що ми можемо змінити» [2, с. 58].

Завершеного вираження ця ідея стоїчної філософії набуває у фільмі «Ідеальні дні» режисера Вімома Вендерса. Головний герой, попри складні життєві обставини, демонструє прийняття реальності, не намагаючись змінити те, що не підлягає контролю – один із мотивів стоїчної філософії. Його щоденні ритуали – праця, музика, спостереження за природою – є формою усвідомленого проживання моменту, що узагальнюється короткою фразою: «Зараз – це зараз» [5]. Особливого значення набуває мотив *komorebi* (сонячне світло крізь листя, вміння вплітати щоденні пристрасті у повсякденність), який герой фіксує на фото, підкреслюючи здатність знаходити сенс у швидкоплинних моментах, при цьому навіть події особистого характеру не порушують внутрішньої рівноваги героя.

У розглянутих кінострічках стоїчний принцип контролю власних реакцій постає як основа внутрішньої стійкості: від інтуїтивного сприйняття світу «дитячими очима» до свідомої життєвої позиції сформованої особистості. Водночас цей принцип не є ізольованим, а тісно пов'язаний з іншими ключовими положеннями стоїчної філософії, зокрема, ідеєю досягнення щастя через простоту та дисципліну. Найбільш виразно це простежується у фільмі «Ідеальні дні», де життя головного героя побудоване на повторюваних щоденних діях, скромному побуті, мінімальній соціальній взаємодії з оточуючим середовищем. Зазначена «простота» не обмежує, а, навпаки, створює простір для спостереження за світом. Подібні мотиви можна простежити у фільмі «Мирний війн»: початково головний герой живе у світі спортивних амбіцій, його трансформація відбувається через відмову від надмірної гонитви за результатом завдяки наставнику Сократу, який спрямовує його до простоти мислення і дисципліни, де ключовими стають не досягнення, а «якість присутності» у моменті.

У фільмі «Мій сусід Тоторо» стоїчна ідея простоти проявляється через дитяче сприйняття світу та тісний зв'язок із природою – повсякденні прогулянки, спостереження за доквіллям, ігри на свіжому повітрі між сестрами і їх батьком сформували ритм життя, в якому відсутня надмірна складність, натомість присутня емоційна стійкість. Варто зазначити, що у фільмі «Думками навиворіт 2» ідея простоти і дисципліни реалізується через необхідність упорядкування внутрішнього емоційного світу. Героїня поступово вчиться не перевантажувати себе надлишковими реакціями, а

розрізняти базові емоційні стани та приймати їх без надмірної драматизації.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що сучасне кіномистецтво активно репрезентує ключові ідеї стоїчної філософії – розмежування контрольованого і неконтрольованого, орієнтацію на внутрішній стан людини та відповідальність за власні реакції. Проаналізовані фільми демонструють різні моделі реалізації стоїчних ідей: від збереження внутрішньої гармонії через прийняття обставин і зосередження на простих речах до негативних наслідків ігнорування цих принципів, що проявляються у втраті рівноваги та саморуйнуванні.

Список використаних джерел

1. Гандзій Н., Куценко В. Естетика та філософська проблематика анімаційних творів Хаяо Міядзакі в контексті глобальної культурної взаємодії. *Науковий альманах мистецтва та освіти*. 2026. № 1 (2025). С. 171–174.

2. Шевчук Д. Стоїцизм як філософія екзистенційної стійкості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. No 24. С. 55–60.

3. Damien Chazelle Movies and the Brutal Cost of Obsession. *TasteRay*. URL : <https://www.tasteray.com/articles/damien-chazelle-movies> (дата звернення: 17.04.2026).

4. Inside Out 2: Joy Uses Stoicism to Control Anxiety. *Stoic Simple Blog*. URL : <https://blog.stoicsimple.com/inside-out-2-joy-uses-stoicism-to-control-anxiety/> (дата звернення: 30.04.2026).

5. Mitch Whitehead. Now is Now – the philosophy of Wim Wenders 'Perfect Days'. *Medium*. URL : <https://medium.com/@mitchwhitehead/now-is-now-the-philosophy-of-wim-wenders-perfect-days-1adc2a15b7f8> (дата звернення: 17.04.2026).

УДК 94(477)«196/198»:37.016

Ірина Кутрань,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Галина Сеньківська,
кандидат історичних наук, викладач,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ У 60–80 РР. ХХ СТ. В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Суспільно-політичне життя України у 60–80 роках ХХ ст. є одним із найбільш суперечливих і трагічних періодів вітчизняної історії. Це час, коли офіційні декларації про «розвинений соціалізм» поєднувалися з глибокими кризовими явищами: занепадом командно-адміністративної економіки, обмеженням громадянських прав і свобод, посиленням русифікації та репресіями проти тих, хто наважувався протистояти тоталітарному режиму. В умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України вивчення попередніх форм національно-визвольної боротьби і громадянського спротиву набуває особливого патріотичного та виховного значення. Упровадження в шкільну практику компетентнісного підходу і принципів Нової української школи (НУШ) вимагає переосмислення методики викладання складних тем, безпосередньо пов'язаних із радянським минулим і деколонізаційними процесами у суспільній свідомості.

Незважаючи на значну кількість наукових і навчальних праць із окремих аспектів теми – економічних реформ 1960-х рр. (В. Баран), дисидентського руху (Б. Захаров, О. Бажан), шістдесятництва (Я. Грицак, Ю. Мицик) – комплексних методичних розробок, що поєднують змістовий і дидактичний виміри з урахуванням сучасних стандартів НУШ і деколонізаційного підходу, бракує. Саме це визначає актуальність дослідження.

Мета дослідження. Метою роботи є здійснення комплексного аналізу суспільно-політичного життя України у 60-80 рр. ХХ ст. та розробка методичних рекомендацій щодо викладання цієї теми в 11 класі з використанням активних та інтерактивних методів навчання. Для реалізації мети застосовано проблемно-хронологічний метод, порівняльний аналіз, метод узагальнення та педагогічного проектування.

Результати дослідження. Дослідження охоплює два взаємопов'язані виміри: науково-змістовий аналіз суспільно-

політичних процесів досліджуваного періоду та методичне обґрунтування підходів до їх вивчення в старшій школі.

Прихід до влади Л. Брежнєва (жовтень 1964) ознаменував відступ від лібералізаційного курсу «хрущовської відлиги» і поступовий перехід до консервативно-бюрократичної моделі управління, яка отримала назву «застою». «Реформи Косигіна» (вересневий пленум 1965 р.), спрямовані на часткову децентралізацію управління промисловістю й запровадження елементів госпрозрахунку, дали тимчасовий ефект протягом восьмої п'ятирічки (1966–1970), однак невдовзі були фактично згорнуті через системне протиріччя між ринковими важелями й командно-адміністративною основою радянської планової системи. У 1970-х рр. темпи економічного зростання різко сповільнилися, а мілітаризація економіки, залежність від «нафтодоларів» та екстенсивний характер розвитку унеможливили структурну модернізацію. Україна при цьому виконувала роль «союзної житниці», забезпечуючи близько 23 % загальносоюзного обсягу сільськогосподарської продукції, тоді як аграрний сектор республіки так і не вийшов із хронічної кризи.

Конституції СРСР (1977) та УРСР (1978) юридично закріпили монополію КПРС на владу, проголосивши партію «керівною і спрямовуючою силою суспільства». Декларативні норми про суверенітет республіки, свободу слова й совісті розходилися з реальною тоталітарною практикою. За Щербицького (1972–1989) Україна перетворилася на зразок беззастережного підпорядкування Москві: посилилася русифікація, частка українців у республіці скоротилася з 76,8 % (1959) до 72,7 % (1989), а частка росіян зросла з 16,7 % до 22,1 %.

Відповіддю громадянського суспільства на тоталітарний тиск став дисидентський рух – переважно мирний, легалістичний і гуманістичний за характером. Дослідження виокремлює три його течії: правозахисну (демократичну), представлену Українською Гельсінською Групою (УГГ, 1976) на чолі з М. Руденком, до складу якої входили В. Стус, Л. Лук'яненко, П. Григоренко, І. Кандиба та ін.; релігійну – з акцентом на відновленні УГКЦ і православної автокефалії (Й. Тереля, В. Романюк); та національно орієнтовану, що виступала проти русифікації й за демократизацію суспільства (І. Дзюба, В. Чорновіл, В. Мороз). Інтелектуальним підґрунтям руху стало шістдесятництво – рух творчої молоді, зосередженої навколо Клубу творчої молоді «Супутник» (Київ, 1959), що культивував індивідуалізм і гуманізм, несумісні з радянськими ідеологічними догмами. Публічний протест у кінотеатрі «Україна» (вересень 1965), праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та самвидав стали ключовими формами опору. До початку 1980-х рр. дисидентський рух зазнав розгрому, однак зберіг «живе вогнище»

національної свідомості, що стало підґрунтям для руху за незалежність у другій половині 1980-х рр.

Методичний аналіз засвідчив, що вивчення теми «Суспільно-політичне життя України у 60–80 рр. XX ст.» в курсі «Українська та світова історія» для 11 класу підпорядковується компетентнісному підходу НУШ і вимагає формування хронологічної, просторової, інформаційної та аксіологічної компетентностей учнів. Відповідно до інструктивно-методичних рекомендацій МОН України на 2025/2026 навчальний рік і Наказу МОН № 1072 (2024) «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти», принципово важливою є деколонізаційна складова: вчитель зобов'язаний методично послідовно долати пострадянські фальсифікації – уявлення про «добровільне» входження України до СРСР, применшення значення репресій проти дисидентів та їх зображення як «антирадянських елементів».

Визначено систему ефективних активних та інтерактивних методів для вивчення теми: аналіз первинних джерел (уривки з «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, меморандуми УГГ, тексти вироків у справах Л. Лук'яненка, В. Стуса, В. Чорновола) за алгоритмом «тип і автор → зміст → позиція автора → зіставлення → власна оцінка»; кейс-стаді («Справа Левка Лук'яненка»), що забезпечує персоніфікацію «великих» тем через людську долю; дискусійні методи та дебати (зокрема, «Чи можна вважати дисидентський рух ефективним, якщо він не набув масового характеру?»); рольові ігри – симуляції судового засідання над членом УГГ або редакційної наради 1965 р.; мозковий штурм на етапі актуалізації знань; складання порівняльних таблиць і структурно-логічних схем. Використання цифрових ресурсів – відеофрагментів (до 7–10 хв.), мультимедійних презентацій, онлайн-вікторин – відповідає рекомендаціям МОН щодо дидактичної доцільності застосування ІКТ.

У межах дослідження розроблено конспект уроку «Внутрішньополітичне становище в Україні в середині 60-х – на початку 80-х рр. XX ст.» для 11 класу, структурно-логічну схему основних процесів досліджуваного, хронологічну таблицю ключових подій і схему «Три течії дисидентського руху в Україні». Зазначені матеріали можуть бути використані вчителями як опорний конспект, роздатковий матеріал або основа для самостійної роботи учнів.

Висновки. Суспільно-політичне життя України у 60–80 рр. XX ст. визначалося глибокою суперечністю між офіційними деклараціями і реальними кризовими процесами. «Реформи Косигіна» зазнали поразки через системний опір бюрократичного апарату, а дисидентський рух, попри розгром наприкінці 1970-х рр., виконав

ключову місію – зберег живе вогнище національної свідомості і морального спротиву. Ці події мають виразні паралелі із сучасною боротьбою України за незалежність і суверенітет.

Тема «Суспільно-політичне життя України у 60–80 рр. XX ст.» має значний компетентнісний і виховний потенціал у курсі «Українська та світова історія» для 11 класу. Її ефективне вивчення потребує поєднання аналізу першоджерел, дискусійних і рольових методів, деколонізаційного підходу та постійного утримання ціннісного виміру. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інтегрованих курсів, що поєднують вивчення зазначеного історичного періоду з елементами медіаграмотності та регіонального краєзнавчого компоненту.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Український спротив другої половини XX століття. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2018. № 1 (49). С. 278–351.
2. Баран В. Україна після Сталіна: Нариси з історії 1953–1985 рр. Львів, 1992. 124 с.
3. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1946–1985). Київ, 1999. 303 с.
4. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ, 2000. 249 с.
5. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків, 2003. 143 с.
6. Касьянов Г. Україна 1991–2021: Нариси новітньої історії. Київ, 2021. 343 с.
7. Юрій М., Алексієвець Л. Хрущовська «відлига» як відновлення самоідентифікації українського народу. *Україна–Європа–Світ*. Тернопіль, 2019. Вип. 21. С. 51–60.

УДК 378.6 (477.84)

Софія Макаренкова,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Любов Кравець,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ОСВІТНЯ ТА РЕЛІГІЙНА МІСІЇ ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ НА КРЕМЕНЕЧЧИНІ (XVII-XVIII СТ.)

Постановка проблеми. У XVI ст. католицька церква зіткнулася з кризою через Реформацію, що поставила під сумнів її авторитет у Європі. У відповідь на це виник орден Єзуїтів, який відіграв значну роль у контрреформації, зокрема через заснування освітніх закладів. Стаття зосереджується на діяльності Єзуїтського колегіуму в Кременці, який був важливим осередком освіти та католицького впливу на українських землях.

Зв'язок із важливими завданнями. Головною метою діяльності Єзуїтського колегіуму в Кременці було зміцнення католицизму та боротьба з Реформацією через якісну освіту. Для цього єзуїти створили потужний освітній осередок, де навчання поєднувалося з релігійним вихованням, використанням суворої дисципліни та змагальних методів. Колегіум став важливим інструментом впливу на шляхту та молодь, готуючи їх до подальшого навчання або служіння церкві.

Мета даної публікації – розглянути формування ордену Єзуїтів, обставини його створення, розвитку та місії, а також їх впливу на освіту у місті Кременець.

Виклад матеріалу. У XVI столітті католицька церква переживала чи не найгірші моменти свого існування. Адже реформаційні течії, які створювалися протягом століття і звинувачували католицизм у неправильності, висловлювали претензії до католицької церкви та її права на посередництво між Богом і людиною в справі спасіння її душі. Саме в цей період церковна справа зазнала найбільшого свого занепаду, а європейське суспільство почало відвертатися від правил, які були закладені у католицьку віру, і зневажати її на політичному рівні – не в останню чергу завдяки одній реформаційній течії, а саме «лютеранству», що заперечувало владу Папи Римського, що означало втрату впливу на політику європейського суспільства і політичних процесів. Для католиків на той час це вважалося остаточним крахом. Якщо б ми зараз не жили у сучасному часі, а в період, коли проходили ці події, то могли б

вважати, що католицька церква припинила своє існування. Трохи оговтавшись від катастрофічних наслідків, які нанесла Реформація, церковні діячі почали діяти, аби відновити свій вплив на суспільство і поновити свої місця у політиці: почати політику «Контрреформації» (наступ католицької церкви на своїх противників) у середині XVI століття у Європі. Під час цієї політики церкви було створено відомий для нас Орден єзуїтів (товариство Ісуса).

Орден єзуїтів – це найчисельніший католицький чернечий орден. Заснований 1534 року Ігнатієм Лойолою. Затверджений 27 червня 1540 року папою Павлом III. Як відомо, цей орден був створений для боротьби з реформаційними течіями і навернення суспільства до католицької церкви. У єзуїтів була сувора дисципліна, але чернече життя відрізнялося зовсім від інших чернечьких орденів, або й самих монахів. Для єзуїтів було поставлене завдання, будь-якими способами навернути людей у католицьку церкву і захистити її права усіма можливими засобами принцип «Мета оправдовує засоби». Уява може надавати для роздумів будь-які методи, які могли застосовуватися для навернення до церкви. Для нас відомі лише більш гуманістичні підходи. Для прикладу: відступ від чернечого життя у келіях. Орденосці намагалися бути активними учасниками суспільного життя, аби впливати на самих людей. Перед ними було поставлене правило не замикатися в келіях, як монахи інших чернечих орденів, виходити до людей, спілкуватися з ними і проповідувати. Дозволялося бути придворними священниками, займати адміністративні посади в органах державної влади і відкривати школи, які давали світській молоді освіту. Саме надання освіти, для орденосців стало їхньою провідною діяльністю і місією. Головним завданням їх було надавати добру і якісну освіту, а й з нею віровченню навчати. Адже, саме через освіту, єзуїти дізналися, що можна навертати до віри, церкви католицької і покращувати свій вплив. Орден став просвітницьким і почав поширювати свої права і вчення завдяки відкриттям шкіл у великих містах і містечках Європи. Першу школу єзуїтів було відкрито 1565 року у місті Брунберзі (Польща), викладали математику і точні науки, навчали віровченню і залучали молитву у навчальний процес. Згодом такі школи отримали назву колегіуми і були поширені у інших країнах. Єзуїтські колегіуми набрали особливої уваги і популярності у Речі Посполитій. Держава була католицькою, мала також інтерес, як інші країни у розвитку католицизму серед народу, тому й була зацікавлена і допомагала колегіумам. Майже уся шляхта Речі Посполитої мала здобуту освіту у колегіумах. Згодом Єзуїтські орденосці прийшли і на територію України, яка тоді на той час була під контролем Речі Посполитої. Як відомо, на наші території вони прийшли за наказом влади Речі Посполитої, аби орден розвинув католицький вплив на українські

землі, а саме повернути українське суспільство у католицизм. На території України було відкрито декілька єзуїтських шкіл-колегіумів. Найпопулярнішим серед молоді і шляхти був Єзуїтський колегіум у м. Кременець.

Перебування єзуїтів у місті започаткувала невеличка місія з кількома ченцями, відкрита 1702 р. Львівським колегіумом ордену при спустошеній війнами другої половини XVII ст. Мурованій унійській церкві святого Духа. Запросив їх у місто князь Януш-Антоній Вишневецький, який пізніше стане меценатом ордену, і буде підтримувати розвиток і освітній процес. 1712 р. новому релігійному осередку надали статус резиденції і підпорядкували його Луцькому колегіуму. 1715 р. його передали у підпорядкування аналогічному закладу в Острозі. Для забезпечення ченців 1711 р. князь Януш-Антоній Вишневецький подарував фільварок Княже у передмісті Кременця с.Тунники та села Великі й Малі Вікнини. Вже протягом 1731-1753 рр. на кошти, які пожертвували – скоріше згаданий Януш-Антоній і його брат Міхал-Сервантій Вишневецькі та деякі інші особи, чернець-архітектор Павел Гіжицький (якого, також найняли Вишневецькі) збудував у стилі пізнього бароко комплекс споруд, що складався з критого ґонтом велетенського трилаваного костелу та прилеглих до нього з півночі й півдня просторих корпусів під черепицею, на кожному з яких було по три лінії коридорів і розташованих обабіч них кімнат.

Північний корпус мав цокольний поверх та два наземні, а південний тільки два наземні. У костел вели розташовані по центру парадні двері, а в корпуси – входили в кутніх вежах на перетинах центральних і східних ліній. Боковими дверима в храм можна було потрапити прямо із корпусів. Сучасний дослідник спадщини Гіжицького Анджей Бетлей схиляється до думки, що костел проектував Павел Фонтана, придворний архітектор князя Павла-Кароля Санґушки, а Гіжицький доробляв і реалізовував розроблений ним план, натомість проекти південного й північного корпусів – це самостійна робота Гіжицького [3,с. 208]. Перед входом у костел був невеличкий парапет із п'яти поєднаних між собою кам'яних постаментів, завершених статуями католицьких святих. Утворений фасад храму та крила корпусів курдонер протягом 1760-1762 р.р. забудували просторою прямокутною терасою з високохудожньою балюстрадою з 32-х колон із тесового каменю та металевих решіток між ними. 1768 р. В центрі тераси встановили статую Діви Марії. 1750 р. єзуїти виклопотали статус колегіуму й почали давати молоді середню освіту [3, с. 209].

Після надання навчальному закладу статусу «колегіуму», було обрано першого ректора, яким став Л. Ласоцький. Навчання в

закладі тривало один рік, за винятком риторичного класу (котрий був у колегіумі) в якому навчання тривало два роки. Навчальний день був розділений на дві частини: дві години до обіду і дві години після обіду. В Кременецькому колегіумі було два види класів: нижчі – граматики числом три-інфіма, синтаксис, і вищі, або гуманіорум, числом два – поезія і риторика. В кожному з цих класів був свій викладач. У нижніх граматичних класах, або інфіме, вивчались етимологія і основи синтаксису латинської граматики Альвара, а також грецька граматика [4, с. 128]. У колегіумі зберігався наступний порядок занять: о першій годині учні повторювали напам'ять перед «декуріонами» уривки з Цицерона і уроки з граматики, поки вчитель виправляв письмові вправи. О другій годині читали Цицерона під диктовку вчителя і виконували вправи, заучували уривки з Альвара («Emmanuelis Alvari e Societatis Iesu de institutione Gramatica libri tres»), у якій правила були викладені за зразком старих латинських граматик. Після обіду відповідали на уроках латинської і грецької мов. Вчили граматику. Субота також була навчальним днем, але відрізнялася від інших днів тим, що до обіду проходило опитування уроків за весь тиждень (examen genarale), після обіду учні займалися перекладом нескладних речень з польської на латинську мову, а також перекладом Цицерона на польську мову. Ще у суботу відбувалися диспути (congregationes), суть яких була в наступному: вчитель ділив клас на дві частини і на чолі кожної з них ставив двох учнів, тих що мали найкращі успіхи (вони отримували звання консулів). Консули отримували помічників – квесторів, які теж показували непоганий рівень знань. Інші учні ділилися на пари, що складалися з учнів з однаковим рівнем знань, і отримували назву суперників. Таким чином утворювалися дві, приблизно рівні за своїми силами групки, між якими відбувалися змагання. Час від часу такі змагання проводилися між класами [4, с. 131]. В середньому граматичному класі учні проходили другу частину Альвара (тільки правила без прикладів і виключень), вивчали грецьке відмінювання і читали по-латині. У вищому граматичному класі закінчували вивчення латинської граматики. Читали твори Цицерона, Лівія, Санмостія, Олівія та інших. З грецької вивчали вісім частин мови і синтаксис. У класі поезії учні повинні були майстерно володіти мистецтвом літературної мови, а у класі риторики вивчали теорію красномовства і стилістику. Колегіум був нижчою школою, після закінчення якої кращі учні вступали для вивчення філософії і богослов'я в Острозьку вищу колегію [4, с. 128].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище написане, можна зробити висновок, що історія розвитку Єзуїтського ордену є важливою сторінкою європейської історії. Єзуїтський колегіум у Кременці став

важливим освітнім центром, поєднав академічну підготовку з релігійним вихованням та відіграв значну роль в поширенні католицького впливу. Дослідження розкриває структуру та особливості освітнього процесу в колегіумі, демонструючи вплив єзуїтської педагогічної системи. Історія колегіуму є прикладом авторитету релігійних орденів на розвиток освіти та культури в регіоні. Проте ще багато аспектів залишаються мало – або майже не дослідженими через складність історичного контексту та розрізненість джерел. Вважаємо, що ґрунтовне вивчення біографій викладачів та випускників колегіуму, аналіз навчальних програм і методик, які застосовувалися в колегіумі, з метою виявлення педагогічної спадщини єзуїтів, дослідження співпраці колегіуму з іншими освітніми та релігійними установами того часу, вивчення діяльності єзуїтських колегіумів у різних регіонах Речі Посполитої та за її межами, а також залучення різних архівних матеріалів та археологічних знахідок буде надзвичайно корисним й допоможе у реконструкції повнішої й достовірнішої картини функціонування закладу тих часів і його впливу на освіту та культурний розвиток регіону.

Список використаних джерел

1. Інститут історії України. Національна академія наук. URL : <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=e> (дата звернення 04.03.2026).
2. Україна інкогніто. URL : <https://ukrainaincognita.com/ternopilska-oblast/kremenetskyi-raion/kremenets/kremenets-i-znovu-ezuity> (дата звернення 05.03.2026).
3. Собчук В. Д. Історична Волинь. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2017. 335 с.
4. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI-XVII ст. Товариство Ісуса. Львів: Свічадо, 2005. 341 с.

УДК 94(477)"17/18":821.161.2

Іван Максимюк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ГАЙДАМАЦЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ У ПОГЛЯДАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Постановка проблеми. Гайдамацький рух XVIII століття є одним із найскладніших і найсуперечливіших явищ в історії України, що поєднав у собі соціальні, національні та релігійні чинники. Він став формою масового протесту українського населення Правобережної України проти польсько-шляхетського панування, посилення кріпосницького гніту та релігійного утиску православного населення. Гайдамаччина залишила глибокий слід у народній пам'яті, фольклорі та літературі, ставши символом боротьби українців за свободу, справедливість і національну гідність. Саме тому осмислення цього історичного явища посідає важливе місце в українській історіографії.

Особливого значення проблема гайдамацького руху набуває у творчості Тараса Шевченка, який не лише художньо відтворив події Коліївщини у поемі «Гайдамаки», а й запропонував власне історіософське бачення цього явища. Поет розглядав гайдамаччину не тільки як історичний факт, а як прояв прагнення народу до визволення, протест проти соціального й національного пригноблення. Водночас його інтерпретація не позбавлена трагізму, адже автор показує не лише героїзм народної боротьби, а й її криваві наслідки. Саме ця багатогранність Шевченкового осмислення гайдамаччини зумовлює актуальність дослідження його поглядів у сучасному науковому дискурсі.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема історичної пам'яті та національної самоідентифікації набуває особливої ваги. У цьому контексті творчість Тараса Шевченка виступає важливим джерелом осмислення історичного минулого та формування національної свідомості. Аналіз поглядів поета на гайдамацький рух в Україні дає змогу глибше зрозуміти не лише особливості художнього відображення історичних подій, а й роль літератури у формуванні суспільних ідеалів та історичної пам'яті українського народу.

Метою статті є дослідження поглядів Тараса Шевченка на гайдамацький рух в Україні, аналіз особливостей художнього осмислення Коліївщини у поемі «Гайдамаки», а також визначення значення творчості поета у формуванні історичної пам'яті та національної свідомості українського народу.

Результати дослідження. Гайдамацький рух XVIII століття став одним із наймасштабніших проявів народного протесту в історії України. Його виникнення було зумовлене складним комплексом соціальних, національних і релігійних причин. Після входження Правобережної України до складу Речі Посполитої значно посилювався феодалний гніт, а польська шляхта поступово відновлювала кріпосницькі порядки. Селяни були змушені відбувати важку панщину, сплачувати численні податки та терпіти жорстоке ставлення з боку магнатів і орендарів. Одночасно польська влада проводила політику покатоличення та обмеження прав православного населення, що викликало особливе невдоволення українців. У таких умовах гайдамащина стала закономірною реакцією народу на багаторічне пригноблення та намагання захистити власну віру, культуру й людську гідність.

Найбільшого розмаху гайдамацький рух набув під час Коліївщини 1768 року. Це повстання охопило значну частину Правобережної України та стало кульмінацією селянсько-козацького спротиву. Повстанці виступали під гаслами захисту православної віри, боротьби проти польської шляхти та відновлення соціальної справедливості. Важливу роль у розвитку руху відігравали запорозькі козаки, які мали значний військовий досвід і ставали організаторами народних загонів. Саме тому гайдамащина поступово перетворилася зі стихійного селянського бунту на широкий визвольний рух, що мав ознаки національного повстання.

У творчості Тараса Шевченка гайдамащина набуває особливого історико-філософського значення. Поет розглядає її не лише як окремий історичний епізод, а як важливий етап боротьби українського народу за свободу й незалежність. Особливе місце у цьому контексті посідає поема «Гайдамаки», у якій автор створює масштабне художнє полотно народного повстання. Дослідники справедливо визначають цей твір як національний епос, оскільки в ньому поєднано історичні факти, фольклорні мотиви та авторське філософське осмислення минулого [1; 3; 4; 5; 6].

Джерельною основою поеми стали народні думи, історичні пісні, перекази та легенди, а також праці істориків і свідчення очевидців подій. Саме завдяки цьому твір набув особливої емоційної сили та максимально наблизився до народного сприйняття історії. Поет Тарас Шевченко не прагнув створити точну історичну хроніку. Його головним завданням було художнє відтворення духу епохи та внутрішнього стану народу, який піднімається на боротьбу за свободу. У поемі історична правда поєднується з романтичним домислом, що дозволяє авторові підкреслити моральну велич гайдамаків та їхнє прагнення до справедливості.

Особливістю Шевченкового осмислення гайдамаччини є поєднання героїчного й трагічного начал. Автор із глибокою симпатією ставиться до повстанців, підкреслює їхню мужність, волелюбність і готовність до самопожертви. Уже на початку поеми звучить знамените звернення: «Сини мої, гайдамаки!» [2], яке засвідчує духовну єдність автора з народом. Через цей художній прийом Т. Шевченко утверджує думку про те, що саме народ є головним творцем історії та носієм національного духу.

Одним із центральних образів поеми є Максим Залізняк – історичний ватажок Коліївщини. У творі він постає як справжній народний герой, уособлення сили, мужності та відданості народній справі. Т. Шевченко наділяє його рисами мудрого й справедливого провідника, який здатний об'єднати навколо себе повсталий народ. Образ Залізняка значною мірою спирається на народнописенну традицію, у якій він постає легендарним захисником простих людей. Саме через цей образ поет утверджує ідею моральної правоти народної боротьби проти гнобителів.

Не менш важливим у поемі є образ Івана Гонти. На відміну від Залізняка, Гонта постає як глибоко трагічний герой. Його внутрішній конфлікт особливо яскраво розкривається в епізоді вбивства власних синів, вихованих у католицькій вірі. Ця сцена є кульмінацією трагізму твору та демонструє складність морального вибору в умовах національно-визвольної боротьби. Для Гонти інтереси народу та вірність ідеї свободи виявляються вищими за особисті почуття. Через цей образ Т. Шевченко підкреслює, що визвольна боротьба нерідко супроводжується тяжкими жертвами й глибокими людськими трагедіями.

Чільне місце у творі займає образ Яреми Галайди, який є узагальненим образом представника простого українського народу. На початку твору Ярема постає бідним наймитом, позбавленим родинної підтримки та соціального захисту. Проте поступово він проходить шлях духовного й морального становлення та стає свідомим учасником народного повстання. Через цей образ Т. Шевченко показує процес пробудження народної самосвідомості та усвідомлення необхідності боротьби за власну свободу й гідність. Ярема поєднує в собі романтичну чутливість, щирість почуттів і готовність до самопожертви заради кохання та справедливості.

Водночас поет не ідеалізує гайдамацький рух повністю. У творі присутні сцени насильства, кровопролиття та жорстокості, що свідчить про прагнення автора показати історичну правду без надмірного прикрашання. Поет Т. Шевченко усвідомлює, що народне повстання стало наслідком багатовікового соціального та національного пригноблення, тому жорстокість гайдамаків розглядається ним як відповідь на несправедливість і насильство з

боку поневолювачів. Отже, автор поєднує романтичне звеличення народної боротьби з глибоким усвідомленням її трагічних наслідків.

Особливого значення у творчості Т. Шевченка набуває історіософський аспект. Поет розглядає історію України як безперервну боротьбу народу за свободу та державність. Гайдамащина для нього є одним із ключових етапів цього історичного процесу. Саме тому образи гайдамаків у поемі набувають символічного значення, уособлюючи прагнення українців до незалежності, справедливості та національного самоствердження. Поет неодноразово підкреслює, що народна пам'ять про героїчне минуле є важливим чинником формування національної свідомості.

Важливо також зазначити, що погляди Тараса Шевченка на гайдамацький рух суттєво вплинули на розвиток української історичної думки та літератури. Саме завдяки його творчості образ гайдамаків закріпився в національній свідомості як символ боротьби за свободу й людську гідність. Поема «Гайдамаки» стала важливим чинником пробудження інтересу до української історії та формування ідеї національного визволення. У подальшому Шевченкове бачення гайдамащини вплинуло не лише на літературу, а й на суспільно-політичні настрої українського народу.

Висновки. Отже, погляди Тараса Шевченка на гайдамацький рух є важливою складовою української історичної та літературної думки. У поемі «Гайдамаки» автор художньо осмислив Коліївщину як масштабний прояв народного прагнення до свободи, соціального справедливості та національного визволення. Поет створив узагальнений образ гайдамаки як народного месника й борця за правду, водночас показавши трагізм і суперечливість визвольної боротьби.

Творчість Т. Шевченка має вагоме значення для формування української історичної пам'яті та національної свідомості. Його інтерпретація гайдамащини вийшла за межі суто літературного осмислення й набула значення історико-філософської концепції, у центрі якої перебуває народ як головний творець історії. Саме тому поема «Гайдамаки» залишається актуальною й сьогодні, оскільки порушує питання свободи, гідності, історичної пам'яті та права народу на самовизначення.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Акти про гайдамаків (1700–1768). Акти Південно-Західної Русі. Ч. 3. Київ, 1876.
2. Гайдамаки. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev117p.htm> (дата звернення: 18.04.2026).

3. Гомотюк О. Тарас Шевченко та українська історична наука у XIX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2014. Вип. 2, ч. 2. С. 70–77.

4. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. URL : <http://ifnan.gov.ua/publish/publish/5/1182/> (дата звернення: 13.04.2026).

5. Смолій В. Гайдамацький рух. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2004. 688 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Gajdamackij_ruh (дата звернення: 10.05.2026).

6. Франко І. Про видання творів Т. Шевченка. URL: <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1890/ProVydTShevchenka.html> (дата звернення: 10.05.2026).

7. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків» (до 170 річчя виходу поеми). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 159–179.

УДК 159.922.2:[004:316.772.5]

Анна Мгалоблішвілі,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний Університет «Львівська політехніка»

ТИПОЛОГІЯ СТРАТЕГІЙ ЦИФРОВОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ: ВІД ІНТЕГРАЦІЇ ДО ВІДЧУЖЕННЯ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тотальною цифровізацією, де соціальні інтернет-мережі трансформувалися з інструменту комунікації на первинне середовище соціалізації та конструювання ідентичності молодого покоління. Як зазначає Ш. Таркл, сучасна людина перебуває у стані «самотні разом», де технології пропонують ілюзію спілкування без вимог емоційної близькості [3, с. 45]. У цьому контексті цифрова активність молоді втрачає свою однорідність, перетворюючись на складний багаторівневий конструкт, що має визначальний вплив на психологічне благополуччя особистості.

Традиційні підходи, які оцінювали вплив соціальних мереж виключно через призму екранного часу, вичерпали свою цінність. Актуальним науковим завданням сучасної кіберпсихології є перехід від кількісних показників до якісного аналізу патернів поведінки - специфічних стратегій управління ідентичністю в мережі, які можуть

виступати як ресурсом для самоактуалізації, так і тригером психологічної дезадаптації.

Ціль дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та концептуалізації авторської типології стратегій цифрової активності молоді (інтегративної, компенсаторної та відчуженої) як ключового чинника її психологічного благополуччя.

Цифрова активність особистості в соціальних мережах розглядається нами як цілеспрямований процес взаємодії суб'єкта з віртуальним середовищем, спрямований на задоволення соціальних, когнітивних та емоційних потреб. Спираючись на концепцію «ефекту розгальмовування в мережі» Дж. Сулера [5] та теорію соціального порівняння, ми пропонуємо диференціювати цифрову поведінку молоді за критеріями автентичності самопрезентації, рівня суб'єктності та характеру емоційного залучення. Це дозволило виокремити три базові стратегії управління ідентичністю в цифровому просторі:

1. *Адаптивна стратегія цифрової активності.* Дана стратегія характеризується високим рівнем конгруентності між «Реальним Я» та «Цифровим Я». Молодь, яка використовує цей патерн, сприймає соціальні мережі не як альтернативну реальність для втечі, а як інструментальне розширення свого фізичного та соціального буття. За Л. Найдьоною, така поведінка свідчить про високий рівень медіакомпетентності та інформаційної гігієни [1].

Для цієї стратегії притаманні усвідомлене споживання контенту, проактивна комунікація, спрямована на підтримку реальних соціальних зв'язків, та здатність до цифрової детоксикації без виникнення тривожності. Психологічне благополуччя таких осіб залишається стабільним, оскільки їхня самооцінка не є контингентною (залежною) від кількості віртуальних схвалень («лайків» чи коментарів). Цифровий простір для них - це поле для самовираження та професійного/творчого нетворкінгу.

2. *Компенсаторно-залежна стратегія цифрової активності.* Цей тип поведінки виникає як механізм психологічного захисту та спроба задовольнити фрустровані в реальному житті потреби у визнанні, приналежності та значущості. Центральним феноменом тут виступає конструювання ідеалізованого «Цифрового Я» - фасадної ідентичності, яка ретельно фільтрується задля отримання соціального схвалення. Користувачі з компенсаторною стратегією потрапляють у «петлю зворотного зв'язку», де їхній емоційний стан жорстко детермінується реакцією аудиторії.

Важливим маркером цієї стратегії є високий рівень прояву синдрому втраченої вигоди (Fear of Missing Out - FoMO). Як зауважує Е. Пшибильські, FoMO виступає потужним предиктором постійного

перебування онлайн, що знижує загальний рівень задоволеності життям [4]. Молодь вдається до висхідного соціального порівняння, зіставляючи своє реальне життя з відредагованими профілями інших, що закономірно призводить до зниження психологічного благополуччя, зростання рівня тривожності та розвитку депресивних симптомів.

3. *Деадаптивно-відчужена стратегія цифрової активності.* Відчужена стратегія є найбільш деструктивним патерном взаємодії з цифровим середовищем, що межує з кібер-адикцією та емоційним вигоранням. Вона характеризується пасивно-об'єктною позицією користувача. Основною формою активності стає не створення чи взаємодія, а компульсивне споживання інформації, зокрема феномен «думскролінгу» - нав'язливого гортання стрічки новин з фокусом на негативному контенті.

Суб'єкт з відчуженою стратегією використовує Інтернет-мережі для ескапізму (втечі від реальності), проте, на відміну від компенсаторної стратегії, він не шукає соціального схвалення. Тут спостерігається деперсоналізація, схильність до анонімності, прихованого спостереження (луркери) або токсичної поведінки (тролінг), що є проявом зміщеної агресії [2]. З точки зору психологічного благополуччя, ця стратегія корелює з найнижчими показниками за шкалами автономії, цілей у житті та позитивних відносин з оточенням. Відбувається подвійне відчуження: як від реального соціуму, так і від повноцінної інтеграції у віртуальні спільноти.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що цифрова активність молоді в соціальних мережах не є гомогенним явищем. Психологічне благополуччя особистості в епоху цифровізації залежить не стільки від факту використання соціальних мереж, скільки від домінуючої стратегії взаємодії з ними. Адаптивна стратегія виступає ресурсом для збереження психологічного здоров'я та розширення соціального капіталу. Натомість компенсаторна та відчужена стратегії є деадаптивними патернами, які призводять до виснаження когнітивних і емоційних ресурсів, посилення тривожності та дезінтеграції Я-концепції.

Подальші наукові розвідки вбачаємо в емпіричній перевірці запропонованої концептуальної моделі за допомогою стандартизованих психодіагностичних інструментів. Це дозволить виявити статистично значущі кореляційні зв'язки між виокремленими стратегіями цифрової активності та конкретними компонентами психологічного благополуччя (за К. Ріфф), а також розробити мішені для психологічних програм з формування цифрової резильєнтності здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Кіберсоціалізація. Збірник наукових праць; [ред. Л.А. Найдьонова, Н.Л. Дятел; укладач Ю.С. Чаплінська] / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 135 с.
2. Смульсон, М. Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ. *Актуальні проблеми психології*. 2012. № 1(8 (8)). С. 116–126.
3. Таркл Ш. Самотні разом: чому ми очікуємо більшого від технологій, ніж одне від одного / пер. з англ. Київ : Форс Україна, 2020. 416 с.
4. Przybylski A. K., Murayama K., DeHaan C. R., Gladwell V. Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*. 2013. Vol. 29, No. 4. P. 1841–1848.
5. Suler J. The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & behavior*. 2004. Vol. 7, No. 3. P. 321–326.

УДК 930

Максим Сопіга,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України розпочався процес переосмислення подій Другої світової війни. Відкриття архівів, поява нових методологічних підходів та інтеграція української історичної науки в європейський науковий простір сприяли формуванню нових інтерпретацій війни. Сучасні українські історики дедалі частіше розглядають Другу світову війну як складне багатовимірне явище, у якому Україна виступала не лише об'єктом геополітичних інтересів великих держав, а й активним суб'єктом історичних процесів. Особливого значення ця проблема набуває в умовах сучасної російсько-української війни, коли історична пам'ять про Другу світову війну активно використовується як інструмент політичної пропаганди та інформаційної боротьби.

У сучасному українському суспільстві відбувається поступове переосмислення радянських міфів та формування нової культури пам'яті, орієнтованої на європейські підходи до вшанування жертв

війни. Важливим проявом цього процесу стало офіційне запровадження 8 травня як Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, що символізує відхід від радянської традиції святкування «великої перемоги» та акцентує увагу на трагедії війни й пам'яті про її жертв. У зв'язку з цим дослідження інтерпретацій Другої світової війни в сучасній українській історіографії та історичній пам'яті набуває особливої актуальності.

Метою статті є дослідження особливостей інтерпретації подій Другої світової війни в сучасній українській історіографії та історичній пам'яті, аналіз основних підходів до трактування ролі України у війні, а також визначення впливу суспільно-політичних процесів на формування сучасних історичних наративів.

Результати дослідження. У сучасній українській історіографії проблематика Другої світової війни зазнала суттєвого переосмислення. Якщо в радянський період історія війни висвітлювалася переважно через призму офіційної концепції «Великої Вітчизняної війни», то після здобуття незалежності українські науковці отримали можливість формувати альтернативні підходи до аналізу подій 1939–1945 років. Відкриття архівів, зокрема архівів радянських спецслужб, сприяло введенню до наукового обігу нових джерел і розширенню проблемного поля досліджень.

Сучасні українські історики прагнуть відійти від одновимірного героїчного наративу та розглядати Другу світову війну як складне соціальне, політичне й антропологічне явище. У центрі уваги опиняються не лише військові події, а й повсякденне життя населення, долі цивільних людей, проблеми окупації, депортацій, Голокосту та масового насильства. Особливого значення набувають гуманістичні та антропоцентричні підходи, які дозволяють досліджувати війну через призму людського досвіду та колективної травми.

На думку історика Іван Патриляка, «основними завданнями пострадянської української історіографії стало заповнення «білих плям», дослідження війни в українознавчому вимірі та впровадження нових гуманістичних підходів до історіописання» [5, с. 172]. Саме тому в сучасних дослідженнях значна увага приділяється діяльності українського визвольного руху, проблемам українсько-польських відносин, політиці двох тоталітарних режимів на українських землях, а також ролі українців у різних військових формуваннях.

Однією з найважливіших тенденцій сучасної української історіографії є критичне переосмислення радянського міфу про «Велику Вітчизняну війну». У радянській історичній традиції війна розглядалася переважно як героїчна боротьба радянського народу проти нацизму, тоді як складні та суперечливі аспекти історії часто замовчувалися. Сучасні українські дослідники наголошують на тому,

що Україна стала жертвою двох тоталітарних режимів – нацистського та сталінського. Саме тому дедалі більшого поширення набуває підхід, який передбачає рівновіддалену критичну оцінку обох режимів та акцентує увагу на трагізмі становища населення, що опинилося між ними [1; 2; 3].

Важливим напрямом сучасних досліджень є переосмислення ролі українського визвольного руху в роки війни. У радянській історіографії діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії трактувалася виключно як «зрада» та «колабораціонізм». Натомість сучасні українські історики прагнуть більш об'єктивно оцінювати діяльність ОУН і УПА, розглядаючи їх як складову національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність. Водночас дослідники визнають суперечливість окремих аспектів діяльності визвольного руху та необхідність їх критичного аналізу [4; 6].

Суттєвий вплив на формування нових інтерпретацій Другої світової війни мають суспільно-політичні процеси в сучасній Україні. Після початку російсько-української війни проблема історичної пам'яті набула особливого значення. Російська Федерація активно використовує радянський міф про «велику перемогу» та риторику «боротьби з нацизмом» для виправдання власної агресії проти України. У відповідь українське суспільство дедалі активніше дистанціюється від радянських інтерпретацій війни та формує власний національний наратив.

Важливим проявом цього процесу стало ухвалення у 2015 році Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». Цей закон закріпив використання терміну «Друга світова війна» замість радянського поняття «Велика Вітчизняна війна» та започаткував нову модель комеморації, орієнтовану на європейські традиції вшанування пам'яті жертв війни. У сучасній Україні дедалі більше уваги приділяється не святкуванню перемоги, а вшануванню пам'яті загиблих і осмисленню трагедії війни.

Сучасна українська історична пам'ять про Другу світову війну характеризується багатоголоссям і наявністю різних моделей пам'яті. Дослідники зазначають, що тривалий час в українському суспільстві співіснували радянська, національна та пострадянська моделі історичної пам'яті. Це зумовлювало суперечливість суспільних оцінок війни та формувало різні регіональні наративи. Водночас поступово відбувається інтеграція української пам'яті про Другу світову війну в ширший європейський контекст, що сприяє формуванню більш збалансованого й гуманістичного бачення минулого.

Окремого значення набувають дослідження історичної пам'яті як міждисциплінарного феномену. Сучасні науковці активно використовують здобутки memory studies, соціальної психології, культурології та воєнної антропології для аналізу механізмів формування суспільної пам'яті про війну. Це дозволяє розглядати історичну пам'ять не лише як сукупність знань про минуле, а як важливий чинник формування національної ідентичності та суспільної консолідації.

Сучасна українська історіографія Другої світової війни поступово відходить від радянських ідеологічних схем та формує нове бачення війни як складного багатовимірного явища. Українські дослідники прагнуть інтегрувати український досвід у загальноєвропейський контекст, поєднуючи національний вимір історії з глобальними процесами XX століття.

Висновки. Отже, інтерпретації Другої світової війни в сучасній українській історіографії та історичній пам'яті зазнали суттєвих трансформацій після здобуття Україною незалежності. Важливим напрямом сучасних досліджень стало переосмислення ролі України у Другій світовій війні, діяльності українського визвольного руху, проблем окупації, Голокосту та політики двох тоталітарних режимів. Значний вплив на формування нових історичних наративів мають сучасні суспільно-політичні процеси, зокрема російсько-українська війна, яка актуалізувала питання історичної пам'яті та національної ідентичності. Сучасна українська модель пам'яті про Другу світову війну поступово інтегрується в європейський простір історичної пам'яті, орієнтуючись на вшанування жертв війни, критичне осмислення минулого та подолання тоталітарних міфів. Це сприяє формуванню більш збалансованого й науково обґрунтованого бачення історії, що є важливим чинником зміцнення національної свідомості та суспільної єдності.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Український вимір Другої світової війни. Друга світова: роздуми через вісім десятиліть. Київ : Дух і літера, 2022. С. 7–15.
2. Дворкін І. Пам'ять про Другу світову війну в умовах російсько-української війни: постановка проблеми. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 33. С. 24–28.
3. Зашкільняк Л. Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії «старе вино в нових міхах». *Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Київ, 22–23 травня 2013 р.), ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2015. С. 25–28.

4. Ільюшин І. Бойові дії ОУН і УПА на антипольському фронті Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Київ : Наукова думка, 2005. С. 222–294.

5. Патриляк І. Між двома проваллями: Україна в роки Другої світової війни. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. № 1. С. 169–182.

6. Портнов А. Українські образи Другої світової війни. Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. Київ: Критика, 2013. С. 67–182.

УДК 349.2

Анна Тимощук,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Національний університет водного
господарства та природокористування

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 року спричинило безпрецедентне переміщення населення України. Станом 2024–2025 роки в країні зареєстровано понад 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [1]. Ця категорія громадян опинилась перед гострою проблемою реалізації трудових прав в умовах воєнного стану, тоді як роботодавці постали перед новими управлінськими та правовими викликами. Дослідження особливостей трудових відносин з ВПО набуває особливої актуальності з огляду на необхідність збалансування інтересів працівників і роботодавців у кризових умовах.

Правова база регулювання трудових відносин з ВПО ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів: Кодексі законів про працю України (КЗпП), Законі України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, Законі № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та постанові КМУ № 509 від 2022 року [2; 3].

Стаття 2-1 КЗпП гарантує рівність трудових прав ВПО та забороняє дискримінацію за ознакою місця проживання чи переміщення. Роботодавці зобов'язані приймати ВПО на загальних підставах та забезпечувати рівну оплату за рівнозначну працю. Проте реальна практика засвідчує існування прихованої дискримінації: роботодавці часто відмовляють ВПО у прийнятті на

роботу через ризики, пов'язані зі статусом переміщеної особи або реєстрацією з тимчасово окупованих територій [4].

Закон № 2136-IX суттєво трансформував трудові відносини в умовах воєнного стану, що безпосередньо стосується і ВПО. Він надав роботодавцям широкі повноваження: запровадження дистанційного режиму без попередньої згоди працівника; переведення на іншу роботу без згоди строком до одного місяця; зміна режиму робочого часу; призупинення трудового договору відповідно до ст. 13 (без виплати заробітної плати). Ці норми, з одного боку, забезпечують гнучкість для роботодавців, а з іншого – суттєво звужують процедурні гарантії для ВПО-працівників [2].

У ході дослідження виявлені ключові виклики та можливості для обох сторін трудових відносин.

Виклики для ВПО-працівників:

- відсутність документів (паспорти, трудові книжки, дипломи), що обмежує доступ до офіційного ринку праці;
- пряма та прихована дискримінація при прийомі на роботу;
- психологічна травматизація та знижена трудова активність;
- ризик зловживань роботодавців розширеними повноваженнями воєнного часу;
- труднощі з верифікацією статусу ВПО та збереженням соціальних виплат.

Можливості для ВПО-працівників:

- право на щомісячну грошову допомогу (3 000 грн) як доповнення до заробітної плати;
- безоплатне навчання, перекваліфікація та ваучери Центрів зайнятості;
- пільги щодо єдиного соціального внеску для підприємців зі статусом ВПО;
- доступ до програм безоплатної правової допомоги.

Виклики для роботодавців:

- адаптація до потреб мобільної робочої сили з нестабільним місцем проживання;
- підвищений документальний тягар при оформленні ВПО;
- ризик раптового відриву від роботи через загострення бойових дій;
- необхідність психологічної підтримки ВПО-персоналу.

Можливості для роботодавців:

- доступ до додаткового кваліфікованого людського капіталу з різних регіонів України;
- державні програми підтримки підприємств, що залучають ВПО до трудових відносин;
- гнучкість організації праці (дистанційна, надомна робота) відповідно до Закону № 2136-IX;

– пільги із соціальних відрахувань при офіційному працевлаштуванні ВПО за окремими програмами [5].

Цифровізація трудових відносин відкриває нові можливості для обох сторін. Закон України від 05.02.2021 № 1217-IX запровадив електронний облік трудової діяльності в Реєстрі застрахованих осіб, що особливо актуально для ВПО, які втратили паперові трудові книжки. Перехідний період завершується 10 червня 2026 року [6].

Правове регулювання трудових відносин з ВПО формально забезпечує рівність прав, проте на практиці залишаються суттєві прогалини: механізм призупинення трудового договору потребує чіткішого врегулювання, система контролю за дотриманням трудових прав – посилення, а заходи протидії дискримінації – реальних інструментів застосування. Водночас відкриваються можливості для формування гнучкого та інклюзивного ринку праці, де ВПО можуть стати потужним ресурсом відновлення економіки. Перспективою подальших досліджень є порівняльний аналіз практики трудових відносин з ВПО в різних регіонах України та розробка конкретних механізмів усунення виявлених прогалин.

Список використаних джерел

1. Ситуація з внутрішнім переміщенням в Україні : звіт УВКБ ООН. 2024. URL : <https://www.unhcr.org/ua> (дата звернення: 15.05.2026).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 16.05.2026).
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 16.05.2026).
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 16.05.2026).
5. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 509. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2022-%D0%BF> (дата звернення: 17.05.2026).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі : Закон України від 05.02.2021 № 1217-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20> (дата звернення: 18.05.2026).

СТУДІЯ V

**ПРИРОДНИЧІ НАУКИ ТА
ЕКОЛОГІЯ**

УДК 373.5.016:57.081.1

Олена Тригуба,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент;
Юлія Бережна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» У 8 КЛАСІ

Постановка проблеми. Сучасна освітня реформа в Україні спрямована на формування в учнів ключових компетентностей через інтеграцію навчального змісту та зв'язок із реальним життям. Інтегрований курс «Пізнаємо природу» для 8 класу об'єднує елементи фізики, хімії, біології та географії, що вимагає від учителя застосування нових підходів до відбору та структурування навчального матеріалу. Особливо актуальним у цьому контексті є використання краєзнавчого матеріалу, який дозволяє наблизити абстрактні наукові поняття до повсякденного досвіду учнів, стимулює їхній пізнавальний інтерес та сприяє формуванню екологічної компетентності. Проте методика систематичного і педагогічно доцільного включення краєзнавчого матеріалу у процес навчання зазначеного курсу залишається недостатньо розробленою, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета дослідження – обґрунтувати та розкрити методичні особливості використання краєзнавчого матеріалу під час викладання інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» у 8 класі як засобу підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавчий матеріал у контексті природничої освіти розуміється як сукупність відомостей про природні об'єкти, явища та процеси рідного краю, що можуть бути використані в освітньому процесі для ілюстрації навчальних тем, проведення практичних і дослідницьких робіт, формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища [1]. Його залучення до інтегрованого курсу є методично виправданим, оскільки відповідає принципам природовідповідності, регіоналізації та діяльнісного підходу, задекларованим у Державному стандарті базової середньої освіти [2].

Методичний потенціал краєзнавчого матеріалу реалізується за кількома напрямками [1; 5]. По-перше, у процесі вивчення фізичних і

хімічних явищ доцільно залучати приклади з місцевої природи: склад ґрунтів і водойм конкретного регіону, особливості місцевого клімату, властивості гірських порід або мінералів, що трапляються на даній території. По-друге, під час вивчення біологічних тем краєзнавчий підхід передбачає організацію екскурсій у природу, спостережень за місцевими видами рослин і тварин, складання флористичних і фауністичних списків найближчих природних об'єктів. По-третє, географічний компонент курсу органічно доповнюється описом рельєфу, гідрографічної мережі та природних зон рідного краю.

Серед ефективних форм роботи з краєзнавчим матеріалом у 8 класі виокремлюємо: навчальні екскурсії та польові практикуми; проєктну діяльність екологічного та природоохоронного спрямування; міні-дослідження якості місцевого повітря, ґрунту, води; укладання краєзнавчих атласів і карток природних об'єктів; інтеграцію матеріалів краєзнавчих музеїв і природних заповідників у навчальний процес [3]. Зазначені форми роботи не лише збагачують зміст курсу, а й формують в учнів уміння застосовувати природничі знання для дослідження та оцінки стану навколишнього середовища.

Практичне застосування краєзнавчого підходу потребує від вчителя певної підготовчої роботи: відбору краєзнавчого матеріалу відповідно до тематики курсу; адаптації регіонального змісту до вікових особливостей восьмикласників; розроблення дидактичних матеріалів (карток завдань, інструкцій до спостережень, кейсів), побудованих на місцевому природному матеріалі. Важливою умовою є також міжпредметна координація: ефективне використання краєзнавчого матеріалу можливе лише у взаємодії з учителями географії, історії та предмета «Захист України» [4; 5]. Взаємодія педагогів забезпечує системність, уникнення дублювання та глибше осмислення регіонального природного середовища учнями.

Упровадження краєзнавчого матеріалу в курс «Пізнаємо природу» сприяє розвитку в учнів, зокрема 8 класів, критичного мислення, дослідницьких умінь, екологічної відповідальності та регіональної ідентичності. Результати педагогічного спостереження засвідчують підвищення мотивації до вивчення природничих дисциплін у тих класах, де вчитель систематично інтегрує матеріал про природу рідного краю. Крім того, краєзнавчий підхід розширює можливості для формувального оцінювання: учні демонструють компетентності через реальні дослідницькі ситуації, а не лише через відтворення теоретичного матеріалу.

Короткі висновки. Використання краєзнавчого матеріалу під час викладання інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» у 8 класі є методично доцільним і відповідає ключовим принципам Нової

української школи. Системне включення відомостей про природу рідного краю збагачує зміст курсу, підвищує пізнавальну активність учнів, формує екологічну компетентність та сприяє розвитку дослідницьких умінь. Ефективність такого підходу залежить від цілеспрямованої підготовчої роботи вчителя, добору актуального регіонального матеріалу та міжпредметної взаємодії педагогічного колективу.

Список використаних джерел

1. Гільберг Т. Г., Довгань А. І., Сак А. В. Пізнаємо природу: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2025. 240 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (редакція від 2024 р.).
3. Коломієць О. М. Проектна діяльність як засіб залучення краєзнавчого матеріалу на уроках інтегрованого курсу «Пізнаємо природу». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2023. № 71. С. 88–94.
4. Пошетун О. І. Методика навчання природознавства та інтегрованих курсів у базовій школі: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Київ : Оріон, 2023. 176 с.
5. Степанюк А.В., Гладюк Т.В. Реалізація краєзнавчого принципу у навчанні природничих дисциплін в умовах НУШ. *Педагогічний альманах*. 2024. Вип. 56. С. 42–49.

УДК 504.4(477.85)

Вікторія Бережанська,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти;

Оксана Галаган,

кандидат біологічних наук, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОЛІПШЕННЯ

Постановка проблеми. Водні ресурси є одним із найважливіших компонентів природного середовища, що забезпечують життєдіяльність населення та функціонування екосистем [2]. У

сучасних умовах зростання антропогенного навантаження проблема якості води набуває особливої актуальності, що відображено у положеннях природоохоронного законодавства України та екологічних доповідях [1, 3, 4]. Чернівецька область характеризується розвиненою гідрографічною мережею, однак стан водних об'єктів регіону викликає занепокоєння через їх поступове забруднення [6].

Мета дослідження зумовлена необхідністю оцінки екологічного стану водних ресурсів регіону та пошуку ефективних шляхів його покращення.

Метою статті є аналіз сучасного стану водних ресурсів Чернівецької області та визначення основних напрямів їх охорони.

Результати дослідження. Територією Чернівецької області протікають численні річки, серед яких найбільшими є Дністер та Прут. Вони відіграють важливу роль у водопостачанні, сільському господарстві та рекреаційній діяльності [6].

Водні ресурси регіону формуються за рахунок атмосферних опадів, підземних вод та поверхневого стоку. Водночас нерівномірний розподіл води та сезонні коливання її рівня створюють додаткові екологічні ризики.

Серед основних чинників, що зумовлюють погіршення екологічного стану водних ресурсів регіону, провідне місце посідає антропогенний вплив, який проявляється через різні види господарської діяльності. Одним із вагомих джерел забруднення є промисловий сектор, діяльність якого супроводжується скиданням недостатньо очищених або неочищених стічних вод, а також надходженням у водні об'єкти важких металів, нафтопродуктів та інших токсичних сполук. Такі забруднювачі істотно погіршують гідрохімічні показники води та негативно впливають на стан водних екосистем [5, 6].

Суттєвий антропогенний тиск на водні ресурси створює сільськогосподарське виробництво. Використання мінеральних добрив і засобів захисту рослин спричиняє потрапляння до поверхневих і підземних вод нітратів, фосфатів, пестицидів та гербіцидів. Додатковим негативним чинником є розвиток ерозійних процесів, що зумовлюють замулення русел річок, погіршення гідрологічного режиму та зниження самоочисної здатності водойм.

Відчутний вплив на якість водних ресурсів має і комунальне господарство. Значна частина очисних споруд потребує модернізації, а недостатній рівень очищення побутових стоків призводить до надходження у водойми органічних та біогенних забруднювачів.

Окрему групу ризиків формують транспортна інфраструктура та енергетика, функціонування яких пов'язане із забрудненням вод паливно-мастильними матеріалами, а також тепловим впливом на водні об'єкти, що порушує природний температурний режим і негативно позначається на гідробіонтах.

Важливим чинником деградації водних екосистем є надмірне використання водних ресурсів. Інтенсивний водозабір для потреб промисловості та аграрного сектору спричиняє зниження рівня поверхневих і підземних вод, порушення водного балансу та виснаження природного потенціалу водних екосистем.

Негативний вплив на стан водних об'єктів має також гідротехнічне будівництво. Спорудження дамб, водосховищ і регулювання русел річок змінює природний гідрологічний режим, порушує міграційні шляхи водних організмів, трансформує природні біотопи та сприяє зниженню біорізноманіття.

Останніми роками дедалі відчутнішого впливу набувають кліматичні зміни, що проявляються у зміні режиму опадів, почастишанні посушливих періодів, підвищенні температури води та посиленні процесів евтрофікації, зокрема «цвітіння» водойм.

Окрему екологічну проблему становить побутове засмічення водних об'єктів і прибережних територій. Накопичення пластикових відходів, а також наявність несанкціонованих сміттєзвалищ поблизу водойм призводять до механічного й хімічного забруднення водного середовища та погіршення його екологічного стану.

Для вирішення зазначених проблем доцільно реалізувати такі заходи:

- модернізація очисних споруд та впровадження сучасних технологій очищення води;
- посилення державного контролю за скидами забруднюючих речовин;
- розвиток систем екологічного моніторингу;
- впровадження екологічно безпечних методів ведення сільського господарства;
- підвищення рівня екологічної освіти населення.

Важливим напрямом є інтеграція європейських екологічних стандартів у сфері водокористування, що сприятиме покращенню якості водних ресурсів.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що водні ресурси Чернівецької області зазнають значного антропогенного впливу, що негативно позначається на їх екологічному стані. Основними джерелами забруднення є: промисловість, сільське господарство, комунальне господарство, транспорт і енергетика, надмірне використання водних ресурсів, гідротехнічне будівництво,

кліматичні зміни, побутове засмічення. Таким чином, погіршення стану водних ресурсів Чернівецької області має комплексний характер і зумовлене сукупною дією природних та антропогенних чинників, що потребує системного підходу до їх мінімізації та впровадження ефективних природоохоронних заходів. Для покращення ситуації необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на зменшення забруднення, удосконалення систем очищення води та підвищення екологічної свідомості населення.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному моніторингу якості води та розробці регіональних екологічних програм.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>
2. Кучерявий В. П. Екологія : підручник. Львів : Світ, 2010. 520 с.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2023 році. Київ : Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2024. 300 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
5. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення : Закон України від 10.01.2002 № 2918-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>
6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Чернівецькій області за 2023 рік. Чернівці : Чернівецька обласна державна адміністрація, 2024. 180 с.

УДК 123.34.4

Денис Бондарчук,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ КРЕМЕНЕЦЬКОГО БОТАНІЧНОГО САДУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальних екологічних змін, активної урбанізації та зростання антропогенного навантаження на природні екосистеми особливої актуальності набуває проблема збереження, раціонального використання та

відновлення зелених насаджень. Вони є невід'ємною складовою як природних, так і урбанізованих екосистем та виконують широкий спектр екосистемних функцій, що забезпечують підтримання екологічної рівноваги, покращення якості атмосферного повітря, регулювання мікроклімату, збереження біорізноманіття, а також задоволення рекреаційних і культурних потреб населення.

Концепція екосистемних послуг є одним із ключових підходів сучасної екологічної науки, оскільки дозволяє оцінювати значення природних компонентів через їх користь для людини та суспільства. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження зелених насаджень як складних багатофункціональних систем, здатних забезпечувати регулюючі, підтримуючі, забезпечувальні та культурні екосистемні послуги [3].

Екосистемні послуги розглядаються як важлива наукова категорія, що відображає взаємозв'язок між природними системами та добробутом людини. Формування цього поняття відбувалося поступово під впливом екологічних, економічних та соціальних досліджень. Сучасна наука дедалі більше акцентує увагу на тому, що природні екосистеми функціонують не лише як саморегульовані системи, а й як основа підтримання життєдіяльності біосфери Землі.

Класифікація екосистемних послуг є важливим інструментом сучасних досліджень, оскільки поєднує науково обґрунтовані та практично орієнтовані критерії. Це дозволяє систематизувати, порівнювати та аналізувати екосистемні функції на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

Згідно з підходом Millennium Ecosystem Assessment (MEA), екосистемні послуги поділяються на чотири основні групи:

- забезпечувальні (Provisioning),
- регулюючі (Regulating),
- підтримуючі (Supporting),
- культурні (Cultural).

У цьому контексті ботанічні сади виступають особливо цінними об'єктами дослідження, оскільки поєднують у собі всі зазначені типи екосистемних послуг.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексна оцінка екосистемних послуг зелених насаджень Кременецького ботанічного саду, визначення їх функціональної ролі у підтриманні екологічної рівноваги, збереженні біорізноманіття, формуванні освітнього та культурного середовища, а також у забезпеченні науково-дослідної діяльності.

Результати дослідження. У ході дослідження встановлено, що ботанічні сади відіграють багатофункціональну роль у системі екосистемних послуг.

Передусім вони є важливими носіями **підтримуючих екосистемних послуг**, оскільки забезпечують збереження генофонду рослин, включаючи рідкісні, зникаючі та інтродуковані види. Завдяки цілеспрямованій інтродукційній та акліматизаційній діяльності формуються стійкі рослинні угруповання, які можуть слугувати джерелом відновлення природної рослинності. Таким чином, ботанічні сади виступають своєрідними «резервуарами біорізноманіття», що забезпечують стабільність екосистемних процесів.

Важливу роль відіграють також **регулюючі екосистемні послуги**. Зелені насадження ботанічного саду сприяють очищенню атмосферного повітря, поглинанню вуглекислого газу, виділенню кисню, зниженню рівня пилового забруднення, регуляції температурного режиму та вологості повітря. Крім того, вони зменшують негативний вплив урбанізації та формують сприятливий мікроклімат.

Щодо **забезпечувальних екосистемних послуг**, то їх прояв у ботанічних садах має специфічний характер. Вони не є традиційними джерелами природних ресурсів, проте забезпечують отримання цінного біологічного матеріалу: насіння, саджанців, колекцій лікарських, декоративних і рідкісних рослин. Ці ресурси активно використовуються у наукових дослідженнях, освітньому процесі та практиці озеленення [2].

Суттєве місце займають **культурні екосистемні послуги**, які реалізуються через освітню, науково-просвітницьку та рекреаційну діяльність. Ботанічний сад є важливим осередком екологічної освіти, що сприяє формуванню екологічного мислення та підвищенню рівня екологічної культури населення. Проведення екскурсій, занять, науково-популярних заходів забезпечує популяризацію знань про біорізноманіття та роль рослин у функціонуванні екосистем. Естетична цінність ландшафтів саду також створює значний рекреаційний ефект, позитивно впливаючи на психоемоційний стан людини.

Окремо слід відзначити **науково-дослідну функцію** ботанічних садів. Вони є експериментальними базами для вивчення процесів інтродукції рослин, їх адаптації до нових умов, впливу кліматичних змін та антропогенного навантаження. Отримані результати мають важливе значення для розробки стратегій збереження біорізноманіття та раціонального природокористування.

У міських умовах ботанічні сади виконують функцію елементів **екологічного каркасу території**, сприяючи підвищенню екологічної стійкості урбанізованих ландшафтів, зменшенню негативних наслідків міського середовища та покращенню якості життя населення [1].

Кременецький ботанічний сад виконує комплекс природоохоронних, наукових, освітніх і рекреаційних функцій. Його діяльність спрямована на збереження генофонду рослин, формування екологічної свідомості населення, розвиток екологічної освіти, популяризацію знань про роль рослин у функціонуванні екосистем.

Таким чином, структура ботанічного саду є інтегрованою системою, у якій кожен відділ виконує взаємопов'язані функції, що в сукупності забезпечують формування різних груп екосистемних послуг – регулюючих, підтримуючих, забезпечувальних і культурних.

У підсумку слід зазначити, що Кременецький ботанічний сад є складною багатофункціональною екосистемою, у якій природні та антропогенно сформовані компоненти перебувають у тісній взаємодії. Це визначає його високу екологічну, наукову та соціальну цінність, а також значну роль у збереженні біорізноманіття та забезпеченні екосистемних послуг регіону.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що зелені насадження Кременецького ботанічного саду є багатофункціональною екосистемою, яка інтегрує всі основні типи екосистемних послуг: забезпечувальні, регулюючі, підтримуючі та культурні.

Їх значення полягає не лише у збереженні рослинного різноманіття, а й у забезпеченні екологічної рівноваги, покращенні стану довкілля, розвитку екологічної освіти та формуванні екологічної культури суспільства. Ботанічний сад виступає важливим науковим, освітнім та природоохоронним центром, що виконує ключову роль у сучасних соціо-екологічних системах.

Отримані результати підкреслюють необхідність подальшого збереження, підтримки та розвитку ботанічних садів як стратегічно важливих об'єктів природоохоронної та освітньої інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Рома В. В., Степова О. В. Загальна екологія та неоекологія : навчально-методичний посібник. Полтава: НТУ, 2024. 164 с.
2. Гандзюра В. П., Клименко М. О., Бедункова О. О. Біосистеми в токсичному середовищі. Монографія. Рівне : Вид-во НУВГП, 2021. 261 с.
3. Гандзюра В. П. Системний аналіз якості навколишнього середовища: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Наука, 2020. 180 с.

УДК 373.3.015.31:140.8

Василь Вакуленко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Оксана Гурська,
кандидат біологічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ БІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ

Постановка проблеми. Сучасна екологічна криза вимагає від системи освіти переходу від простого інформування учнів до активного формування екологічної відповідальності. У рамках реалізації концепції Нової української школи (НУШ) особлива увага приділяється екологічній грамотності та здоровому способу життя як одній із ключових компетентностей [3].

Екологічна відповідальність розглядається не лише як знання про природу, а як внутрішній регулятор поведінки, що базується на розумінні цілісності світу та важливості збереження біорізноманіття. Одним із найефективніших засобів формування такої відповідальності є залучення школярів до безпосередньої дослідницької діяльності. Біологічний аналіз стану довкілля дозволяє учням перейти від теоретичного вивчення екологічних проблем до їх практичного виявлення та аналізу на прикладі локальних екосистем. Проте, як зазначають дослідники, ефективність такого навчання часто обмежується через недостатнє використання прикладних аспектів біології в шкільній практиці [4].

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розширений аналіз методики формування екологічної відповідальності учнів базової школи через залучення їх до біологічного аналізу стану навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід дозволяє трансформувати абстрактні знання про природу у свідому екологічну поведінку. Головний критерій тут – здатність учня ефективно застосовувати засвоєне в життєвих ситуаціях, що і формує справжню відповідальність [2].

У наукових працях Н. Б. Грицай наголошується на доцільності впровадження інноваційних стратегій у методику викладання біології. Основний акцент робиться на зміні ролі учня: він трансформується з пасивного отримувача інформації у свідомого та активного учасника освітнього процесу [1].

Формування екологічних цінностей ґрунтується на практичному досвіді взаємодії з довкіллям. Ключовим елементом є впровадження

екологічного виховання в курс біології через призму еволюційного вчення. Такий підхід дає змогу учням збагнути контраст між тривалими процесами становлення екосистем та їх стрімкою деградацією під тиском людської діяльності. За цих умов екологічна відповідальність трансформується в етичне зобов'язання перед наступними поколіннями [6].

Біологічний аналіз стану довкілля (біоіндикація, біотестування) дозволяє учням працювати з живими об'єктами, що ма' високий емоційний та мотиваційний потенціал. Замість сухих цифр з підручника, школярі бачать реальний стан лишайників, морфологічні зміни хвої чи проростання насіння в різних субстратах. Це робить екологічні загрози «чутливими» для сприйняття [4].

Наприклад, використання методів ліхеноіндикації дозволяє учням самостійно оцінити якість повітря навколо школи. Встановлено, що відсутність певних видів лишайників є прямим індикатором забруднення діоксидом сірки. Така робота вимагає від учня точності, акуратності та дотримання наукових протоколів, що безпосередньо виховує дисциплінованість дослідника та відповідальне ставлення до результатів своєї праці [5].

Екологічні дослідження за своєю суттю є міждисциплінарним проєктом, що вимагає від учнів синтезу знань із природничо-математичних дисциплін. У межах біологічного аналізу школярі досліджують фізіологію біоіндикаторів, що дає змогу виявити їхні реакції на токсичний вплив. Хімічний аспект проявляється у підготовці проб та інтерпретації складу забруднювачів, тоді як математичний інструментарій стає базою для верифікації даних через статистичну обробку та графічну візуалізацію. Використання сучасних ІТ-рішень (ГІС, мобільна ідентифікація видів) модернізує процес пошуку, формуючи у школярів цілісну наукову картину світу та розуміння складності екологічних викликів [1].

Проєкти «Citizen Science» відкривають учням шлях до справжньої науки, дозволяючи їм відчути себе частиною великої справи. Важливо, що такі дослідження мають реальний вплив: передача даних про якість води чи стан довкілля місцевим громадам перетворює звичайне навчання на громадянський активізм. Це підтверджує думку Л. М. Рибалко про те, що справжня ековідповідальність формується не через теорію, а через конкретні дії. Тільки тоді вона стає частиною професійної етики та життєвих принципів людини [6].

Практична дослідницька діяльність, зокрема вивчення мікробіому продуктів харчування чи тестування антисептичних засобів, допомагає учням досягнути прикладне значення науки в контексті особистої безпеки. Це сприяє розвитку критичного мислення:

школярі вчатьсЯ пріоритезувати емпіричні дані та результати власних дослідів над декларативними рекламними тезами.

Для результативного формування екологічної відповідальності необхідно дотримуватися таких педагогічних умов:

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія – трансформація ролі педагога з транслятора готових знань у фасилітатора та консультанта;
- контекстуальність об'єктів – вибір для аналізу предметів повсякденного життя;
- рефлексивна система оцінювання – використання портфоліо та публічних захистів для візуалізації індивідуального прогресу дослідника [1; 2].

Висновки. Біологічний аналіз стану довкілля є потужним інструментом формування екологічної відповідальності учнів базової школи. Завдяки роботі з живими організмами та вирішенню прикладних екологічних завдань, школярі розвивають не лише дослідницькі компетентності, а й ціннісне ставлення до природи. Інтеграція таких досліджень у навчальний процес згідно з вимогами НУШ дозволяє виховувати нове покоління громадян, здатних до відповідальних рішень в умовах сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Грицай Н. Б. Методика навчання біології : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 312 с.
2. Матяш Н. Ю. Компетентнісний підхід до навчання біології в сучасній українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 24. С. 65–71.
3. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / заг. ред. М. Грищенка. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
4. Шаповаленко В. А. Прикладні аспекти вивчення мікробіології в школі : мотиваційний потенціал. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 81. С. 123–130.
5. Безручкова С. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи на уроках біології. *Таврійський вісник освіти*. 2021. № 1(73). С. 22–29.
6. Рибалко Л. М. Методологічні засади формування екологічної відповідальності майбутніх фахівців у контексті сталого розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 68. С. 148–153.

УДК 373.5.091.33-027.22:001.891

Павло Возняк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Ольга Кратко,
кандидат історичних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ТА ЕКСПЕРИМЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап реформування освіти в Україні характеризується переходом до компетентнісної парадигми навчання, що передбачає переорієнтацію освітнього процесу з трансляції готових знань на формування в учнів здатності до їхнього самостійного здобуття, критичного осмислення та практичного застосування. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема формування дослідницьких умінь здобувачів освіти як інтегративної складової природничої компетентності.

Біологія як навчальна дисципліна має високий потенціал для реалізації дослідницького підходу, оскільки її зміст безпосередньо пов'язаний із вивченням об'єктів живої природи, закономірностей функціонування біологічних систем та взаємодії організмів із середовищем існування. Відтак, навчальні спостереження та експериментальні методи виступають провідними дидактичними засобами формування дослідницьких умінь учнів [3].

Незважаючи на наявність методичних напрацювань, проблема ефективної організації спостережень і експериментів у шкільному курсі біології залишається недостатньо розробленою, що зумовлює необхідність її подальшого теоретичного та методичного опрацювання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості формування дослідницьких умінь учнів у процесі організації навчальних спостережень та експериментів у закладах загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування дослідницьких умінь учнів.

2. Розкрити дидактичний потенціал навчальних спостережень та експериментів як засобів розвитку дослідницької діяльності школярів.

Виклад основного матеріалу. Дослідницькі уміння учнів розглядаються як система інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність до самостійного пізнання біологічних явищ шляхом постановки проблеми, висунення гіпотез, організації спостережень і експериментів, інтерпретації результатів та формулювання обґрунтованих висновків. Їх структура є багатокомпонентною та включає мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивний компоненти.

Формування дослідницьких умінь детермінується віковими та психолого-педагогічними особливостями учнів, зокрема розвитком пізнавальної активності, емпіричного та логічного мислення, здатності до абстрагування та узагальнення. Підлітковий вік є сенситивним періодом для залучення здобувачів освіти до дослідницької діяльності, оскільки характеризується підвищеною допитливістю та прагненням до самостійного пізнання.

Ключову роль у формуванні дослідницьких умінь відіграють навчальні спостереження, які забезпечують цілеспрямоване сприйняття біологічних об'єктів і явищ без безпосереднього втручання в їхній перебіг. У процесі їх реалізації учні опановують уміння фіксувати ознаки об'єктів, здійснювати порівняльний аналіз, виявляти закономірності та інтерпретувати результати [1; 2].

Методично навчальне спостереження реалізується через поетапну структуру: мотиваційно-цільовий, підготовчий, виконавчий, аналітико-узагальнюючий та рефлексивний етапи, що забезпечує поступовий перехід від репродуктивної до продуктивної та дослідницької діяльності.

Не менш значущим засобом формування дослідницьких умінь виступає навчальний експеримент, який передбачає активне втручання в перебіг досліджуваного процесу шляхом зміни умов його функціонування. На відміну від спостереження, експеримент забезпечує можливість перевірки гіпотез, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та отримання емпірично обґрунтованих результатів [4].

У шкільній практиці виокремлюють демонстраційні, лабораторні, практичні та дослідницькі експерименти. Найбільш продуктивними для розвитку дослідницьких умінь є дослідницькі експерименти, які передбачають самостійне планування діяльності учнями, визначення змінних та інтерпретацію отриманих даних.

Аналіз навчальних програм з біології засвідчує, що дослідницька складова є інтегрованим компонентом змісту освіти та реалізується через систему лабораторних і практичних робіт, навчальних спостережень, проблемних завдань і мініпроектів. Водночас ефективність її реалізації значною мірою залежить від методичної організації освітнього процесу.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що формування дослідницьких умінь учнів є однією з ключових умов реалізації компетентнісного підходу в сучасній шкільній біологічній освіті.

Доведено, що навчальні спостереження та експерименти є провідними дидактичними засобами розвитку дослідницьких умінь, оскільки забезпечують поетапне залучення учнів до науково-пізнавальної діяльності, формують уміння аналізувати біологічні явища, висувати гіпотези та здійснювати їх емпіричну перевірку.

Ефективність формування дослідницьких умінь визначається сукупністю психолого-педагогічних умов, серед яких провідними є розвиток пізнавальної мотивації, використання діяльнісного та проблемного підходів, організація систематичної практичної діяльності та застосування інтерактивних методів навчання.

Отже, навчальні спостереження та експерименти становлять науково обґрунтовану основу формування дослідницької компетентності учнів у процесі вивчення біології.

Список використаних джерел

1. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2006. 27 с.
2. Бєкрешева Л. О. Сучасні підходи до визначення поняття «науково-дослідницька робота школяра». URL : http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/4_3.pdf
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 45–50.
4. Буднік С. Навчально-дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз. РОЗДІЛ IV. К. *Професійна освіта*. 2013. № 7. С. 130–133.

УДК 581.524.2:504.73(477.84)

Анна Грицай,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Неля Цицюра,
кандидат біологічних наук, доцент;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ РОСЛИН У МЕЖАХ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ГОРБОГІР'Я

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтенсивного антропогенного впливу на довкілля проблема біологічних інвазій набуває все більшої гостроти. Проникнення та неконтрольоване поширення чужорідних видів рослин (фітоінвазії) становить серйозну загрозу для збереження аборигенного фіторізноманіття. Особливого занепокоєння викликає поширення інвазійних видів рослин-трансформерів у межах Кременецького горбогір'я – регіону з унікальною орографією, високим рівнем ендемізму та рідкісними кальцефільними рослинними угрупованнями. Експансія агресивних адвентивних видів призводить до жорсткого конкурентного витіснення місцевої флори та докорінної зміни абіотичних умов екосистем, що вимагає глибокого та системного вивчення.

Мета дослідження. Проаналізувати таксономічний склад, біоекологічні особливості та вектори просторового поширення інвазійних видів рослин у природних та антропогенно трансформованих екосистемах Кременецького горбогір'я для оцінки їхнього деструктивного впливу.

Результати дослідження. Аналіз адвентивної фракції флори Кременецького горбогір'я підтверджує інтенсифікацію процесів синантропізації та адвентизації ландшафтів. Згідно з результатами таксономічного аналізу, основу інвазійного ядра регіону складають представники родин Айстрові (*Asteraceae*), Бобові (*Fabaceae*) та Кленові (*Aceraceae*). Переважна більшість цих видів має північноамериканське або східноазійське походження і володіє потужними механізмами адаптації: високою насіннєвою продуктивністю, здатністю до інтенсивного вегетативного розростання та алелопатичною активністю.

Просторовий розподіл інвазійної флори має чітко виражений векторний характер. Головними осередками первинної натуралізації (ядрами інвазій) виступають глибоко урбанізовані території м. Кременець, які тісно межують із заповідними масивами. Саме рудеральні (сміттєві) екотопи, узбіччя автомагістралей та залізничні

колії виступають екологічними коридорами, якими інвазійні рослини здійснюють експансію вглиб природних біоценозів.

Особливу екологічну нішу та найвищий рівень загрози для стабільності лісових і лісостепових масивів становлять деревні інвазійні види. Клен ясенелистий (*Acer negundo* L.) та робінія звичайна (*Robinia pseudoacacia* L.) активно колонізують світлі узлісся, просіки та ділянки з порушеним ґрунтовим покривом. Їхня небезпека полягає не лише у фізичному перехопленні світлових ресурсів, а й у глибокій хімічній трансформації екотопу. Зокрема, інтенсивна азотфіксація робінії звичайної призводить до швидкої евтрофікації бідних карбонатних ґрунтів Кременецьких гір, унаслідок чого рідкісна місцева кальцефільна флора поступово витісняється нітрофільними бур'янами.

Серед трав'янистих полікарпиків критичну екологічну загрозу становить золотарник канадський (*Solidago canadensis* L.), який завдяки ефективній анемохорії та інтенсивному кореневищному розростанню масово колонізує порушені ділянки і проникає на цілинні степові схили гір. Виділяючи потужні алелопатичні речовини, він формує щільні монодомінантні зарості, що призводить до суттєвого зниження видового багатства лучних фітоценозів.

Вздовж міської гідрологічної мережі (русло р. Іква та її притоки) визначальним фактором поширення є гідрохорія. Тут домінує рейнутрія японська (*Reynoutria japonica* Houtt.), яка утворює практично непрохідні куртини, знищуючи аборигенну прибережно-водну рослинність і механічно руйнуючи берегоукріплювальні споруди.

Окремої уваги заслуговує поширення борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi* Manden.). Нами зафіксовано численні локальні осередки цього гіганта вздовж транспортних шляхів у північній частині Кременця. Формуючи гігантські листкові розетки, вид повністю пригнічує місцеве різнотрав'я і становить серйозну санітарно-гігієнічну загрозу для мешканців через високу фототоксичність клітинного соку.

Висновки. Процес проникнення інвазійних видів рослин у фітоценози Кременецького горбогір'я є стрімким та становить безпосередню загрозу для збереження унікальної аборигенної флори регіону. Місто Кременець та розгалужена лінійна інфраструктура виступають потужними донорами насінневого матеріалу для прилеглих заповідних територій. Інвазійні види-трансформери (*Acer negundo*, *Robinia pseudoacacia*, *Solidago canadensis*, *Reynoutria japonica*) успішно долають екологічні бар'єри і набувають ролі агресивних едификаторів, незворотно змінюючи абіотичні параметри місцевих екосистем. Перспективи подальших

досліджень полягають у впровадженні постійного ГІС-моніторингу інвазійних осередків та розробці комплексних механічних і фітоценотичних методів обмеження їхньої експансії на території НПП «Кременецькі гори».

Список використаних джерел

1. Галаган О. К. Синантропізація рослинного покриву урбанізованих територій Кременецького горбогір'я. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Біологія*. 2018. № 3 (73). С. 45–52.
2. Галаган О., Михалюк І., Цицюра Н., Бондар О., Галаган І. Експансивні адвентивні види урбанофлори міста Кременця та його околиць і картосхеми їх поширення. *Український журнал природничих наук: науковий журнал* / гол. ред. Овчаренко Микола, відп. ред. Шелюк Юлія. Житомир, 2025. № 13. С. 36–50.
3. Зав'ялова Л. В., Протопопова В. В., Шевера М. В. Інвазійні види рослин у флорі України. *Український ботанічний журнал*. 2021. Т. 78, № 5. С. 401–416.
4. Літопис природи Національного природного парку «Кременецькі гори». Кременець, 2021-2025 рр. (Томи 10-14). Рукописний фонд НПП «Кременецькі гори».
5. Чорней І. І. та ін. Національний природний парк «Кременецькі гори»: фіторізноманіття та соціологічна цінність. Чернівці : Друк Арт, 2017. 240 с.

УДК 37.016:57]:004

Марія Гузовата,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІКТ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

Постановка проблеми. В нинішньому суспільстві інформація має ключову значущість. Серед величезної кількості контенту користувачі зазвичай не часто аналізують матеріал, а інформація буває і правдивою, і фейковою. Тому, щоб добре її відрізнити, необхідно формувати медіаграмотність на різних рівнях освіти.

Формулювання цілей. Мета дослідження – вивчити особливості сучасних підходів до формування медіаграмотності в закладі

загальної середньої освіти, виділити основні шляхи розвитку медіаграмотності учнів засобами ІКТ під час вивчення біології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція НУШ містить відомості про основні складові медіаграмотності: свідоме застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для роботи та спілкування; вміння працювати з базами даних; розвиток критичного мислення; навички безпечного користування мережею Інтернет; етика роботи з інформацією [3].

Поняття «медіаграмотність» трактується науковцями по-різному. Одні зазначають, що медіаграмотність є результатом медіаосвіти, поєднує спеціальні знання, комунікативні навички, здатність критично аналізувати та розуміти медіаінформацію. Інші стверджують, що медіаграмотність – це грамотна й ефективна діяльність у сучасній інформосфері, коли особистість має комплекс навичок і вмінь, щоб розрізнити важливу та другорядну інформацію, відсіювати сумнівну, усвідомлено тлумачити зміст інформації [1; 2].

Формування медіаграмотності під час занять із біології є не тільки додатковим навантаженням для вчителя, а й можливістю для урізноманітнення, осучаснення та наближення уроків до життя.

С. Шейбе пропонує цікавий підхід щодо впровадження медіаосвіти, передусім як дослідницький навчальний процес, що являється інструментом розвитку в учнів культури допитливості, а не є альтернативним змістом [4].

Зважаючи на різновекторні бачення [1; 2; 5], що висвітлюють методику роботи з інформацією, медіатекстами, можна виділити ефективні шляхи формування медіаграмотності особистості під час вивчення біології:

- навчальне середовище: учитель біології має не захищати здобувачів від «згубного впливу цифрового світу», а створювати умови для аналізу, роздумів, пошуків різних поглядів щодо певної інформації;

- використання на уроках інтерактивної комунікації, діалогових стратегій, активної рефлексивної діяльності, враховуючи сенситивні періоди школярів (коли не потрібно примушувати), їхні захоплення, актуальні медіатренди;

- втілення «практики свободи», командної роботи, методів колективної взаємодії із застосуванням ІКТ для створювання медіапродуктів у вигляді анімованих відеороликів (відеоскрайбінгу), коротких відеоанотацій (буктрейлера), інтерактивного плаката чи реклами;

- написання біологічних есе, природничих інформаційних статей, які висвітлюватимуть достатньо дискусійні питання, доцільно опублікувати їх на сторінці в соціальній мережі;

➤ акцентування уваги здобувачів на специфічних характеристиках інформації (інтерактивність, багатомірність, орієнтація на потреби цільової аудиторії) [5].

Формування медіаграмотності під час уроків біології пов'язане зі створенням учнями освітніх продуктів із допомогою ІКТ: коментарі до публікацій біологічної тематики в соціальних мережах; власний допис на сторінці в мережі; віртуальна екскурсія; ведення блогу чи тематичної сторінки; інтерактивний плакат, соціальний біологічний ролик; відеосюжет, реклама біологічного блогу; відеоскрайбінг (короткі відеопояснення біологічних питань).

На уроках біології актуально використовувати соціальні мережі для формування медіаграмотності. Учні навіть подобається створювати лаконічні повідомлення, так звані «пости», «твіти» у мережах Instagram, Telegram, Tik Tok, Facebook.

Написання та поширення дописів онлайн розвиває в школярів комунікативну компетентність і мотивацію до навчання. Так звичайні заняття стають платформою для формування медіаграмотності особистості.

Список використаних джерел

1. Гриневич, Л. Медіаграмотність – це необхідне вміння для сучасної особистості. 2018. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/mediagramotnist-ce-neobhidne-vmynnya-dlya-suchasnoyiosobystosti-liliya-grynevych> (дата останнього звернення: 02.04.2026)
2. Медіаосвіта та медіаграмотність педагогів у сучасному освітньому просторі. / За ред. Білик Н. І. Полтава, 2026. 156 с..
3. Огляд Концепції НУШ. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf (дата останнього звернення: 15.05.2026)
4. Шейбе С. Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі. Перекл. з англ. С. Дьома. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. 319 с.
5. Як навчати школярів медіаграмотності: вправи для кожного уроку. Освіторія-медіа. 2026. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-navchaty-shkolyariv-mediagramotnosti-vpravy-dlya-kozhnogo-uroku/> (дата останнього звернення: 16.05.2026)

УДК 37.047:373.5:57

Ельвіра Данильчук,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Оксана Гурська,
кандидат біологічних наук, доцент;
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО БІОЛОГІЧНОГО ГУРТКА У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ УЧНІВ

Постановка проблеми. На тлі стрімкого поступу медицини, біотехнологій та природничих дисциплін питання усвідомленого професійного вибору набуває надзвичайної ваги [6]. Звичайна шкільна програма забезпечує міцне теоретичне підґрунтя, однак обмежений час стандартизованого уроку не завжди дозволяє вчителю застосувати індивідуальний підхід та залучити школярів до ґрунтовної дослідницької роботи [2, 5]. Саме тому позакласна гурткова робота з біології стає тим містком, що поєднує теорію з практикою та формує ідеальні умови для профорієнтації. Завдяки таким заняттям старшокласники мають змогу випробувати себе в ролі вчителя, лаборанта, еколога чи науковця, що відіграє ключову роль у їхньому майбутньому кар'єрному самовизначенні [1, 8–9].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність шкільного біологічного гуртка як інструменту професійної орієнтації здобувачів освіти.

Основний зміст. Професійне самовизначення – це багатокомпонентний процес, який вимагає цілеспрямованої підтримки з боку педагогів [4]. У ході нашого дослідження протягом навчального року функціонував біологічний гурток, програма якого орієнтувалася на практичну діяльність та індивідуалізацію освітнього процесу [3]. Головна увага приділялася поглибленому вивченню матеріалу, що виходить за межі базового шкільного курсу: зоології безхребетних (дослідження морфології кільчастих червів, павукоподібних, дафній) та анатомії рослин (робота з мікроскопом, виготовлення поперечних зрізів стебел, аналіз вторинної будови кореневої системи) [7, 9].

Інноваційність нашого методу полягала в інтеграції елементів справжньої академічної науки у формат гурткової роботи. Зокрема, здобувачі освіти не просто проводили спостереження, а й вчилися самостійно створювати визначальні ключі, здійснювали цифрову фотофіксацію анатомічних об'єктів та обробляли отримані результати статистичними методами за допомогою електронних

таблиць (будували гістограми, вираховували середні значення). Це дало їм змогу на власному досвіді відчути специфіку діяльності сучасних вчених-біологів.

Для оцінки результативності гуртка було організовано педагогічний експеримент за участю двох груп старшокласників: експериментальної (25 постійних учасників гуртка) та контрольної (25 учнів, які опановували біологію виключно за базовою програмою). Базою педагогічного експерименту була Кременецька гімназія №3.

Були залучені учнів 10-11 класів. Визначення рівня готовності до вибору професії здійснювалося через анкетування та аналіз портфоліо учнівських проєктів.

Підсумки продемонстрували суттєву позитивну динаміку в експериментальній групі: на кінець року 76% учасників гуртка виявили високу готовність до вступу на спеціальності природничого спрямування (медицина, фармація, агрономія, екологія,), тоді як у контрольній групі цей показник становив лише 32%. До того ж, індивідуалізований підхід допоміг розкрити приховані таланти: школярі, яким важко давалося класичне засвоєння теорії, продемонстрували відмінні здібності в систематиці безхребетних та практичній роботі з мікропрепаратами. Представники експериментальної групи також показали глибше розуміння взаємозв'язку між біологічними явищами та глобальними викликами (наприклад, впливом кліматичних змін на екосистеми).

Результати дослідження. Шкільний біологічний гурток є потужним і високоефективним середовищем для формування професійних інтересів молоді. Участь старшокласників в аналітичній та лабораторній діяльності з урахуванням індивідуального педагогічного підходу сприяє більш свідомому вибору майбутньої професії. У подальшому ми вбачаємо перспективи у розробці спеціалізованих модульних програм, які б поєднували знання з вікової психології, зоології та ботаніки для ще більш глибокої профорієнтації учнів.

Список використаних джерел

1. Задорожний К. М. Організація позакласної роботи з біології : навч.-метод. Посіб. Харків : Вид. Група «Основа», 2018. 112 с.
2. Ковальчук Л. О. Індивідуальний підхід у системі сучасної шкільної освіти як фактор професійного визначення. *Педагогіка і психологія*. 2022. № 3. С. 45–52.
3. Максименко С. Д., Папуча М. В. Психологія розвитку та вікова психологія : підручник. Київ : Слово, 2019. 376 с.

4. Сидорович М. М. Професійна орієнтація на уроках біології та в позаурочний час. *Біологія : науково-методичний журнал*. 2021. № 4. С. 12–16.
5. Степанюк А. В. Методика викладання біології в сучасній школі : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 312 с.
6. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 960-р. Верховна Рада України : офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
7. Пахомова Н. Г. Формування професійної компетентності учнів у процесі вивчення біології та екології. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2019. Вип. 6. С. 78–85. URL : <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/211> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Чернова К. В. Профорієнтаційна робота на уроках та в позаурочний час з біології. *Освітній портал «На Урок»*. 2021. URL : <https://naurok.com.ua/proforientaciyna-robota-na-urokah-ta-v-pozaurachniy-chas-z-biologi-254120.html> (дата звернення: 12.05.2026).
9. Шабловська О. В. Організація дослідницької діяльності учнів на заняттях біологічного гуртка. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 45. Т. 2. С. 142–146. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/45/part_2/28.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 373.5

Марія Дубилко,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Сучасні зміни в освіті, закріплені у Законі України «Про освіту» (2017) [1] та Державному стандарті базової середньої освіти (2020) [2], орієнтують школу не лише на засвоєння знань, а й на формування в учнів здатності самостійно мислити, аналізувати інформацію, висувати й перевіряти гіпотези. Саме тому дослідницька компетентність – як інтегрована якість особистості, що

поєднує мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти, – набуває статусу однієї з ключових характеристик сучасного учня [3].

Біологія є важливим предметом у системі розвитку дослідницької компетентності, адже передбачає спостереження за живими об'єктами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і перевірку припущень у практичній діяльності [5]. Однак у шкільній практиці дослідницька діяльність нерідко залишається фрагментарною: учні виконують лабораторні роботи за готовою інструкцією, не проходячи повного циклу від самостійного формулювання проблеми до інтерпретації результатів і висновку. Подолання цього розриву між «імітацією дослідження» і реальним дослідницьким процесом є актуальним завданням сучасної методики.

Мета дослідження – проаналізувати систему формування дослідницької компетентності учнів засобами навчальних проєктів на уроках біології в основній школі.

Результати дослідження. Дослідницьку компетентність визначено як інтегровану якість особистості, що охоплює чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний (готовність і прагнення до пізнання), когнітивний (система методологічних знань про способи дослідження), операційно-діяльнісний (практичні вміння проводити спостереження, збирати й аналізувати дані) та рефлексивно-оцінний (здатність критично оцінювати власну дослідницьку діяльність і результати) [3, 8].

У структурі ключових компетентностей вона органічно поєднується з природничою, інформаційною, соціальною та комунікативною компетентностями і безпосередньо пов'язана з критичним мисленням [8]. Для учнів підліткового віку, яким притаманна зростаюча потреба у самостійності й особистому досвіді, формування цієї компетентності набуває особливого значення.

Навчальний проєкт визначено як провідний методичний засіб формування дослідницької компетентності на уроках біології [7]. Метод проєктів реалізує компетентнісний та діяльнісний підходи: на відміну від традиційного виконання завдань за зразком, він занурює учня в повний дослідницький цикл – від постановки проблеми і висунення гіпотези до збору даних, аналізу результатів і представлення висновків [6]. Учень не засвоює матеріал ззовні, а проживає процес пізнання як особистісно значущу діяльність, що забезпечує глибоке й усвідомлене формування дослідницьких умінь [4].

Базою експериментального дослідження стала Комарівецька гімназія Почаївської ради Тернопільської області. У межах дослідження розроблено та впроваджено серію практико-

орієнтованих і дослідницьких проєктів для учнів 7–8 класів відповідно до чинної модельної навчальної програми з біології НУШ [9].

У 7 класі в межах теми «Місце рослин в екосистемах» (очікуваний результат – уміння планувати та проводити нескладні дослідження живих організмів) реалізовано довготривалий дослідницький проєкт «Вплив різної інтенсивності освітлення на швидкість фотосинтезу та ріст кімнатних рослин (на прикладі роду Хлорофітум)», у ході якого школярі самостійно фіксували та аналізували біометричні показники впродовж кількох тижнів.

У 7 класі в межах теми «Хордові» (очікуваний результат – уміння досліджувати представників тваринного світу та їх роль в екосистемах) з високою ефективністю реалізовано екологічний проєкт «Дослідження видового різноманіття орнітофауни шкільного подвір'я та виготовлення штучних гніздівель», що забезпечив органічне поєднання польових спостережень і практичної природоохоронної діяльності.

У 8 класі в межах теми «Живлення як властивість живого. Будова й функції травної системи людини» (очікуваний результат – уміння аналізувати власний раціон харчування з огляду на енергетичні потреби організму) впроваджено практико-орієнтований проєкт «Аналіз добового раціону харчування та його відповідності енергетичним витратам підлітка», який дозволив інтегрувати знання з біології людини й опанувати первинні навички статистичного аналізу даних.

Для діагностики рівня сформованості дослідницької компетентності визначено чотири критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний) та чотири рівні: початковий, середній, достатній і високий.

З метою перевірки ефективності розробленої методики проведено педагогічний експеримент (загальна вибірка – 52 учні: по 26 в експериментальній (ЕГ) і контрольній (КГ) групах). На констатувальному етапі обидві групи мали майже ідентичні вихідні показники: високий рівень – 11,5 % учнів в обох групах; достатній – 34,6 % (КГ) і 30,8 % (ЕГ); середній – 42,3 % (КГ) і 46,2 % (ЕГ); початковий – 11,6 % (КГ) і 11,5 % (ЕГ).

Після формувального етапу, що передбачав систематичне впровадження навчальних проєктів на уроках біології, повторна діагностика зафіксувала суттєві позитивні зміни в ЕГ. Частка учнів із високим рівнем зросла до 26,9 % (у КГ – лише до 15,4 %); із достатнім – до 46,2 % (у КГ – 38,5 %); частка учнів із середнім рівнем скоротилася до 23,1 % (у КГ – 34,6 %), а з початковим – до

мінімального значення 3,8 % (у КГ залишилась майже незмінною – 11,5 %).

У контрольній групі, де навчання проходило за традиційною методикою, суттєвих змін не зафіксовано. Отримані дані математично підтверджують ефективність запропонованої методики.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що навчальні проекти є ефективним засобом формування дослідницької компетентності учнів основної школи на уроках біології. Систематичне застосування методу проектів забезпечує перехід від репродуктивного виконання завдань до повноцінної дослідницької діяльності, що охоплює всі її етапи – від постановки проблеми до рефлексії.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 22.05.2026).
2. Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 22.05.2026).
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 104–115.
4. Коберник О. М. Проектування навчально-виховного процесу в школі. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 2. С. 75–82.
5. Методика навчання біології : навч.-метод. посіб. / за ред. С. В. Страшка. Київ : Академія, 2012. 240 с.
6. Пахомова Н. Ю. Метод навчального проекту в освітньому процесі. *Біологія і хімія в школі*. 2014. № 3. С. 20–25.
7. Пироженко Л. В. Проектна діяльність учнів у сучасній школі. *Рідна школа*. 2018. № 5. С. 52–58.
8. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 42–49.
9. Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / автори: Самойлов А. М., Тарліна О. В., Утевська О. М. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Mo-del.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/04.12.2023/Biologiya.7-9.klas.Samoylov.ta.in-04.12.2023.pdf> (дата звернення: 22.05.2026).

УДК 373.5.016:5]:37.022.4-028.62

Мар'яна Іванюк,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Ольга Кратко,
кандидат історичних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ І ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 8 КЛАСУ

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток освіти в Україні характеризується впровадженням компетентнісної моделі навчання, що орієнтована на формування в учнів здатності застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. У цьому контексті особливої значущості набуває природнича компетентність, яка забезпечує розуміння закономірностей природи, формування екологічного мислення та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Традиційна система навчання біології, що переважно базується на репродуктивному засвоєнні знань, не завжди забезпечує достатній рівень розвитку дослідницьких умінь, самостійності мислення та пізнавальної активності учнів. Саме тому виникає потреба у впровадженні практико-орієнтованих форм навчання, серед яких важливе місце займають навчальні екскурсії та польові дослідження. Вони створюють умови для безпосереднього контакту учнів із природним середовищем, сприяють формуванню наукового мислення та інтеграції теоретичних знань із практичним досвідом.

Мета дослідження – обґрунтувати методику проведення навчальних екскурсій і польових досліджень як ефективного засобу формування природничої компетентності учнів 8 класу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичні джерела з проблеми формування природничої компетентності учнів та розкрити її структуру.
2. Обґрунтувати та описати методику проведення екскурсій і польових досліджень як засобу формування природничої компетентності учнів 8 класу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна біологічна освіта базується на компетентнісному підході, який передбачає не лише засвоєння системи знань, а й формування здатності застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Природнича компетентність у

цьому контексті розглядається як інтегрована характеристика особистості, що включає систему знань про природні явища, уміння їх досліджувати, аналізувати та пояснювати, а також готовність до екологічно відповідальної поведінки.

Структура природничої компетентності є багатокомпонентною і включає взаємопов'язані елементи: когнітивний, діяльнісний, ціннісний, мотиваційний та рефлексивний. Когнітивний компонент забезпечує засвоєння базових наукових знань про природу та її закономірності. Діяльнісний компонент передбачає формування практичних і дослідницьких умінь, зокрема спостереження, експериментування, вимірювання та аналізу результатів. Ціннісний компонент відображає екологічну свідомість і відповідальне ставлення до довкілля. Мотиваційний компонент пов'язаний із формуванням пізнавального інтересу до вивчення природи, а рефлексивний – зі здатністю учнів аналізувати власну діяльність, оцінювати її результати та визначати шляхи вдосконалення [3].

Учні 8 класу перебувають на важливому етапі психічного розвитку, що характеризується становленням абстрактно-логічного мислення, підвищенням рівня самостійності, критичності мислення та активізацією пізнавальної діяльності. У цей період значно зростає здатність до аналізу, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Саме ці особливості створюють сприятливі умови для залучення школярів до дослідницької діяльності та формування природничої компетентності [1].

Важливе місце у цьому процесі займають навчальні екскурсії та польові дослідження. Навчальна екскурсія є організованою формою навчання, що передбачає безпосереднє спостереження природних об'єктів у їх природному середовищі. Вона дозволяє учням ознайомитися з біорізноманіттям, структурою екосистем, взаємозв'язками між організмами та умовами їх існування. Польові дослідження, у свою чергу, мають більш глибокий дослідницький характер і включають елементи наукового пошуку: спостереження, облік, вимірювання, порівняння, аналіз та інтерпретацію отриманих даних.

Значення екскурсій і польових досліджень полягає у забезпеченні переходу від пасивного засвоєння знань до активної дослідницької діяльності. Учні набувають умінь формулювати гіпотези, планувати дослідження, фіксувати результати спостережень, аналізувати їх та робити обґрунтовані висновки. Така діяльність сприяє розвитку наукового мислення, формуванню дослідницьких компетентностей і поглибленню розуміння природних процесів [2].

Крім того, важливим результатом є формування екологічної свідомості учнів. Безпосередній контакт із природним середовищем сприяє усвідомленню цінності біорізноманіття, розумінню впливу

людини на природу та необхідності її збереження. Це є важливою складовою виховання екологічно відповідальної особистості.

Методика організації екскурсій і польових досліджень передбачає поетапну структуру навчальної діяльності. На підготовчому етапі визначаються мета і завдання, здійснюється інструктаж з техніки безпеки, розподіляються ролі між учнями. Дослідницький етап включає безпосереднє спостереження природних об'єктів, виконання вимірювань та фіксацію результатів. На аналітичному етапі здійснюється обробка отриманих даних, їх систематизація та узагальнення. Завершальним є рефлексивний етап, під час якого учні оцінюють результати своєї діяльності, аналізують труднощі та визначають шляхи їх подолання [4].

Висновки. Екскурсії та польові дослідження є ефективними засобами формування природничої компетентності учнів 8 класу. Вони забезпечують інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності, сприяють розвитку дослідницьких умінь, формуванню екологічної свідомості та підвищенню пізнавальної активності школярів. Системне використання цих форм навчання у процесі вивчення біології сприяє формуванню компетентної, відповідальної та екологічно свідомої особистості, здатної до активної взаємодії з природним середовищем.

Список використаних джерел

1. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2006. 27 с.
2. Бекрешева Л. О. Сучасні підходи до визначення поняття «науково-дослідницька робота школяра». URL : http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/4_3.pdf
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.
4. Буднік С. Навчально-дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз. РОЗДІЛ IV. К. *Професійна освіта*. 2013. № 7. С. 130–133.

УДК 505.2

Христина Кіт,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Біорізноманіття є важливою основою стабільного функціонування екосистем і відновлення природних ресурсів. Посилення антропогенного впливу на довкілля та глобальні кліматичні зміни негативно позначаються на стані біорізноманіття, спричиняючи скорочення природних середовищ існування та зменшення чисельності популяцій. Особливе значення у цьому процесі мають природні екосистеми, які створюють сприятливі умови для охорони рідкісних і зникаючих видів.

Мета дослідження: проаналізувати проблеми збереження біорізноманіття в умовах кліматичних змін.

Результати. Зростання негативного впливу глобального потепління та інших проявів кліматичних змін через сукупність визначальних чинників суттєво відображається на стані біоти, змінюючи чисельність, щільність і міграційні процеси популяцій. Погодні умови дедалі частіше характеризуються екстремальністю, що становить загрозу для видів із недостатнім рівнем адаптації та низькою стійкістю до змін середовища. Кліматичні трансформації по-різному впливають на рослинний і тваринний світ. Зокрема, підвищення температури повітря змушує окремі види переміщуватися до прохолодніших територій, що може спричинити конкуренцію та конфлікти з місцевими видами.

Коливання кількості опадів часто стають причиною посух, унаслідок чого тварини втрачають доступ до їжі та води, а у рослин виникають передумови для передчасного завершення вегетаційного періоду та пригнічення процесів розмноження. Крім того, екстремальні погодні явища – урагани, повені та інші природні катаклізми – здатні призводити до знищення цілих популяцій через масштабний руйнівний вплив на природне середовище.

Проблематика скорочення природних біотопів окремих видів унаслідок посилення глобальних кліматичних змін посідає важливе місце у сучасних екологічних дослідженнях. Значна кількість наукових праць присвячена аналізу трансформацій природних екосистем, змін умов існування біоти та пошуку ефективних

механізмів збереження біорізноманіття в умовах зростаючого антропогенного і кліматичного навантаження.

У дослідженнях О. LeDee та співавторів [9], І. Kovtun і М. Serbov [7], О. Чумаченко та ін. [1], а також J. Lewis та ін. [8] особлива увага приділяється визначенню перспективних напрямів охорони біологічного різноманіття та вдосконаленню природоохоронної діяльності в межах об'єктів природно-заповідного фонду. Авторами розглядаються сучасні підходи до управління заповідними територіями, що базуються на засадах екологічної доцільності та еколого-економічної ефективності, а також обґрунтовується необхідність інтеграції природоохоронних заходів із механізмами сталого природокористування.

Окремі аспекти впливу кліматичних змін на функціонування природних екосистем висвітлено у працях S. Sippel та ін. [15], M. Lockwood [10], D. Rodríguez-Rodríguez і J. Martínez-Vega [13], B. Abrahms [2]. У зазначених наукових роботах аналізуються питання адаптації природоохоронних територій до нових кліматичних умов, досліджуються ризики деградації екосистем та зниження їхньої екологічної стійкості, а також розглядаються підходи до формування ефективної системи управління природними ресурсами в умовах кліматичної нестабільності.

У центрі наукових інтересів Q. Sattar та ін. [14], Т. Gatiso та ін. [5], Y. Malhi та ін. [11] перебувають питання взаємозв'язку між рівнем заповідності територій і станом збереження біорізноманіття. Дослідники акцентують увагу на ризиках порушення природоохоронного режиму для рідкісних та зникаючих видів, оцінюють ефективність функціонування заповідних територій як інструменту підтримання екологічної рівноваги та збереження природних комплексів.

Сучасні підходи до відновлення й підтримання популяцій рідкісних видів висвітлено у працях Т. Caro та ін. [3], J. Cohen та ін. [4]. Авторами обґрунтовуються можливості використання реінтродукції видів, створення генетичних банків та програм штучного відтворення популяцій. Значна увага приділяється необхідності міжнародної співпраці у сфері збереження біорізноманіття та участі держав у глобальних ініціативах, спрямованих на мінімізацію наслідків кліматичних змін.

Водночас С. Parmesan та ін. [12], Х. He і Н. Wei [6] акцентують увагу на практичних та управлінських аспектах охорони біорізноманіття, підкреслюючи екологічну цінність природоохоронних територій у забезпеченні стабільності екосистем і підтриманні екологічної безпеки. Науковці наголошують на необхідності вдосконалення природоохоронної політики, розширення мережі

заповідних територій та підвищення ефективності механізмів моніторингу стану біоти.

Глобальні кліматичні зміни спричиняють істотне скорочення природних біотопів і зменшення чисельності популяцій, що, своєю чергою, підвищує ризик зникнення окремих видів навіть на територіях із природоохоронним статусом. Посилення кліматичної нестабільності негативно впливає на функціонування екосистем та порушує природні механізми підтримання біологічної рівноваги.

До ключових напрямів потенційного впливу кліматичної динаміки належать трансформації гідрологічного режиму водних об'єктів, які проявляються у зміні рівня водності, сезонного розподілу опадів та інтенсивності процесів водообміну. Важливим аспектом є також зміна характеру біотичних процесів, що відбуваються у межах біоценозів, включаючи трансформацію міжвидових взаємозв'язків, порушення трофічних ланцюгів та зміну напрямів сукцесійних процесів у природних ландшафтних комплексах заповідних територій.

Окрім цього, суттєве значення має динаміка мікрокліматичних умов у межах окремих біотопів. Коливання температурного режиму, рівня вологості та інших екологічних чинників можуть створювати несприятливі умови для існування окремих видів, здійснюючи обмежувальний або пригнічувальний вплив на їхній розвиток, репродуктивну здатність і поширення.

Висновки. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить про актуальність перегляду існуючих підходів до охорони природних екосистем в умовах посилення кліматичної динаміки. Зростання вразливості чутливих видів до глобального потепління, деградації середовищ існування та екстремальних природних явищ зумовлює необхідність формування комплексної системи природоохоронних заходів, орієнтованої на забезпечення довготривалого збереження біорізноманіття та підтримання екологічної рівноваги.

Список використаних джерел

1. Чумаченко О. М., Кривов'яз Є. В., Кустовська О. В., Колганова І. Г. Природоохоронні території як основа збереження біорізноманіття та надання екосистемних послуг у Європі: оцінка внеску України. *Науково-виробничий журнал*. 2022. № 3. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2022.03.03>.
2. Abrahms B. Human-wildlife conflict under climate change. *Science*. 2021. № 373 (6554). P. 484–485. DOI: <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.abj4216>.
3. Caro T., Rowe Z., Berger J., Wholey P., Dobson A. An inconvenient misconception: Climate change is not the principal driver of

biodiversity loss. *Conservation Letters*. 2022. № 15(3). DOI: <https://doi.org/10.1111/conl.12868>.

4. Cohen J. M., Sauer E. L., Santiago O., Spencer S., Rohr J. R. Divergent impacts of warming weather on wildlife disease risk across climates. *Science*. 2020. № 370(6519). DOI : 10.1126/science.abb1702.

5. Gatiso T. T., Kulik L., Bachmann M., Bonn A., Bösch L., Freytag A., Kühl H. S. Sustainable protected areas: Synergies between biodiversity conservation and socioeconomic development. *People and Nature*. 2022. № 4(4). P. 893–903. DOI: <https://doi.org/10.1002/pan3.10326>.

6. He X., Wei H. Biodiversity conservation and ecological value of protected areas: A review of current situation and future prospects. *Frontiers in Ecology and Evolution*. 2023. № 11. DOI: <https://doi.org/10.3389/fevo.2023.1261265>.

7. Kovtun I. Serbov M. Роль об'єктів природно-заповідного фонду України як складової сталого регіонального розвитку. *SWorldJournal*. 2022. № 13(02). С. 57–68. DOI: <https://doi.org/10.30888/26635712.2022-13-02-031>.

8. Lewis J. S., Spaulding S., Swanson H., Keeley W., Gramza A. R., VandeWoude, S., Crooks K. R. Human activity influences wildlife populations and activity patterns: implications for spatial and temporal refuges. *Ecosphere*. 2021. № 12(5). DOI: <https://doi.org/10.1002/ecs2.3487>.

9. LeDee O. E., Handler S. D., Hoving C. L., Swanston C. W., Zuckerberg B. Preparing wildlife for climate change : How far have we come? *The Journal of Wildlife Management*. 2021. № 85(1). P. 7–16. DOI : <https://doi.org/10.1002/jwmg.21969>.

10. Lockwood M., Worboys G., Kothari A. Managing Protected Areas: A Global Guide. London : Earthscan, 2020.

11. Malhi Y., Lander T., le Roux E., Stevens N., Macias-Fauria M., Wedding L., Canney S. The role of large wild animals in climate change mitigation and adaptation. *Current Biology*. 2022. № 32(4). P. 181–196.

12. Parmesan C., Morecroft, M. D., Trisura, Y. Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability : Doctoral dissertation. GIEC. DOI: <https://hal.science/hal-03774939/document>.

13. Rodríguez-Rodríguez D., Martínez-Vega J. Effectiveness of Protected Areas in Conserving Biodiversity. A Worldwide Review. Cham, Switzerland : Springer, 2022.

14. Sattar Q., Maqbool M. E., Ehsan R., Akhtar S., Sattar Q., Maqbool M. E. Review on climate change and its effect on wildlife and ecosystem. *Open Journal of Environmental Biology*. 2021. № 6(1). P. 8–14.

15. Sippel S., Meinshausen N., Fischer E. Climate change now detectable from any single day of weather at global scale. *Nature Climate Change*. 2020. № 10. P. 35–41.

УДК 373.5.016:57

Валентина Кочубей,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі одним із пріоритетних завдань школи є розвиток у здобувачів освіти критичного мислення як важливої компетентності для життя в інформаційному суспільстві. Особливо це актуально на уроках біології, де поєднуються теоретичні знання та практична діяльність учнів, що потребують логічного мислення та наукового підходу.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та перевірка ефективності використання інтерактивних методів навчання для розвитку критичного мислення учнів на уроках біології.

Для реалізації мети дослідження використано теоретичні, емпіричні методи та метод педагогічного експерименту.

Результати дослідження. Проблематика розвитку критичного мислення активно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Теоретичні засади критичного мислення розробляли Дж. Дьюї, Р. Енніс, Д. Халперн та інші дослідники. Сучасні українські науковці також акцентують увагу на важливості формування критичного мислення як однієї з ключових компетентностей учнів. Зокрема, А. Балан і Г. Шулдик зазначають, що критичне мислення передбачає не лише здійснення логічних операцій, а й здатність формулювати запитання, аргументувати власну позицію та сприймати альтернативні погляди [1, с. 842].

Необхідність розвитку критичного мислення зумовлена сучасними суспільними викликами та значним обсягом інформації, з якою щоденно взаємодіють учні. Уміння аналізувати інформаційні джерела, розрізняти факти й судження, а також розпізнавати маніпулятивні впливи є важливою передумовою успішної соціалізації особистості [3, с. 63].

Особливого значення формування критичного мислення набуває в умовах реформування сучасної освіти. У Державному стандарті

базової середньої освіти здатність до критичного мислення визначено серед ключових наскрізних умінь, які мають формуватися в учнів незалежно від навчального предмета [2]. Ці положення узгоджуються з концепцією Нової української школи [5].

У процесі вивчення біології розвиток критичного мислення є особливо важливим, оскільки навчальний предмет передбачає аналіз природних явищ і процесів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення інформації та розв'язання проблемних завдань. У дослідженні інтерактивні методи навчання розглядаються як складова інноваційних освітніх технологій, оскільки вони забезпечують активну взаємодію учасників освітнього процесу, розвиток самостійності мислення та формування ключових компетентностей учнів. Одним із дієвих засобів розвитку критичного мислення учнів є використання таких методів у процесі навчання біології [6].

З метою дослідження розвитку критичного мислення учнів у процесі вивчення біології було проведено експериментальне дослідження на базі Волинського ліцею імені Нестора Літописця. У дослідженні брали участь учні 8 класу ($n = 18$), у навчанні яких застосовувалися інтерактивні методи навчання. Для визначення критеріїв і рівнів сформованості критичного мислення було використано методику, запропоновану В. Мельник [6]. Відповідно до методики виокремлено такі критерії:

- мотиваційно-ціннісний, який характеризує інтерес учнів до пізнавальної діяльності, готовність висловлювати власну думку, прагнення аналізувати інформацію та брати участь у дискусії;
- когнітивно-діяльнісний, що відображає здатність учнів аналізувати, порівнювати, узагальнювати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та аргументувати власні судження;
- рефлексивно-оцінювальний, який визначає уміння оцінювати достовірність інформації, виявляти суперечності, здійснювати самооцінку та формулювати обґрунтовані висновки.

На основі визначених критеріїв було встановлено три рівні сформованості критичного мислення учнів:

- високий, за якого учні здатні самостійно аналізувати інформацію, аргументовано висловлювати власну позицію, критично оцінювати факти та робити обґрунтовані висновки;
- середній, для якого характерна здатність учнів аналізувати інформацію та формулювати висновки за допомогою вчителя, частково аргументувати власні судження, проте потребувати підтримки під час виконання аналітичних завдань;

• низький, за якого учні відчувають труднощі під час аналізу інформації, переважно відтворюють готові знання та недостатньо аргументують власну думку.

У процесі констатувального етапу дослідження було застосовано діагностичні завдання, спрямовані на виявлення в учнів умінь аналізувати інформацію, розрізняти факти й судження, оцінювати достовірність джерел, виявляти суперечності та аргументовано висловлювати власну позицію.

Результати констатувального етапу дослідження подано на рис. 1.

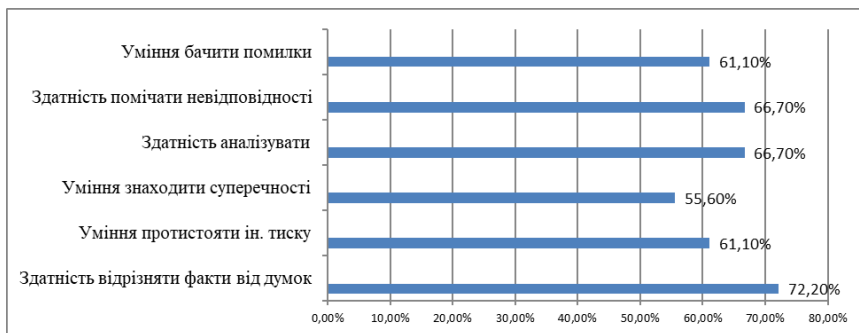

Рис. 1. Результати констатувального етапу дослідження

Як видно з рис 1, результати констатувального етапу свідчать про переважання середнього рівня сформованості критичного мислення серед учнів 8 класу.

Формувальний етап експерименту було організовано з метою розвитку критичного мислення учнів у процесі вивчення біології. Методичну основу дослідження становили напрацювання В. Мельник, І. Єднороз, Г. Жирської та О. Воробйової, у яких обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів навчання для розвитку критичного мислення школярів [4; 6].

У процесі формувального етапу застосовувалися інтерактивні методи навчання, що сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку навичок аналізу інформації, аргументації та формулювання власних висновків.

Одним із використаних методів був «мозковий штурм», який застосовувався під час вивчення тем, що передбачали обговорення проблемних питань та пошук альтернативних рішень. Зокрема, під час вивчення теми «Здоровий спосіб життя» учні обговорювали чинники, що впливають на здоров'я людини, а також способи профілактики інфекційних захворювань. Використання цього методу

сприяло розвитку вмінь висувати припущення, аналізувати запропоновані ідеї та аргументувати власну позицію [7].

Ефективним виявилось також використання методу «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно, який забезпечував розгляд проблеми з різних позицій [8]. У процесі роботи учні аналізували біологічні явища та проблеми відповідно до визначених ролей: опрацьовували фактичну інформацію, висловлювали емоційне ставлення, визначали можливі ризики й позитивні аспекти, пропонували нові ідеї та узагальнювали результати обговорення. Такий підхід сприяв розвитку в учнів умінь аналізувати інформацію, оцінювати різні точки зору та формулювати обґрунтовані висновки.

У ході формувального етапу було використано і метод «Три стільці Уолта Діснея», який передбачав послідовний аналіз проблеми з позицій Мрійника, Реаліста та Критика [4]. Учні генерували ідеї щодо вирішення певної проблеми, оцінювали можливість їх практичної реалізації та визначали потенційні ризики й недоліки запропонованих рішень. Використання цього методу сприяло розвитку творчого й критичного мислення, умінь оцінювати інформацію та аргументувати власні судження.

Застосування зазначених методів у процесі навчання біології створювало умови для активної взаємодії учнів, формування навичок критичного аналізу інформації та розвитку здатності приймати обґрунтовані рішення.

Результати контрольного етапу дослідження подано на рис. 2.

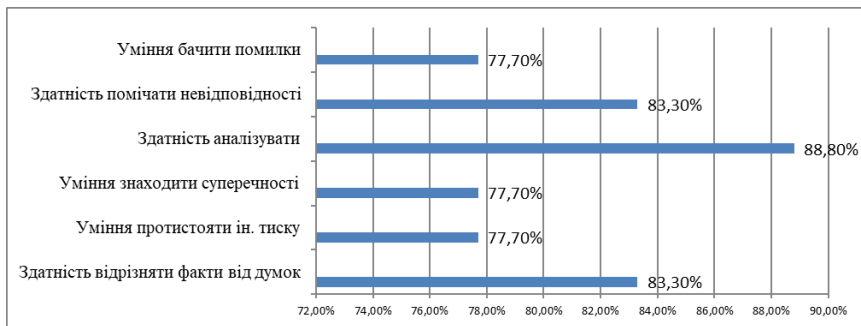

Рис. 2. Результати контрольного етапу дослідження

Аналіз отриманих результатів засвідчив позитивну динаміку рівнів сформованості критичного мислення учнів 8 класу порівняно з констатувальним етапом дослідження. Зокрема, збільшилася кількість учнів із високим рівнем сформованості критичного мислення та зменшилася частка учнів із низьким рівнем. Отримані

результати свідчать про позитивний вплив використання інтерактивних методів навчання на розвиток критичного мислення учнів.

Висновки. Таким чином, порівняно з констатувальним етапом, кількість учнів із високим рівнем сформованості критичного мислення зросла до 30%, що свідчить про ефективність використання інтерактивних методів навчання. Водночас кількість учнів із середнім рівнем сформованості критичного мислення зменшилася з 33% до 22%, а низький рівень скоротився до 11%. Отже, більшість учнів продемонстрували середній або високий рівень сформованості критичного мислення.

Результати дослідження підтверджують, що інтерактивні методи навчання як складова інноваційних освітніх технологій створюють сприятливі умови для розвитку критичного мислення учнів на уроках біології. Їх використання забезпечує активну участь учнів у навчальному процесі, стимулює пізнавальну діяльність, формує навички роботи з інформацією, аргументації та співпраці, що відповідає сучасним вимогам освіти.

Список використаних джерел

1. Балан А., Шульдик Г. Критичне мислення як умова формування особистості. *Modern research in world science*. 2023. С. 841–844.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 21.04.2026).
3. Дуброва О. М., Сахнюк Т. В. Розвиток навичок критичного мислення сучасних студентів—представників покоління Z: інтерактивні практики. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип 72. С. 61–66.
4. Жирська Г., Пастух Ю. Застосування інтерактивних технологій навчання як засіб реалізації ціннісного компонента біологічної освіти. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи* 2021. С. 149–152.
5. Концепція НУШ. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 21.04.2026).
6. Мельник В. Й. Розвиток критичного мислення в учнів 10 класу під час вивчення теми «Біорізноманіття». *Академічні студії. Серія: «Педагогіка»*. 2022. № 3. С. 119–126.
7. Мергель Т. В. Застосування інтерактивного методу мозкового штурму у навчальному процесі. *Медична освіта*. 2015. С. 44–47.

8. Шикір Ю. Метод «Шість капелюхів мислення»: історія, сутність, переваги. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства*. 2020. № 2. С. 162–167.

УДК 502.172:502.14](477.42-751.2)

Вадим Лещук,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Ольга Кратко,

кандидат історичних наук, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НПП «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням екологічних проблем, серед яких особливої уваги потребують деградація природних екосистем, зменшення біорізноманіття та зростання антропогенного навантаження на довкілля. У цих умовах особливого значення набуває екологічна освіта як ключовий інструмент формування екологічної свідомості, культури природокористування та відповідальної поведінки людини щодо природи.

Важливу роль у цьому процесі відіграють території природно-заповідного фонду, які поєднують природоохоронні, наукові та освітньо-виховні функції. Вони створюють унікальні умови для безпосереднього спостереження природних процесів, набуття практичного досвіду взаємодії з довкіллям та формування ціннісного ставлення до природи [3].

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Національного природного парку «Кременецькі гори», який є важливим природоохоронним об'єктом регіону та характеризується високим рівнем ландшафтного і біологічного різноманіття. Це створює сприятливі умови для реалізації еколого-просвітницьких програм, освітніх маршрутів і навчально-дослідницької роботи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу ролі природно-заповідних об'єктів у формуванні екологічної свідомості та визначення ефективних шляхів удосконалення еколого-просвітницької діяльності в сучасних умовах.

Мета дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз еколого-просвітницького потенціалу об'єктів природно-заповідного фонду

НПП «Кременецькі гори» та обґрунтування їх ролі у формуванні екологічної свідомості населення.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати теоретичні засади еколого-просвітницької діяльності у системі природно-заповідного фонду;
- охарактеризувати природні умови та об'єкти НПП «Кременецькі гори»;
- дослідити сучасні форми еколого-просвітницької діяльності парку та особливості їх реалізації;
- визначити роль еколого-просвітницьких заходів у формуванні екологічної свідомості та окреслити напрями вдосконалення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Еколого-просвітницька діяльність НПП «Кременецькі гори» є багатокомпонентною системою, що поєднує освітній, виховний, інформаційний та природоохоронний напрями. Її основною метою є формування екологічно відповідального ставлення до природи та підвищення рівня екологічної культури різних соціальних груп, насамперед учнівської та студентської молоді.

Досліджено, що однією з найефективніших форм роботи є екологічні екскурсії, які забезпечують безпосередній контакт відвідувачів із природними комплексами. У процесі їх проведення формується цілісне уявлення про природні процеси, що сприяє розвитку екологічного мислення та ціннісного ставлення до довкілля [2].

Визначено, що екологічні стежки та туристично-пізнавальні маршрути виконують функцію природних навчальних лабораторій. Вони поєднують пізнавальну діяльність з емоційним сприйняттям природи, що підвищує ефективність засвоєння екологічних знань та формує стійкі екологічні установки.

Досліджено також значущість природоохоронних акцій, які поєднують теоретичну та практичну складові. Участь у заходах на зразок «Збережемо первоцвіти», «Чиста територія» та «Посади дерево миру» сприяє формуванню екологічно відповідальної поведінки та усвідомленню особистого внеску кожного у збереження природи.

Окремо визначено важливу роль співпраці з закладами освіти, яка забезпечує інтеграцію природоохоронної тематики в освітній процес через польові дослідження, квести, екологічні заняття та практики. Це сприяє розвитку дослідницьких умінь та екологічної компетентності молоді [1].

Узагальнено, що ефективність еколого-просвітницької діяльності визначається інтеграцією пізнавального, емоційного та практичного компонентів, що забезпечує формування стійкої екологічної свідомості.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що об'єкти природно-заповідного фонду НПП «Кременецькі гори» мають значний еколого-просвітницький потенціал і є важливим інструментом формування екологічної свідомості та культури населення.

Досліджено, що найбільш ефективними є форми роботи, які забезпечують безпосередню взаємодію людини з природним середовищем, оскільки саме вони сприяють поєднанню теоретичних знань із практичним досвідом.

Визначено перспективні напрями розвитку еколого-просвітницької діяльності, серед яких цифровізація освітніх процесів, розширення інтерактивних методів навчання, удосконалення екологічних маршрутів, розвиток співпраці з освітніми установами та активізація громадської участі.

Отже, еколого-просвітницька діяльність НПП «Кременецькі гори» є важливим чинником формування екологічно свідомого суспільства та забезпечення збереження природної спадщини регіону.

Список використаних джерел

1. Бондар І. І., Голікова Н. В. Національні парки України: збереження біорізноманіття та розвиток екотуризму. Одеса: ОНУ ім. Мечникова, 2021. 204 с.

2. Kovtun I., Serbov M. Роль об'єктів природно-заповідного фонду України як складової сталого регіонального розвитку. *SWorldJournal*. 2022. № 13(02). С. 57–68. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-13-02-031>

3. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

УДК 373.5.016:57]:159.946.3-057.874

Ірина Ромасюк,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Людмила Головатюк,
кандидат біологічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ У 7 КЛАСІ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими завданнями. Формування комунікативних навичок учнів є одним із ключових завдань сучасної освіти, що зумовлено необхідністю підготовки особистості до ефективної взаємодії в суспільстві. У сучасних умовах розвитку освіти особливого значення набуває здатність учнів до спілкування, співпраці та участі в колективній діяльності.

У наукових дослідженнях О. В. Добротвор комунікативність розглядається як важлива передумова досягнення продуктивних результатів у спільній діяльності, а комунікативна компетентність визначається як необхідна якість особистості, орієнтованої на розвиток колективної роботи [1, с. 60]. Це підкреслює важливість формування в учнів умінь не лише висловлювати власну думку, а й ефективно співпрацювати з іншими.

Особливої актуальності ця проблема набуває у процесі навчання біології. Як зазначає М. М. Дяченко-Богун, спільна діяльність учнів, їх взаємодія з однокласниками та вчителем сприяє розвитку емоційної чутливості, формуванню чуйності та відповідального ставлення до навколишнього світу [2, с. 73]. Така взаємодія створює умови не лише для засвоєння знань, а й для розвитку комунікативних умінь.

Водночас у методичних рекомендаціях, укладених М. М. Дяченко-Богун, наголошується на необхідності активного залучення учнів до навчального спілкування через використання різних форм роботи, зокрема групових завдань, обговорень і практичної діяльності, що сприяє формуванню їхніх комунікативних компетентностей [3].

Отже, проблема формування комунікативних навичок учнів у процесі навчання біології є актуальною та потребує цілеспрямованого педагогічного підходу, спрямованого на розвиток умінь взаємодії, співпраці та ефективного спілкування в освітньому середовищі.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Сучасні наукові та методичні дослідження свідчать про зростання уваги до проблеми формування комунікативних навичок

учнів у контексті впровадження компетентнісного підходу в освіті. Особливе значення ця проблема набуває в умовах реформування загальної середньої освіти, що передбачає орієнтацію на розвиток особистості учня, його здатності до взаємодії та ефективного спілкування.

Вагомим підґрунтям для таких змін є концептуальні положення Нової української школи, у яких визначено ключові напрями модернізації освітнього процесу. У документі наголошується на необхідності формування в учнів умінь співпрацювати, спілкуватися та застосовувати знання у практичних ситуаціях, що зумовлює переорієнтацію навчання на активну взаємодію учасників освітнього процесу [4].

Практичні аспекти реалізації цих підходів знаходять відображення у сучасних педагогічних публікаціях, присвячених організації уроків біології в умовах Нової української школи. Зокрема, підкреслюється, що ефективне навчання неможливе без активного спілкування учнів. Як зазначає А. Самойлов, саме через обговорення та взаємодію школярі краще розуміють навчальний матеріал, розвивають аналітичне мислення та виявляють інтерес до предмета [5]. Важливо, що комунікація виступає не лише засобом засвоєння знань, а й чинником формування навчальної мотивації.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить про те, що формування комунікативних навичок учнів розглядається як необхідна умова ефективної організації освітнього процесу. У контексті навчання біології це питання набуває особливої актуальності, оскільки саме цей предмет створює широкі можливості для організації обговорень, групової роботи та взаємодії учнів.

Мета даної публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності використання інтерактивних методів, групової та навчально-дослідницької діяльності для формування комунікативних навичок учнів 7 класу у процесі навчання біології.

Виклад основного матеріалу. Формування комунікативних навичок учнів у процесі навчання біології потребує цілеспрямованої організації освітньої діяльності, що передбачає використання інтерактивних методів навчання, групової взаємодії та системи спеціально розроблених вправ. З метою перевірки ефективності таких підходів було проведено педагогічний експеримент.

У дослідженні взяли участь учні 7 класу в кількості 25 осіб. Експеримент включав три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. На констатувальному етапі було визначено початковий рівень сформованості комунікативних навичок учнів.

Результати констатувального етапу дослідження свідчать про переважання середнього та низького рівнів сформованості комунікативних навичок учнів, що наочно представлено на рис. 1.

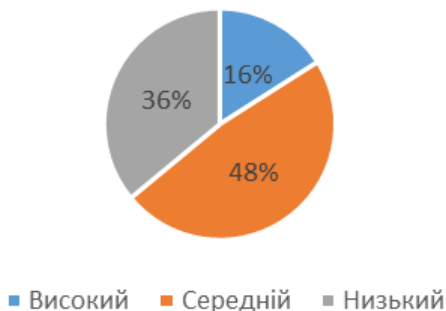

Рис. 1. Рівень сформованості комунікативних навичок учнів 7 класу (констатувальний етап)

Аналіз отриманих результатів констатувального етапу дослідження показав, що лише незначна частина учнів активно бере участь у навчальному спілкуванні. Такі учні зазвичай вільно висловлювали власну думку, могли коротко пояснити біологічні явища та наводити прості приклади. Наприклад, під час обговорення теми «Комахи» окремі учні правильно називали ознаки класу (шість ніг, поділ тіла на три відділи), однак їхні відповіді залишалися фрагментарними і не завжди містили обґрунтування.

Водночас більшість учнів демонструвала труднощі у формулюванні та аргументуванні власних висловлювань. Типовими були короткі відповіді на кшталт: «це тварина», «вони живуть у воді», без пояснення причин або ознак. Під час групових обговорень частина учнів залишалася пасивною, обмежуючись спостереженням за роботою інших, що свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативних навичок.

На формувальному етапі експерименту було впроваджено систему вправ, спрямованих на розвиток комунікативних навичок учнів. У процесі навчання систематично використовувалися інтерактивні методи, що передбачали активну взаємодію школярів. Зокрема, під час роботи в парах учні виконували завдання типу «Знайди спільне і відмінне», де порівнювали, наприклад, павука і комаху, обговорюючи кількість кінцівок, будову тіла та спосіб життя.

Під час групової роботи застосовувався метод «Мікрофон», у межах якого учні по черзі висловлювалися, продовжуючи речення,

наприклад: «Комахи важливі для природи, тому що...». Це сприяло розвитку вміння формулювати короткі, але логічні висловлювання.

Також використовувалися дискусії, під час яких учні обговорювали питання, наприклад: «Чи всі комахи шкідливі для людини?». У процесі таких обговорень школярі навчалися аргументувати свою думку, наводити приклади (наприклад, користь бджіл для запилення рослин).

Рольові ігри («Я – частина екосистеми») дозволяли учням «виступати» від імені живих організмів і пояснювати їхню роль у природі, що підвищувало емоційну залученість та активність мовлення. Виконання мініпроектів, зокрема створення постерів про різні групи тварин, сприяло розвитку навичок презентації результатів роботи.

Після завершення формувального етапу було проведено контрольний етап дослідження. Отримані результати свідчать про позитивну динаміку змін рівня сформованості комунікативних навичок учнів, що відображено на рис. 2. Зокрема, збільшилася кількість учнів, які активно беруть участь у навчальному спілкуванні, можуть логічно висловлювати думки та аргументувати відповіді, а також зменшилася частка учнів із пасивною позицією під час роботи в класі.

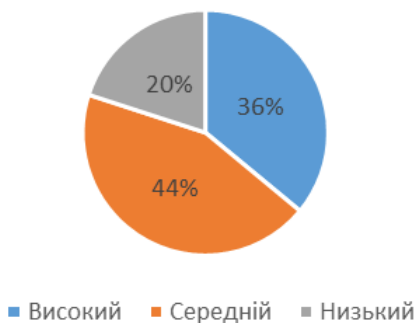

Рис. 2. Рівень сформованості комунікативних навичок учнів 7 класу (контрольний етап)

Порівняльний аналіз результатів (рис. 1–2) показує, що кількість учнів із високим рівнем сформованості комунікативних навичок зросла, тоді як кількість учнів із низьким рівнем зменшилася. Це свідчить про ефективність використання інтерактивних методів навчання та спеціально розробленої системи вправ.

Таким чином, результати педагогічного експерименту підтверджують доцільність впровадження інтерактивних форм навчання для розвитку комунікативних навичок учнів у процесі вивчення біології.

Висновки. У ході проведеного педагогічного експерименту було досліджено ефективність використання інтерактивних методів навчання для формування комунікативних навичок учнів 7 класу на уроках біології.

Встановлено, що на констатувальному етапі більшість учнів мали середній та низький рівні сформованості комунікативних навичок, що проявлялося у недостатній активності під час навчального спілкування, труднощах у формулюванні та аргументуванні власних висловлювань, а також пасивності під час групової роботи.

На формувальному етапі експерименту було впроваджено систему вправ із використанням інтерактивних методів навчання (групова та парна робота, дискусії, метод «Мікрофон», рольові ігри, мініпроекти). Це забезпечило активізацію навчальної діяльності учнів, підвищення їхньої зацікавленості та залучення до комунікативної взаємодії.

Результати контрольного етапу засвідчили позитивну динаміку: збільшилася кількість учнів із високим рівнем сформованості комунікативних навичок та зменшилася кількість учнів із низьким рівнем. Учні стали більш активними у висловлюванні власної думки, аргументації відповідей та роботі в групі.

Отже, результати дослідження підтверджують ефективність використання інтерактивних методів навчання як засобу формування комунікативних навичок учнів у процесі вивчення біології. Запропонована система вправ може бути рекомендована для практичного використання в освітньому процесі основної школи.

Список використаних джерел

1. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/pptp_2013_3_8.pdf (дата звернення: 25.04.2026).
2. Дяченко-Богун М. М. Методика навчання біології: навчальний посібник. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2023. 145 с.
3. Дяченко-Богун М. М. Методика навчання біології: методичні рекомендації для виконання лабораторних і самостійних робіт з навчальної дисципліни. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2023. 61 с.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016.

URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).

5. Урок біології в 7 класі за НУШ: яким він має бути.
URL : <https://osvitanova.com.ua/posts/6324-urok-biologhii-v-7-klasi-zanush-iakym-vin-maie-buty> (дата звернення: 25.04.2026).

УДК 32.33.2.1.

Дарина Синіцька,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

РОЛЬ СОВ У ПІДТРИМАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ТА РЕГУЛЯЦІЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ ГРИЗУНІВ

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання антропогенного навантаження особливого значення набуває проблема збереження стабільності природних екосистем. Порушення природних трофічних зв'язків, скорочення площ природних біотопів, забруднення довкілля та зменшення чисельності окремих видів тварин негативно впливають на функціонування екосистем загалом. Одними з важливих компонентів природних угруповань є хижі птахи, зокрема сови, які виконують роль природних регуляторів чисельності дрібних гризунів.

Сови є важливою складовою екосистем, оскільки підтримують природну рівновагу між різними групами організмів. Завдяки своїм біологічним особливостям вони ефективно контролюють чисельність мишоподібних гризунів, які за сприятливих умов здатні швидко розмножуватися та завдавати значної шкоди природним і агроекосистемам. Надмірне збільшення популяцій гризунів призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур, пошкодження рослинного покриву, а також поширення небезпечних інфекційних захворювань [1].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення екологічної ролі сов у підтриманні стабільності природних екосистем та оцінки впливу антропогенних чинників на стан їхніх популяцій. Збереження цих птахів є важливим не лише для підтримання біорізноманіття, а й для забезпечення природного біологічного контролю чисельності шкідників.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз екологічної ролі сов у природних екосистемах, їхнього значення у підтриманні екологічної рівноваги та регуляції чисельності дрібних гризунів.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- дослідити особливості живлення та способу життя сов;
- охарактеризувати значення сов у регуляції чисельності гризунів;
- проаналізувати вплив антропогенних чинників на популяції сов;
- визначити роль сов як індикаторів стабільності екосистем.

Результати дослідження та їх обговорення. Сиви належать до ряду Совоподібних (*Strigiformes*) і є одними з найефективніших нічних хижаків. Їхні анатомічні та фізіологічні особливості забезпечують високу пристосованість до полювання в темний період доби. Вони мають добре розвинений слух, гострий зір та здатність до безшумного польоту, що дозволяє успішно виявляти та ловити здобич навіть у складних умовах середовища.

Основу раціону більшості видів сов становлять дрібні гризуни: миші, полівки, пацюки та землерийки. Також вони можуть живитися дрібними птахами, комахами, земноводними та плазунами. Завдяки цьому сови займають важливе місце у трофічних ланцюгах природних екосистем [3].

Особливе значення сов полягає у регуляції чисельності гризунів. Відомо, що одна сова за рік здатна знищити кілька тисяч мишоподібних гризунів. Це сприяє обмеженню їхнього надмірного розмноження та зменшенню шкоди, яку вони завдають природним і сільськогосподарським угіддям. Таким чином, сови виконують функцію природного біологічного контролю та допомагають підтримувати екологічну рівновагу.

Важливою є і санітарна роль сов у природі. Гризуни можуть бути переносниками багатьох небезпечних захворювань, серед яких лептоспіроз, туляремія та інші інфекції. Зменшуючи чисельність таких тварин, сови опосередковано знижують ризик поширення хвороб серед інших тварин та людини.

Сиви характеризуються значною екологічною пластичністю. Вони трапляються у різноманітних природних зонах: у лісах, степах, лісостепах, гірських районах і навіть поблизу населених пунктів. Деякі види добре пристосовуються до змін умов існування та можуть змінювати раціон залежно від доступності кормової бази. За несприятливих умов вони здатні кочувати в пошуках їжі або тимчасово не розмножуватися.

На території України поширено кілька видів сов, серед яких найвідомішими є сова вухата (*Asio otus*), сипуха (*Tyto alba*), пугач (*Bubo bubo*), сич хатній (*Athene noctua*) та сова сіра (*Strix aluco*). Частина видів занесена до Червоної книги України через скорочення чисельності та втрату природних місць існування.

Незважаючи на важливу екологічну роль, популяції сов зазнають значного негативного впливу з боку людини. Одним із основних чинників є вирубування лісів та старих дерев, у дуплах яких сови облаштовують гнізда. Скорочення площ природних біотопів призводить до зменшення придатних місць для проживання та розмноження цих птахів [4].

Суттєвою проблемою є також використання отрутохімікатів у сільському господарстві. Отруєні гризуни стають здобиччю сов, унаслідок чого токсичні речовини накопичуються в організмі птахів і можуть спричиняти їхню загибель. Небезпеку для сов становить і світлове забруднення. Яскраве штучне освітлення у нічний час порушує природну поведінку птахів, ускладнює полювання та негативно впливає на їхню орієнтацію в просторі.

Додатковими загрозами є браконьєрство, незаконний вилов птахів для приватних колекцій, а також зростання рівня шумового забруднення. Усе це призводить до поступового скорочення чисельності окремих видів сов та порушення стабільності природних екосистем.

Сови можуть виступати важливими біоіндикаторами стану довкілля. Наявність стабільних популяцій цих птахів свідчить про достатню кормову базу, збереженість природних біотопів та відносну екологічну рівновагу екосистеми. Зниження чисельності сов часто є сигналом негативних змін у навколишньому середовищі.

Висновки. Отже, сови є важливими компонентами природних екосистем та відіграють значну роль у підтриманні екологічної рівноваги. Вони виконують функцію природних регуляторів чисельності дрібних гризунів, сприяють збереженню трофічних зв'язків та підтриманню біорізноманіття.

Завдяки своїй хижацькій діяльності сови зменшують поширення шкідників і небезпечних захворювань, що має важливе значення як для природних екосистем, так і для сільського господарства. Водночас антропогенний вплив, зокрема вирубування лісів, застосування отрутохімікатів та порушення природних умов існування, негативно позначається на стані популяцій сов.

Збереження сов та охорона їхніх природних місць існування є необхідною умовою підтримання стабільності екосистем і збереження природного біорізноманіття. Наявність сов у

природному середовищі може свідчити про екологічну стабільність та сприятливий стан довкілля.

Список використаних джерел

1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Охорона рідкісних видів птахів України. Київ : Міндовкілля, 2022. 30 с. URL : <https://mepr.gov.ua>
2. Українське товариство охорони птахів. Хижі птахи України: стан популяцій та охорона. Київ : UOS, 2022. 55 с. URL : <https://www.ua-birdlife.org>
3. Штогрин М. О. Фауна хижих птахів Національного природного парку «Кременецькі гори». Охорона біорізноманіття: збірник матеріалів. Кременець : НПП «Кременецькі гори», 2020. 110 с.
4. Савченко Ю. П. Екологічна роль сов у природних та агроєкосистемах. *Вісник екології та природокористування*. 2020. № 3. С. 44–48.
5. Іваненко Т. О. Роль хижих птахів у регуляції чисельності гризунів у природних екосистемах. *Наукові записки. Серія: Біологічні науки*. 2024. № 2. С. 118–122.

УДК 371.3:372.857:794

Олександр Сичов,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Оксана Гурська,

кандидат біологічних наук, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ТЕХНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ У КУРСІ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ»

Постановка проблеми. В умовах упровадження Концепції «Нова українська школа» особливого значення набуває формування комунікативної компетентності учнів як важливої передумови їхньої успішної соціалізації, особистісного становлення та ефективної взаємодії в освітньому середовищі [10]. Інтегрований курс «Пізнаємо природу» для учнів 5-6 класів має значний потенціал для розвитку комунікативних умінь завдяки дослідницькому та практичному характеру навчання [9]. Водночас традиційні форми організації освітнього процесу не завжди забезпечують належний рівень партнерської взаємодії між учасниками навчання, що негативно

впливає на розвиток умінь вести діалог, аргументувати власну позицію, слухати співрозмовника та досягати спільних рішень [1; 5]. У цьому контексті технологія педагогіки співробітництва виступає ефективним засобом створення атмосфери взаємоповаги, активної комунікації та спільної діяльності учнів [3; 8].

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичній перевірці ефективності використання технології педагогіки співробітництва у процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-6 класів під час вивчення інтегрованого курсу «Пізнаємо природу».

Основою дослідження став аналіз чинної програми інтегрованого курсу «Пізнаємо природу», у якій передбачено розвиток навичок командної роботи, ведення діалогу, аргументації власної думки та пошуку компромісу [4]. Експериментальне дослідження проводилося на базі Бірківської гімназії I-II ступенів Шумської міської ради за участю 14 учнів 5-6 класів. Для оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності використовувалися авторський опитувальник, карта педагогічного спостереження та рубрика оцінювання групової взаємодії, розроблені відповідно до когнітивного, діяльнісного та емоційно-мотиваційного компонентів компетентності [4; 7].

Формувальний етап дослідження передбачав проведення серії тематичних уроків із використанням методів педагогіки співробітництва. Зокрема, під час вивчення теми «Екосистеми» застосовувалася технологія «Навчання у співпраці» (Jigsaw), теми «Вода» – метод «Коло ідей», теми «Здоров'я та довкілля» – технологія «Два-чотири-всі», а під час опрацювання теми «Біорізноманіття» – метод «Дискусійний стілець» («Рибне коло») [6, 9]. У процесі роботи увага приділялася забезпеченню партнерської взаємодії, підтримці суб'єктної позиції учнів, створенню позитивного психологічного клімату та розвитку навичок самооцінювання й рефлексії.

Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку розвитку комунікативної компетентності учнів. На початковому етапі лише незначна частина школярів демонструвала впевненість у груповій взаємодії, здатність ініціювати діалог і конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. Після впровадження технології педагогіки співробітництва спостерігалось зростання рівня комфорту під час командної роботи, покращення навичок аргументації, активного слухання, комунікативної ініціативності та вміння досягати компромісу. Якісний аналіз результатів також підтвердив зниження рівня комунікативної тривожності та підвищення здатності учнів до самостійної організації спільної діяльності.

Висновки. Експериментальне дослідження підтвердило ефективність використання технології педагогіки співробітництва у процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-6 класів на уроках інтегрованого курсу «Пізнаємо природу». Запропоновані методичні підходи сприяли розвитку комунікативних умінь, активізації пізнавальної діяльності та створенню сприятливого освітнього середовища, заснованого на принципах партнерства й взаємодії. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробленням цифрових засобів підтримки педагогіки співробітництва та адаптацією методики до різних освітніх потреб учнів.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: теорія і практика. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2020. 284 с.
2. Бондар В. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські реалії. Київ : К.І.С., 2019. 312 с.
3. Гончарук О. В. Педагогіка партнерства: технології інтерактивного навчання. Харків : Веста, 2021. 198 с.
4. Гнатюк В. В. Формування комунікативної компетентності учнів у контексті Нової української школи. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 2. С. 45–52.
5. Голота Н. М. Інтерактивні методи навчання в початковій школі. Київ : Освіта України, 2018. 156 с.
6. Ляховський Я. М. Основи педагогіки співробітництва. Львів : Світ, 2017. 224 с.
7. Паламар С. П. Діалогічні технології у формуванні ключових компетентностей. Вінниця : Планер, 2022. 178 с.
8. Шамо́ня В. Г. Партнерська взаємодія в освітньому процесі: теорія і практика. Київ : А.С.К., 2019. 205 с.
9. Навчальна програма для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти. Інтегрований курс «Пізнаємо природу» / МОН України. Київ, 2021. 48 с.
10. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року / МОН України. Київ, 2016. 34 с.

УДК 631.847:604.4](477)

Сергій Скакальський,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Олена Тригуба,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ВИРОБНИЦТВО БІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ПІД КУЛЬТУРНІ РОСЛИНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Біопрепарати в агросекторі – це сучасний напрям, який стрімко набуває популярності як в Україні, так і у світі. Вони сприяють збереженню навколишнього середовища, та є безпечними для людей і теплокровних тварин [3]. Масове впровадження екологічно обґрунтованих технологій є перспективним напрямом для отримання високоякісної та конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, а також сприяє збереженню родючості ґрунтів і охороні навколишнього природного середовища [4]. У сучасних умовах аграрне виробництво стикається з низкою нових викликів, серед яких – кліматичні зміни, посилення ринкової конкуренції, необхідність зниження хімічного навантаження на агроєкосистеми та збереження навколишнього середовища. Ефективною відповіддю на ці потреби стає впровадження біологічних рішень, зокрема біопрепаратів, які дедалі ширше застосовуються в сучасній аграрній практиці [1].

Мета дослідження. Ознайомитися із виробниками біологічних препаратів та їхньою різноманітністю на ринку України.

Результати дослідження. В Україні біологічні препарати виготовляють науково-дослідні інститути (Інститут сільськогосподарської мікробіології та АПВ НААН м. Чернівці, Інститут мікробіології і вірусології ім. Заболотного НАН України, Інститут агроєкології і природокористування НААН України). Та приватні підприємства (БТУ-ЦЕНТР, НВЦ «Черкасибіозахист», «Біонорма» ТОВ «Тревітан Україна», «БТУ-ЦЕНТР» та ін.) див. табл., найбільшим виробником біологічних препаратів (мікробних препаратів) є «БТУ-ЦЕНТР». В країні працює приблизно 20-40 компаній і науково-виробничих підприємств, які безпосередньо розробляють або виробляють біопрепарати (мікробні інокулянти, біофунгіциди, біодобрива тощо), якщо враховувати також дистриб'юторів і компанії з власними лініями біопрепаратів, то ринок розширюється до більше 50 учасників. Україна має відносно невелику кількість виробників у порівнянні з ЄС чи США, але ринок

швидко зростає, і більшість підприємств поєднують науку та виробництво, що є його особливістю.

БТУ-ЦЕНТР Єдиний виробник український, визнаний Міжнародною асоціацією виробників засобів біоконтролю (IBMA, Швейцарія). Співпрацює із 18-ма країнами (Німеччина, Болгарія, Австрія, Польща, Словаччина, Молдова, Румунія, Сербія, Північна Македонія, Угорщина, Казахстан та ін.).

Біологічні препарати мають багатофункціональне використання у сільському господарстві: біо фунгіциди, біоінсектициди, біо акарициди, біо нематоциди, біо гербіциди, біо родентициди, біостимулятори [2]. Біологічний метод захисту рослин є базовим елементом стратегічного еколого-біологічного контролю шкідливих організмів у посівах сільськогосподарських культур. Застосування біопрепаратів у рослинництві набуває особливої актуальності у контексті необхідності екологізації землеробства [7].

Стимулятори росту рослин біологічного походження включають різні біологічно активні речовини (гумінові, фульвові кислоти, вітаміни, амінокислоти, пептиди, ферменти, полісахариди, білки) які можуть бути натурального або синтетичного походження [6]. Завдяки використанню стимуляторів і регуляторів росту з високою біологічною активністю відбувається модифікація природних властивостей рослин, активізується їх ріст і розвиток, що, у свою чергу, сприяє підвищенню врожайності сільськогосподарських культур та отриманню екологічно чистої продукції.

Біологічні препарати під культурні рослини в Україні

Виробник	Основні біопрепарати	Призначення
Інститут сільськогосподарської мікробіології та АПВ НААН м. Чернівці	Ризобофіт, Діазобактерин, Поліміксобактерин, Біогран	Інокуляція бобових, азотфіксація, мобілізація фосфору
Інститут мікробіології і вірусології ім. Заболотного НАН України	Ендоспорин, біофунгіцидні препарати на основі бактерій	Захист рослин від грибних і бактеріальних хвороб
Інститут агроєкології і природокористування НААН України	Ризоактив, Деструктор целюлози, Біополіцид, Ризобофіт	Інокуляція бобових культур, прискорення розкладання поживних решток і покращення родючості ґрунту та захист рослин
«Біонорма»	Біонорма <i>Pseudomonas</i> ,	Захист рослин, прискорення

	Біонорма Деструктор, Біонорма Антистрес	розкладання поживних решток, підвищення стійкості рослин до посухи, температурних коливань та інших стресових факторів
ТОВ «Тревітан Україна»	Тревітан	Стимулювання росту та підвищення стійкості культури до несприятливих умов
«БТУ-ЦЕНТР»	Азотофит, Органік- Баланс, Гуміфренд, Фітоцид, Актофит, Мікофренд, Різолайн, Метавайт та ін.	Живлення рослин (азот, фосфор, мікроелементи), біологічний захист від хвороб і шкідників, відновлення родючості ґрунтів, підвищення стійкості рослин до стресів
НВЦ «Черкасибіозахист»	Фітопсин, Вертицилін, Планриз-Біо, Родента-Біо та ін.	Інокуляція та захист рослин від стресових факторів, засоби проти шкідників і гризунів

За даними «Organic Standard», станом на 2025 рік в Україні функціонує понад 500 сертифікованих виробників органічної продукції, які використовують у технології вирощування культурних рослин біологічні препарати, а площа сертифікованих сільськогосподарських угідь перевищує 400 тисяч гектарів. Це є суттєвим досягненням, особливо з урахуванням воєнних умов, які негативно вплинули на логістичні процеси, експортну діяльність та процедури сертифікації [5]. Органічна продукція високо цінується в Україні, Європі та світі, а ми маючи родючі землі, українські екологічно чисті препарати для вирощування рослин, можемо забезпечувати нею внутрішній та зовнішній ринок.

Висновки. Виробництво біологічних препаратів для рослинництва в Україні є важливим і перспективним напрямом розвитку сучасного аграрного сектору. Воно базується на використанні корисних мікроорганізмів та біологічно активних речовин, що забезпечують екологічно безпечний захист і живлення культурних рослин. Застосування біопрепаратів сприяє зменшенню використання хімічних засобів захисту рослин, що, у свою чергу, знижує рівень забруднення ґрунтів, водних ресурсів і продукції сільського господарства. Крім того, вони позитивно впливають на

відновлення та збереження природної родючості ґрунтів, активізуючи корисну мікрофлору та покращуючи процеси ґрунтоутворення. Отже, розвиток виробництва та впровадження біологічних препаратів є ключовим елементом екологізації землеробства в Україні та важливою складовою переходу до сталих агротехнологій.

Список використаних джерел

1. Біопрепарати – майбутнє агропромисловості вже сьогодні: як інновації підвищують ефективність і сталість <https://www.growhow.in.ua/biopreparaty-maybutnie-agrovyrobnytstva-vzhe-sohodni-ia-k-innovatsii-pidvyshchuiut-efektyvnist-i-stalist/> (дата звернення : 20.05.2026).
2. Біопрепарати як використовувати їх для захисту ваших рослин URL : <https://pomidorka.com.ua/uk/blog/p-b-opreparati-yak-vikoristovuvati-h-dlya-zahistu-vashih-roslin> (дата звернення: 20.05.2026).
3. Городиська І. М., Терновий Ю. В., Чуб А. О. Роль біологічних препаратів у органічному землеробстві. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 2, С. 54–58.
4. Гриник І. В., Патица В. П., Шкатула Ю. М. Мікробіологічні основи підвищення врожайності та якості зернових культур. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 4. С. 7–11.
5. Органічне землеробство як нова парадигма агропромисловості URL : <https://weagro.ua/blog/organichne-zemlerobstvo-yak-nova-paradygma-agrovyrobnytstva/> (дата звернення: 20.05.2026).
6. Стимулятори та регулятори росту рослин URL : <https://agrostory.com/uk/info-centr/knowledgelab/stimulyatory-i-regulatory-rosta-rasteny-2/> (дата звернення: 20.05.2026).
7. Терновий Ю. В., Теличко Л. П. Біологічні препарати, як елемент екологічно безпечної технології вирощування кукурудзи цукрової. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 1. С. 108–114.

УДК 123.43.44.5

Матвій Скиба,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Екологічний туризм у сучасних умовах розвитку суспільства набуває все більшого значення як одна з найбільш збалансованих форм взаємодії людини з природним середовищем. Він поєднує рекреаційну, пізнавальну та природоохоронну функції, сприяє формуванню екологічної культури населення, підвищенню рівня екологічної свідомості та раціональному використанню природних ресурсів. Актуальність розвитку екологічного туризму особливо зростає на тлі глобальних екологічних викликів, пов'язаних із деградацією природних екосистем, зміною клімату, скороченням біорізноманіття та посиленням антропогенного навантаження на довкілля.

Рівненська область має значний природно-рекреаційний потенціал, що включає лісові масиви Полісся, численні річкові системи, водно-болотні угіддя, лучно-степові ділянки, а також об'єкти природно-заповідного фонду. Ці природні ресурси створюють сприятливі передумови для розвитку різних видів екологічного туризму – пішохідного, велосипедного, водного, орнітологічного та науково-пізнавального. Водночас, незважаючи на значний потенціал, розвиток екотуризму в регіоні залишається недостатньо ефективним і нерівномірним [2].

Проблема полягає у тому, що природні ресурси області використовуються не повною мірою, а система екологічного туризму потребує удосконалення як з точки зору інфраструктури, так і організаційно-управлінських підходів. Недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури, слабка інформаційна підтримка, обмежене фінансування природоохоронних територій та недостатня участь місцевих громад у туристичних ініціативах значно стримують потенційний розвиток цієї галузі. Окремо слід відзначити ризики антропогенного впливу на природні екосистеми внаслідок неконтрольованого туристичного навантаження, що може призводити до деградації ландшафтів та втрати біорізноманіття.

Екологічний туризм як явище сформувався у другій половині ХХ століття внаслідок зростання глобальної екологічної свідомості. Його витоки пов'язані з розвитком природоорієнтованого туризму в

країнах Європи та Північної Америки, де подорожі до національних парків почали виконувати не лише рекреаційну, а й освітню функцію. У 1980-х роках екотуризм отримав наукове визначення та був визнаний як самостійний напрям туристичної діяльності, що поєднує мінімальний вплив на довкілля з активною природоохоронною складовою. Сьогодні екологічний туризм розглядається як важливий інструмент сталого розвитку територій [1].

Рівненська область, розташована в межах Поліської природної зони, характеризується високим рівнем збереженості природних екосистем, що робить її особливо перспективною для розвитку екологічного туризму. Однак відсутність комплексного підходу до використання цих ресурсів знижує ефективність їхнього залучення у туристичну сферу. Саме тому виникає необхідність наукового аналізу сучасного стану екологічного туризму, виявлення основних проблем та визначення перспектив його розвитку.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз сучасного стану екологічного туризму в Рівненській області, виявлення основних проблем його розвитку та обґрунтування перспективних напрямів удосконалення з урахуванням природно-рекреаційного потенціалу регіону, принципів сталого розвитку та необхідності збереження біорізноманіття.

Результати дослідження. У ході дослідження встановлено, що Рівненська область має значний природний потенціал для розвитку екологічного туризму. Територія регіону представлена різноманітними природними комплексами, серед яких домінують лісові екосистеми, болотні масиви, річкові долини та лучні території. Така природна мозаїчність створює передумови для формування різних видів туристичної діяльності, зокрема пішохідного, велосипедного, водного, орнітологічного та екологічно-пізнавального туризму.

Особливу роль у розвитку екотуризму відіграє природно-заповідний фонд області. Він включає національні природні парки, заказники, заповідні урочища та пам'ятки природи, які не лише виконують функцію збереження природних комплексів, але й є основою для організації туристичних маршрутів, наукових досліджень та екологічної освіти. Багато об'єктів ПЗФ мають високий рекреаційний потенціал, однак потребують додаткового облаштування та інформаційного супроводу для ефективного використання в туристичній діяльності.

Водночас виявлено низку проблем, які стримують розвиток екологічного туризму в регіоні. Однією з ключових є недостатній рівень туристичної інфраструктури. Значна частина природних об'єктів не має облаштованих екостежок, інформаційних стендів, зон відпочинку та навігаційного забезпечення, що ускладнює доступ

туристів та знижує якість рекреаційних послуг. Крім того, спостерігається недостатня популяризація природних ресурсів області, що проявляється у слабкій інформаційній присутності в медіапросторі та відсутності системної туристичної реклами [3].

Іншою важливою проблемою є обмежене фінансування природоохоронних територій, що негативно впливає на їхнє утримання та розвиток інфраструктури. Недостатній рівень інвестицій також стримує впровадження інноваційних форм екотуризму та модернізацію існуючих маршрутів. Окремо слід виділити низький рівень залучення місцевих громад, що призводить до недостатнього розвитку зеленого туризму та втрати можливостей для створення локальних туристичних продуктів.

Серед екологічних проблем важливим є ризик антропогенного впливу на природні екосистеми, який виникає через неконтрольоване зростання туристичного навантаження. Це може призводити до деградації лісових масивів, порушення болотних екосистем та забруднення природних територій. Також суттєвим викликом є низький рівень екологічної обізнаності туристів, що проявляється у недотриманні правил поведінки на природоохоронних територіях.

Водночас дослідження дозволяє визначити перспективні напрями розвитку екологічного туризму в регіоні. До них належать розвиток туристичної інфраструктури (створення екостежок, інформаційних центрів, зон відпочинку), активна популяризація природних ресурсів через цифрові платформи та освітні програми, залучення місцевих громад до туристичної діяльності, а також розширення форм екотуризму, зокрема фототуризму, орнітологічного, водного та велосипедного туризму. Важливим є також впровадження системи екологічного моніторингу та регулювання туристичних потоків для збереження природних екосистем [1].

Висновки. Отже, екологічний туризм у Рівненській області має значний потенціал розвитку, однак потребує комплексного підходу до вирішення існуючих проблем. Його ефективний розвиток можливий лише за умови поєднання природоохоронних заходів, розвитку інфраструктури, активної участі місцевих громад та підвищення рівня екологічної культури населення.

Список використаних джерел

1. Рома В. В., Степова О. В. Загальна екологія та неоекологія : навчально-методичний посібник. Полтава: НТУ, 2024. 164 с.

2. Гандзюра В. П., Клименко М. О., Бедункова О. О. Біосистеми в токсичному середовищі. Монографія. Рівне, Вид-во НУВГП, 2021. 261 с.

3. Гандзюра В. П. Системний аналіз якості навколишнього середовища : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Наука, 2020. 180 с.

УДК 37.013.2:504

Дмитро Тимошук,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ У ШКОЛЯРІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасний розвиток суспільства супроводжується загостренням екологічних проблем, однією з яких є постійне зростання кількості побутових відходів та недостатній рівень екологічної свідомості населення. Неналежне поводження з відходами негативно впливає на стан довкілля, здоров'я людини та її якість життя. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування культури поводження з відходами у школярів як складової екологічної культурної особистості [1; 2].

Формування екологічно відповідальної поведінки учнів відповідає сучасним підходам освіти для сталого розвитку, визначеним UNESCO [6].

Важлива роль у цьому процесі належить закладам загальної середньої освіти, оскільки саме у шкільному віці формуються екологічні цінності, відповідальне ставлення до природи та навички екологічно доцільної поведінки [4]. Значний потенціал у формуванні культури поводження з відходами має навчальні предмети та інтегровані курси природничої освітньої галузі («Біологія», «Здоров'я, безпека та добробут»), зміст яких сприяє усвідомленню взаємозв'язку людини і природи, впливу антропогенної діяльності на довкілля та необхідності збереження природного середовища.

Мета дослідження полягає у визначенні рівня сформованості культури поводження з відходами у школярів та обґрунтуванні ефективності використання інтерактивних методів навчання у процесі вивчення біології.

Дослідження проводилося на базі Волинського ліцею імені Нестора Літописця за участю 52 учнів 5-9 класів. Для збору

емпіричних даних застосовано анкетування, педагогічне спостереження та бесіди. Діагностичний інструментарій був спрямований на оцінювання когнітивного, мотиваційного, ціннісного та діяльнісного компонентів культури поводження з відходами.

Рівні сформованості визначалися за такими критеріями:

високий рівень – системні екологічні знання, стійка мотивація до екологічно відповідальної поведінки, сформовані екологічні цінності та систематичне застосування практик відповідального поводження з відходами;

середній рівень – часткова обізнаність з екологічною проблематикою, ситуативне виявлення екологічно доцільної поведінки та недостатня стійкість практичних навичок;

низький рівень – фрагментарні знання, відсутність вираженої мотивації та несформованість практичних навичок поводження з відходами [4; 5].

Когнітивний компонент характеризував рівень знань учнів щодо проблеми побутових відходів, принципів сортування та можливостей переробки вторинної сировини. Мотиваційний компонент відображав готовність школярів до екологічно відповідальної поведінки та прагнення змінювати власні звички задля збереження довкілля. Ціннісний компонент визначав ставлення учнів до природи та усвідомлення значущості екологічно доцільної поведінки. Діяльнісний компонент характеризував сформованість практичних навичок сортування відходів і дотримання екологічних правил у повсякденному житті [4; 5].

На констатувальному етапі дослідження було встановлено переважання середнього рівня сформованості культури поводження з відходами за всіма компонентами. Найнижчі показники виявлено за діяльнісним компонентом: лише 11 учнів продемонстрували високий рівень сформованості практичних навичок, тоді як 18 школярів мали низький рівень. Результати дослідження подано на рис. 1.

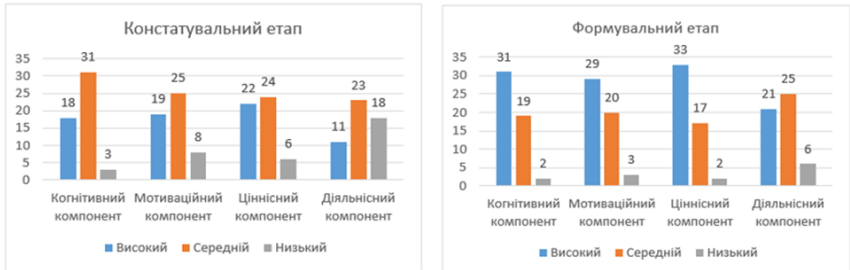

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості культури поведінки з відходами в учнів на констатувальному та формувальному етапах дослідження (n=52)

Формувальний етап дослідження був спрямований на розвиток екологічної свідомості школярів та формування навичок відповідального поведінки з відходами у процесі вивчення біології. У роботі з учнями використовувалися інтерактивні методи навчання: тематичні дискусії, робота в малих групах, «мозковий штурм», аналіз екологічних ситуацій, рольові ігри, інтерактивні вправи із сортування відходів та практичні завдання [3].

У процесі навчання школярі аналізували причини накопичення побутових відходів, визначали шляхи зменшення їх кількості, удосконалювали навички сортування сміття та повторного використання окремих матеріалів. Важливе місце посідала проєктна діяльність, у межах якої учні створювали інформаційні плакати, екологічні пам'ятки та мініпроєкти, спрямовані на популяризацію відповідального поведінки з відходами у школі та побуті [3; 6].

Аналіз результатів формувального етапу засвідчив позитивну динаміку за всіма компонентами дослідження. Зокрема, кількість учнів із високим рівнем когнітивного компонента зросла з 18 до 31 особи, а кількість школярів із низьким рівнем зменшилася з 3 до 2 осіб. За мотиваційним компонентом число учнів із високим рівнем збільшилося з 19 до 29 осіб, тоді як низький рівень знизився з 8 до 3 осіб.

Позитивні зміни спостерігалися також за ціннісним компонентом: кількість учнів із високим рівнем зросла з 22 до 33 осіб. Найбільш помітна динаміка зафіксована за діяльнісним компонентом: кількість школярів із високим рівнем практичних навичок поведінки з відходами збільшилася з 11 до 21 особи, а низький рівень зменшився з 18 до 6 осіб.

Висновки. Результати дослідження підтверджують ефективність використання інтерактивних методів навчання у процесі формування культури поведінки з відходами в учнів закладів загальної

середньої освіти. Після проведення формувального етапу дослідження зафіксовано зростання кількості школярів із високим рівнем сформованості когнітивного, мотиваційного, ціннісного та діяльнісного компонентів. Найбільш виражені позитивні зміни спостерігалися у розвитку практичних навичок екологічно відповідальної поведінки та усвідомленні значущості екологічно доцільних дій. Використання інтерактивних методів навчання сприяло підвищенню рівня екологічної свідомості учнів, розвитку відповідального ставлення до довкілля та формуванню практичних умінь поведінки з відходами у повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
2. Кучерявий В. П. Екологія. Львів : Світ, 2001. 500 с.
3. Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 417–418.
4. Пустовіт Н. А. Принципи формування екологічної компетентності школярів. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Херсон, 2006. № 3. С. 166–171.
5. Савченко Г. І. Екологічна культура школярів. Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 8. С. 221–222.
6. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris : UNESCO Publishing, 2020. 66 p. DOI: <https://doi.org/10.54675/YFRE1448>

УДК 373.5.016:91]:502.14-057.874

Наталія Трофимлюк,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Олена Тригуба,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Постановка проблеми. Постійне посилення антропогенного впливу на навколишнє середовище актуалізує потребу в комплексному дослідженні екологічних проблем і підвищенні рівня екологічної грамотності населення. У цьому контексті особливого значення набуває екологічна освіта, яка повинна реалізовуватися на всіх рівнях освітньої системи – від початкової до вищої освіти. Саме вона є важливим засобом формування екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи та виховання громадян, здатних усвідомлювати значення збереження довкілля й діяти відповідно до принципів сталого розвитку [1].

Формування екологічної свідомості учнів у процесі вивчення географії є важливим напрямом сучасної освіти. Географія як навчальна дисципліна, що досліджує взаємозв'язки між природними компонентами та суспільством, створює умови для усвідомлення учнями значущості природних ресурсів, розуміння впливу антропогенної діяльності на довкілля та розвитку відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Мета дослідження. вивчення принципу навчання географії у поєднанні із методами практичного спрямування для формування екологічної грамотності учнів старшої школи

Результати дослідження. Екологічна освіта розглядається як безперервний процес формування екологічної компетентності, що передбачає набуття знань про стан довкілля, усвідомлення екологічних викликів і стимулює відповідальні індивідуальні та колективні дії, спрямовані на збереження природного середовища [2]. «Географія» є однією із базових дисциплін формування екологічної грамотності в учнів старшої школи.

У старшій школі в 10 класі відведено 52 години (1,5 години на тиждень), для вивчення географії, а в 11 класі – 35 годин (1 година на тиждень).

«Географія: регіони та країни» вивчається у 10 класі, курс сприяє формуванню в учнів знань про населення та його особливості,

просторову організацію господарства в регіонах світу й окремих країнах.

«Географічний простір Землі» вивчається у 11 класі, спрямований на розкриття сутності географічної науки як цілісної системи знань, інтеграцію уявлень про природу, людину та господарську діяльність. Він забезпечує формування в учнів цілісного розуміння основних закономірностей будови й розвитку географічної оболонки, а також загальних суспільно-географічних закономірностей світу задля усвідомлення принципів сталого розвитку.

Відповідно до навчальної програми у старших класах пропонуються різноманітні форми занять: урок – семінар, урок – лекція, урок – «круглий стіл», урок – дискусія, урок – контроль знань, урок – практикум, урок роботи в інтернеті, урок – дослідження (міні-проект) та ін [3] .

За нашими дослідженнями проведеними під час проходження практики використання традиційних форм роботи поряд із нетрадиційними на уроках сприяє зростанню рівня засвоєння навчального матеріалу на 20-25 %.

Екологічну грамотність формували використовуючи екологічні ігри на уроках: «Екологічний квест» і «Екологічний марафон» та настільні ігри «Keer Cool», «Зара, зачекай!», «Еко-мемо», «Мережа життя», «Водний відбиток».

Екологічні настільні ігри розвивають в учнів низку важливих знань, умінь і компетентностей. Зокрема, вони сприяють: формуванню екологічної грамотності та відповідального ставлення до природи; розвитку екологічного мислення, уміння аналізувати взаємозв'язки між діяльністю людини та станом довкілля; засвоєнню природничих і екологічних знань про екосистеми, ресурси, сортування відходів, охорону природи, зміни клімату тощо; розвитку критичного мислення через аналіз екологічних проблем і пошук шляхів їх вирішення; формуванню навичок прийняття рішень та прогнозування наслідків людської діяльності; розвитку комунікативних умінь, співпраці та роботи в команді; вихованню екологічно доцільної поведінки і практичних навичок дбайливого природокористування; підвищенню мотивації до навчання, оскільки ігрова форма робить засвоєння матеріалу цікавішим та доступнішим.

У шкільній освіті екологічні настільні ігри особливо цінні тим, що допомагають поєднати теоретичні знання з практичним досвідом, сприяючи формуванню екологічної компетентності учнів, тому їх використання у школі є доцільним.

Із 2027 року в Україні планується впровадження оновленої моделі профільної старшої освіти, що охоплюватиме навчання учнів у 10–12

класах у межах реформи «Нова українська школа», де буде здійснюватися комплексне освоєння екологічної компетентності.

Висновки. Залучення екологічного змісту через настільні ігри до навчального процесу, використання прикладів актуальних екологічних проблем, їх аналіз та виконання практико-орієнтованих завдань на уроках географії сприяють формуванню в учнів екологічної грамотності й відповідальної поведінки. Такий підхід забезпечує виховання особистості, здатної ухвалювати екологічно виважені рішення, підтримувати принципи сталого розвитку та сприяти гармонійному співіснуванню людини і природи.

Список використаних джерел

1. Комплексний підхід до формування екологічної грамотності та культури сучасної молоді при вивченні природничих дисциплін / Стаднічук О., Кучер Л., Кропивницька Л., Стаднічук І. та ін. *Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi state pedagogical university section Theory and methods of teaching natural sciences*. 2026. № 10. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2786-5754-2026-10-9-17>.
2. Inomiddinov A. Practical Methods of Teaching Natural Sciences. *Middle European Scientific Bulletin*. 2022. V. 24. P. 159–165.
3. Географія 10 – 11 класи (рівень стандарту). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf> (дата звернення: 25.05.2026).

СТУДІЯ VI

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 159.944.4:004]-057.11-021.411

Галина Охромій,
доктор медичних наук, професор;
Анастасія Білан,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ

ЦИФРОВА ВТОМЛЮВАНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тотальною цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, що докорінно змінило технологію професійної діяльності працівників гуманітарної сфери (психологів, педагогів, соціальних працівників, юристів). Перехід у віртуальний простір, використання хмарних сервісів, месенджерів та систем електронного документообігу, з одного боку, оптимізували робочі процеси, а з іншого – створили специфічне психологічне навантаження, відоме як «цифрова втоmlюваність».

Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що гуманітарна сфера за своєю природою базується на системі «людина-людина», де емоційний інтелект, емпатія та живий контакт є ключовими інструментами праці. Впровадження цифрових посередників створює бар'єри для повноцінної невербальної комунікації, що змушує мозок працювати в інтенсивнішому режимі для компенсації дефіциту інформації. Постійне перебування в режимі «онлайн», розмиття меж між робочим та особистим часом, а також надмірний інформаційний потік стають каталізаторами деструктивних станів. Зв'язок цієї проблеми з практичними завданнями полягає у необхідності розробки стратегій збереження ментального здоров'я фахівців, чия професійна ефективність безпосередньо залежить від їхнього психоемоційного ресурсу.

Мета дослідження – теоретичний аналіз феномену цифрової втоmlюваності та механізмів професійного вигорання працівників гуманітарної сфери, а також визначення специфічних чинників, що посилюють цей процес в умовах сучасної диджиталізації.

Результати. Проблематика професійного вигорання була предметом вивчення К. Масlach та Г. Фрейденбергерa[1], водночас аспекти техностресу та його впливу на психіку досліджували К. Брод та Дж. Бейленсон[1].

Цифрова втоmlюваність розглядається як багатоаспектний стан, що виникає внаслідок тривалого використання цифрових

інструментів і проявляється через когнітивне виснаження, зниження концентрації уваги, зорову втому та відчуття емоційної спустошеності [4].

Для представників гуманітарних професій цей стан набуває особливої гостроти через явище, яке в науковій літературі отримало назву «втома від Zoom» введене Дж. Бейленсоном який доводить, що тривалий відеозв'язок виснажує психічні ресурси значно швидше, ніж очне спілкування. Це зумовлено надмірною інтенсивністю зорового контакту та відсутністю можливості зчитувати невербальні сигнали (мікроміміку, положення тіла в просторі), що для психолога чи педагога є критично важливим [3]. Мозок працює в режимі гіперкомпенсації, намагаючись заповнити інформаційні лакуни, що призводить до стану, який М. Ведер та Л. Розен ідентифікують як психологічне перевантаження. Під час відеоконференцій та дистанційного консультування фахівців стикається з необхідністю постійно підтримувати інтенсивний зоровий контакт і фокусуватися на обличчях, що в природних умовах сприймається як ситуація підвищеної інтимності або загрози, викликаючи підсвідому стресову реакцію [1].

Важливим аспектом є також «втома від співчуття», описана Ч. Фідлі. У цифровому просторі трагічний або стресовий контент подається безперервно, що змушує працівника гуманітарної сфери вибудовувати захисні бар'єри [1].

Вплив цифрової втомлюваності на професійне вигорання реалізується через кілька рівнів: *когнітивний рівень* - інформаційне перевантаження призводить до фрагментарності мислення. Постійні сповіщення та мультизадачність виснажують префронтальну кору головного мозку, відповідальну за прийняття рішень. Для психолога чи юриста це означає зниження здатності до глибокого аналізу ситуації клієнта; *емоційний рівень* - «цифрова глухота» або труднощі у зчитуванні емоцій через екран призводять до виникнення емоційного дисонансу. Фахівець витрачає більше зусиль на виявлення емпатії, що швидше призводить до стадії резистентії та подальшого виснаження за моделлю К. Масlach; *поведінковий рівень* - порушення режиму праці та відпочинку через «цифровий повід» (постійну доступність у месенджерах) нівелює можливість психологічного відсторонення від роботи, що є базовою умовою профілактики вигорання [2].

Особливістю працівників гуманітарної сфери в умовах воєнного стану є те, що їхня професійна ідентичність часто зрощена з ідеєю «допомоги». У цифровому середовищі неможливість отримати швидкий і адекватний зворотний зв'язок від об'єкта допомоги, формує почуття професійної неадекватності та редукції особистих

досягнень. Таким чином, цифрова втомлюваність виступає не просто як тимчасова втома, а як системний чинник, що прискорює проходження всіх стадій вигорання: від емоційного виснаження до деперсоналізації [3].

Висновки та перспективи. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що цифрова втомлюваність є специфічним предикатом професійного вигорання в цифрову епоху. Вона діє як підсилювач класичних стрес-факторів, додаючи до них елементи техностресу та сенсорного перевантаження. Основними наслідками тривалої цифрової втомлюваності для працівників гуманітарної сфери є втрата професійної мотивації, психосоматичні розлади та зниження якості надання послуг.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та апробації програм «цифрової гігієни» та «цифрового детоксу», адаптованих саме для фахівців допоміжних професій. Важливим напрямком є вивчення психологічних технік відновлення ресурсності в умовах гібридної форми роботи, а також пошук інструментів, що дозволять мінімізувати когнітивне навантаження під час дистанційної взаємодії в умовах воєнного стану без втрати її емпатичної складової.

Список використаних джерел

1. Гарькавець С. О., Кондратьєва А. О. До проблеми психології «цифрованого індивіда». *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 червня 2022 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 48–51.
2. Філоненко Р. Особистість у метаморфозах цифрової ери. *Цифрова трансформація освіти і науки*: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції 06-07 березня 2025 року. м. Харків, С. 64–67.
3. Охромій Г. В. Білан А. А. Когнітивні та емоційні складові професійного вигорання представників юридичних професій *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. Спеціальний випуск №1 (138), С. 178–183.
4. Бугайов М. В. Віртуалізація особистості як культурний феномен цифрового суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 9–13.

УДК 796:37.016:004.9

Андрій Єфременко,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент;

Роман Бондаренко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Харківська державна академія фізичної культури

ЕКОЛОГІЧНА ДИНАМІКА ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ТЕОРІЙ ДЛЯ РОЗРОБКИ ЕЛЕКТРОННИХ КУРСІВ В СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Постановка проблеми. Екологічна динаміка в сучасній педагогіці фізичного виховання та спорту постає не лише як теорія рухового навчання. Вона виступає передумовою для проектування навчального середовища. В такому середовищі поведінка здобувача освіти формується у взаємодії з обмеженнями завдання, середовища та індивідуальних можливостей. У контексті розробки електронних курсів екологічна динаміка набуває особливої значущості. Її застосування дає змогу перейти від трансляції інформації до організації репрезентативних, проблемно орієнтованих і рефлексивних цифрових сценаріїв навчання.

Актуальність теми зумовлена тим, що в педагогіці фізичного виховання і спорту зростає запит на моделі навчання, здатні забезпечити не механічне відтворення рухів, на формування адаптивності, саморегуляції, мислення та перенесення знань у нові ситуації. На цьому тлі екологічна динаміка, підхід, що керується обмеженнями, і нелінійна педагогіка дедалі частіше розглядаються як науково обґрунтовані альтернативи лінійним, репродуктивним моделям викладання. Для сфери електронного навчання екологічна динаміка важлива ще й тому, що вона сумісна з цифровим форматом. В такому форматі можливо моделювати змінні умови, варіювати задачі та налагоджувати оперативний зворотний зв'язок.

Попри наявні теоретичні пояснення, впровадження екологічної динаміки у реальну педагогічну практику залишається складною через методологічну абстрактність окремих положень, термінологічну насиченість і недостатню готовність викладачів та тренерів до практичного перенесення цих ідей у дизайн навчальних курсів.

Мета дослідження – проаналізувати можливості розгляду екологічної динаміки як теоретичної основи для розробки електронних курсів у сфері фізичного виховання та спорту.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи педагогічного дослідження.

Результати дослідження. Базові праці заклали концептуальну основу, у якій підхід, що керується обмеженнями і екологічна динаміка трактуються як основа для проектування навчального середовища, що стимулює самоорганізацію, пошук рухових рішень і формування рухової компетентності [4]. Їхня сильна сторона полягає в чіткій педагогічній інтерпретації складної теорії. Автори не зводять навчання до вправлення техніки, а зміщують увагу на можливості, задачі та контекст. Але, ці праці залишаються переважно концептуальними, тому для електронного курсу вони радше задають методологічні принципи, але не пропонують можливості емпіричної імплементації.

Далі розширено поле застосування екологічної динаміки, переносячи його з навчання спортсменів на навчання тренерів. Автори чітко розмежували опосередковані інструктивні знання і знанням, що формується в безпосередній взаємодії з середовищем [5]. Відтак, електронний курс не повинен обмежуватися відеолекціями чи текстовими інструкціями. Він має моделювати ситуації вибору, спостереження, рефлексії та адаптації.

Емпіричні дані показують, що нелінійна педагогіка може покращувати набуття ігрових навичок та частково забезпечувати перенесення навчання [2]. Але, отримані результати не підтверджують «універсальності» підходу, а радше показують його контекстну залежність. Відтак, електронний курс, побудований на основі теорії екологічної динаміки, повинен бути не простим набором вправ та директив до їх виконання, а системою модулів, що враховує рівень підготовленості, специфіку виду спорту та педагогічні цілі. У протилежному разі зникає сама логіка екологічної динаміки, яка передбачає множинність шляхів розвитку поведінки.

Додано важливий прикладний вимір, пропонуючи практичні поради щодо впровадження екологічної динаміки у дизайн занять [1]. Автори визначають необхідність створювати репрезентативні навчальні середовища, переосмислювати оцінювання, балансувати між теоретичним жаргоном і практичною застосовністю та системно підтримувати розвиток тренера чи викладача. Відтак, електронні курси можуть бути реалізовані з використанням сценарного дизайну. Такий курс міститиме мікролекції, кейси, інтерактивні завдання, аналіз відеофрагментів і рефлексивні елементи.

Огляд розширює аргументацію, показуючи, що екологічна динаміка у фізичному вихованні може бути спрямована не тільки на рухову, а й на когнітивну сферу [3]. Так, прийняття рішень, проблемне мислення, креативність і критичне мислення якнайкраще можуть бути реалізовані з застосуванням цифрових технологій через

цифрові завдання, сценарії вибору, тестування рішень і саморефлексію.

Висновки. Отже, екологічна динаміка потенційно може розглядатися теоретично основою для розробки електронних курсів у сфері фізичного виховання та спорту. Вона узгоджується з принципами адаптивного навчання, саморегуляції, контекстної чутливості та розвитку когнітивних і рухової компетентностей. Проте, емпірична база поки що недостатньо розвинена саме для електронних курсів. Більшість досліджень є концептуальними, описовими або виконаними на малих вибірках. Перспективною подальших досліджень є створення електронних курсів, у яких екологічна динаміка буде не лише теоретичним тлом, а структурним принципом побудови контенту, завдань, оцінювання та рефлексії.

Список використаних джерел

1. Chow J. Y., Button C., Lee M. C. Y., Morris C., Shuttleworth R. Advice from «pracademics» of how to apply ecological dynamics theory to practice design. *Frontiers in Sports and Active Living*. 2023. Vol. 5. Art. 1192332. DOI: <https://doi.org/10.3389/fspor.2023.1192332>
2. Chow J. Y., Meerhoff L. A., Choo C. Z. Y., Button C., Tan B. S.-J. The effect of nonlinear pedagogy on the acquisition of game skills in a territorial game. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Art. 1077065. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1077065>
3. Coppola S., D'Anna C., Minghelli V., Vastola R. Ecological dynamics approach in physical education to promote cognitive skills development: A review. *Journal of Human Sport and Exercise*. 2024. Vol. 19, no. 3. P. 792–802. DOI: <https://doi.org/10.55860/k7ynwe36>
4. Renshaw I., Chow J.-Y. A constraint-led approach to sport and physical education pedagogy. *Physical Education and Sport Pedagogy*. 2018. Vol. 24, no. 2. P. 103–116. DOI: <https://doi.org/10.1080/17408989.2018.1552676>
5. Wood M. A., Mellalieu S. D., Araújo D., Woods C. T., Davids K. Learning to coach: An ecological dynamics perspective. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2023. Vol. 18, no. 2. P. 609–620. DOI: <https://doi.org/10.1177/17479541221138680>

УДК 364.4

Андрій Заблоцький,
доктор філософії, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ІНТЕГРОВАНІ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ТА ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЇХ НАДАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Постановка проблеми. У цифрову епоху, особливо в умовах воєнного стану, децентралізації та євроінтеграційних процесів, система соціального захисту дітей і сімей в Україні переживає радикальну трансформацію. Традиційні фрагментовані послуги часто не встигають за динамікою потреб громад: дублювання функцій, тривале очікування допомоги, брак координації між відомствами та віддаленість послуг від сімей у сільській місцевості. Це призводить до зростання ризиків інституціоналізації дітей, втрати сімейного середовища та низької ефективності підтримки. Водночас цифрова трансформація відкриває нові можливості: електронний кейс-менеджмент, інтегровані цифрові платформи та мобільні технології дозволяють створювати адресну, комплексну та швидку допомогу безпосередньо в територіальній громаді. Актуальність теми зумовлена необхідністю переходу від відомчої моделі до сучасної інтегрованої системи, яка відповідає принципам Конвенції ООН про права дитини, Закону України «Про соціальні послуги» та Стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки.

Мета дослідження. Проаналізувати сутність інтегрованих соціальних послуг та їх роль у захисті дітей на рівні територіальної громади, визначити ключові принципи інтеграції, розглянути інноваційні моделі надання послуг у цифрову епоху, обґрунтувати переваги інтегрованого підходу та окреслити перспективи впровадження в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Результати дослідження. Інтегровані соціальні послуги – це сучасний комплексний підхід, за якого соціальна, психологічна, медична, освітня та правова допомога об'єднуються в єдину систему навколо потреб конкретної дитини та сім'ї. Їх роль полягає в оперативному виявленні сімей у складних життєвих обставинах, запобіганні вилученню дитини з родини, деінституціоналізації та зміцненні сімейного середовища безпосередньо в громаді.

Основними принципами інтеграції є адресність (фокус на індивідуальних потребах), комплексність (одночасне надання кількох видів допомоги), доступність (максимальна близькість послуг) та

міжвідомча взаємодія (координація органів місцевого самоврядування, освіти, охорони здоров'я, поліції та громадських організацій).

Інноваційні моделі надання послуг, що відповідають вимогам цифрової епохи, включають:

- **електронний кейс-менеджмент** – єдиний цифровий кабінет фахівця-координатора, який веде справу сім'ї в реальному часі через Інтегровану інформаційну систему «Соціальна громада»;
- **мобільні бригади** – виїзні мультидисциплінарні команди, оснащені планшетами з доступом до цифрових баз даних;
- **цифрові платформи** – онлайн-заяви, чат-боти, електронний моніторинг і прогнозування ризиків на базі даних «Дія» та «Соціальна громада».

Особливої актуальності набуває розвиток партнерських моделей взаємодії, коли держава, територіальна громада, недержавні організації (НГО) та бізнес спільно фінансують і реалізують програми. Яскравим прикладом є проєкт «Спільно. Соціальні послуги для сім'ї у громаді», реалізований Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) у партнерстві з Українською мережею за права дитини, ГО «СОС Дитячі містечка України», «Соціальна синергія» та іншими організаціями за фінансової підтримки Уряду Німеччини та Німецького банку розвитку (KfW). У першій фазі проєкту інтегровані послуги впроваджено в 12 територіальних громадах Луганської та Донецької областей (Бахмутська, Новопсковська, Троїцька, Сіверська та інші). У 2024–2025 роках пілотний формат продовжено в Ніжинській територіальній громаді, де запроваджено «Мінімальний пакет інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми» (сімейне консультування, соціальний супровід, раннє втручання, денний догляд дітей з інвалідністю та екстрене кризове втручання). Такі партнерства значно розширюють ресурсну базу громад і підвищують якість допомоги.

Інтегрований підхід демонструє вагомі переваги над традиційними формами: скорочення часу реагування в 2–3 рази, зниження витрат завдяки уникненню дублювання, підвищення якості послуг, зростання довіри сімей і ефективніше досягнення найкращих інтересів дитини. У цифрову епоху ці переваги посилюються завдяки автоматизації процесів і доступності послуг навіть у віддалених населених пунктах. Інтегрований підхід демонструє вагомі переваги над традиційними формами: скорочення часу реагування в 2–3 рази, зниження витрат завдяки уникненню дублювання, підвищення якості послуг, зростання довіри сімей і ефективніше досягнення найкращих інтересів дитини. У цифрову епоху ці переваги посилюються завдяки

автоматизації процесів і доступності послуг навіть у віддалених населених пунктах.

Висновки. Інтегровані соціальні послуги та їх інноваційні моделі є ключовим інструментом сучасної системи захисту дітей на рівні територіальної громади в умовах цифрової трансформації. Впровадження принципів адресності, комплексності, доступності та міжвідомчої взаємодії разом із електронним кейс-менеджментом, мобільними бригадами й цифровими платформами значно підвищує ефективність допомоги порівняно з традиційними підходами. Перспективи подальших досліджень пов'язані з масштабуванням найкращих практик, оцінкою впливу цифровізації на якість послуг у воєнний і післявоєнний період та розробкою рекомендацій для всіх територіальних громад України з метою повноцінної реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні.

Список використаних джерел

1. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад : інформаційно-методичний матеріал / UNICEF, KfW ; за підтримки Уряду Німеччини. Київ, 2024. 38 с.
2. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (зі змінами, внесеними Законом України від 26.03.2025 № 4332-IX). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. С. 73.
3. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2024 № 1201-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 98. С. 3124.
4. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах : наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н. *Офіційний вісник України*. 2023. № 58. С. 3124.

УДК 316.6:004.738.5:366.1-053.6

Ольга Каретна,
кандидат політичних наук, доцент,
Анастасія Трембач,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві соціальні мережі стали не лише засобом комунікації, а й важливим простором соціалізації, самовираження та формування поведінкових моделей молоді. Вони забезпечують постійну взаємодію між користувачами, брендами, інфлюенсерами та цифровим контентом. У такому середовищі молоді люди не лише отримують інформацію про товари чи послуги, а й формують уявлення про стиль життя, соціальний статус, привабливість, успіх і належність до певної соціальної групи.

Актуальність теми зумовлена тим, що молодь є однією з найактивніших аудиторій соціальних мереж і водночас досить чутливою до соціального впливу. У період формування самооцінки, ідентичності та життєвих орієнтирів цифрове середовище може істотно впливати на поведінку, емоційний стан і споживчі рішення. Соціальні мережі змінюють традиційне розуміння споживання, адже вибір товарів і послуг дедалі частіше пов'язується не лише з реальними потребами, а й із бажанням відповідати певним соціальним нормам, отримувати схвалення та наслідувати популярні моделі поведінки.

Мета дослідження – визначити основні психосоціальні чинники впливу соціальних мереж та інфлюенсерів на формування споживчої поведінки молоді.

Соціальні мережі сьогодні виконують роль складного соціального простору, у якому формуються нові споживчі практики. Якщо раніше рішення про купівлю часто базувалося на особистому досвіді, порадах близьких або традиційній рекламі, то нині на нього впливають відгуки користувачів, рекомендації блогерів, візуальний контент, коментарі, лайки та алгоритмічно підібрана інформація. У цифровому середовищі споживання набуває не лише практичного, а й символічного значення. Товар або бренд може сприйматися як спосіб самовираження, демонстрації власного стилю життя та належності до певної соціальної групи.

Одним із ключових психологічних чинників впливу соціальних мереж є довіра. Інфлюенсери часто сприймаються молоддю

аудиторією як ближчі та зрозуміліші, ніж традиційні рекламні образи. Вони демонструють власний досвід, повсякденне життя, емоції, покупки, догляд, подорожі або стиль одягу. Завдяки цьому створюється враження щирості та особистого контакту. Користувач може відчувати, що інфлюенсер не просто рекламує товар, а ділиться особистою порадою. Саме це підвищує рівень довіри до рекомендацій і посилює ймовірність наслідування споживчих рішень.

Важливим механізмом є також парасоціальна взаємодія, тобто відчуття уявної близькості з медійною особою. Молодий користувач може регулярно переглядати контент певного блогера, знати подробиці його життя, реагувати на публікації та сприймати його як частину свого соціального середовища. У такій ситуації рекомендації інфлюенсера можуть мати значний вплив, оскільки вони сприймаються не як зовнішня реклама, а як порада від знайомої людини.

Ще одним важливим чинником є соціальне наслідування. Молодь часто орієнтується на поведінку людей, яких вважає успішними, привабливими, популярними або авторитетними. Якщо певний стиль життя, бренд чи продукт постійно демонструється в соціальних мережах, він може почати сприйматися як бажаний і соціально схвалений. У цьому проявляється дія соціального навчання: людина засвоює певні моделі поведінки через спостереження за іншими. У контексті соціальних мереж це відбувається швидко, оскільки користувач щоденно бачить велику кількість прикладів для наслідування.

Особливу роль відіграє ефект соціального підтвердження. Коли молодий користувач бачить, що певний товар має багато позитивних відгуків, лайків, коментарів або рекомендацій, це може підвищувати його привабливість. Популярність продукту починає сприйматися як доказ його якості або необхідності. У результаті рішення про купівлю може прийматися не лише на основі реальної потреби, а й під впливом думки більшості. Для молоді, яка часто прагне прийняття та визнання, цей механізм є особливо значущим.

Соціальні мережі також впливають на формування соціальної ідентичності. Через підписки, уподобання, репости, коментарі та вибір контенту молода людина демонструє власні інтереси, цінності та належність до певних груп. Споживання в такому середовищі стає частиною самопрезентації. Наприклад, вибір певного бренду, косметики, одягу, техніки або способу дозвілля може використовуватися як спосіб показати себе іншим. Це посилює зв'язок між споживчою поведінкою та потребою у соціальному визнанні.

Не менш важливим є вплив візуального контенту. Фото, відео, сторіс, короткі огляди та рекламні інтеграції швидко привертають

увагу й викликають емоційну реакцію. Візуальний образ часто діє сильніше, ніж звичайний текст, оскільки він не лише інформує, а й створює певний настрій, бажання або ідеалізовану картину життя. Саме через візуальний контент у соціальних мережах часто формується уявлення про те, що є красивим, модним, успішним або бажаним.

Окремо варто зазначити, що соціальні мережі можуть посилювати соціальне порівняння. Користувачі часто демонструють найкращі моменти свого життя, вдалі фото, покупки, подорожі та досягнення. Через це в молодій людині може виникати відчуття, що життя інших є більш успішним або привабливим. Таке порівняння може впливати на самооцінку, емоційний стан і споживчі бажання. Людина може прагнути купувати певні речі не тому, що вони їй справді необхідні, а тому, що вони асоціюються з бажаним образом життя.

З позиції соціальної роботи важливим є розвиток медіаграмотності молоді. Фахівці мають звертати увагу на формування критичного мислення, уміння відрізнити особисту рекомендацію від рекламної інтеграції, розуміти механізми цифрового впливу та аналізувати власні споживчі рішення. Молодим людям важливо пояснювати, що соціальні мережі часто демонструють не повну реальність, а відібрану та естетично оформлену її частину. Усвідомлення цього допомагає зменшити залежність від порівняння, зовнішнього схвалення та імпульсивного споживання.

Водночас соціальні мережі не можна розглядати лише як негативне явище. Вони можуть бути джерелом корисної інформації, простором підтримки, навчання, творчості та професійного розвитку. Завдяки соціальним мережам молодь може знаходити однодумців, дізнаватися про нові можливості, розвивати власні навички та реалізовувати себе. Проблема полягає не в самому існуванні цифрового середовища, а в тому, наскільки усвідомлено користувач взаємодіє з ним.

Висновки. Отже, соціальні мережі є важливим чинником формування споживчої поведінки молоді. Їхній вплив реалізується через довіру до інфлюенсерів, парасоціальну взаємодію, соціальне наслідування, ефект соціального підтвердження, візуальний контент, соціальне порівняння та прагнення до належності певній групі. У цифровому середовищі споживання стає не лише способом задоволення потреб, а й елементом самовираження та соціальної ідентичності.

У межах психології та соціальної роботи дослідження цієї теми є особливо актуальним, оскільки соціальні мережі впливають не тільки

на купівельні рішення, а й на самооцінку, емоційний стан, критичне мислення та соціальну поведінку молоді. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення впливу інфлюенсер-маркетингу на психологічне благополуччя молоді, її здатність до усвідомленого споживання та формування стійкості до маніпулятивного цифрового контенту.

Список використаних джерел

1. Abidin C. Visibility labour: Engaging with Influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia*. 2016. Vol. 161, № 1. P. 86–100. DOI: 10.1177/1329878X16665177.
2. Ali M., Komarova N., Aslam T., Peleckis K. The impact of social media marketing on youth buying behavior in a developing country. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2022. Vol. 9, № 4. P. 125–138.
3. Argyris Y. A., Kim Y., Yin Z. The effects of visual congruence on increasing consumers' brand engagement: An empirical investigation of influencer marketing on Instagram using deep-learning algorithms for automatic image classification. *Computers in Human Behavior*. 2020. Vol. 112. Article 106443. DOI: 10.1016/j.chb.2020.106443.
4. Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1977. 247 p.
5. Cialdini R. B. *Influence: Science and Practice*. 5th ed. Boston: Pearson Education, 2009. 260 p.
6. Festinger L. A theory of social comparison processes. *Human Relations*. 1954. Vol. 7, № 2. P. 117–140. DOI: 10.1177/001872675400700202.
7. Horton D., Wohl R. R. Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. *Psychiatry*. 1956. Vol. 19, № 3. P. 215–229.
8. Lou C., Yuan S. Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media. *Journal of Interactive Advertising*. 2019. Vol. 19, № 1. P. 58–73. DOI: 10.1080/15252019.2018.1533501.

УДК 159.9

Ангеліна Вовчук,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

СТЕНЛІ ХОЛЛ І БІОГЕНЕТИЧНИЙ ЗАКОН РЕКАПІТУЛЯЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Проблема психічного розвитку особистості є однією з ключових у психологічній науці, оскільки саме вона визначає закономірності формування психіки людини на різних вікових етапах. Особливе місце у становленні психології розвитку посідають ідеї американського психолога Стенлі Холла, який одним із перших здійснив системне дослідження дитинства та підліткового віку. Його біогенетичний закон рекапітуляції став спробою пояснити розвиток дитини через повторення основних етапів еволюції людства. Незважаючи на дискусійність окремих положень цієї теорії, наукові погляди Стенлі Холла суттєво вплинули на розвиток вікової психології, дитячої психології та педагогіки. У сучасних умовах актуальним залишається аналіз внеску вченого у формування психології розвитку та визначення значення його ідей для сучасної науки.

Метою є дослідження наукових поглядів Стенлі Холла та аналіз біогенетичного закону рекапітуляції у контексті розвитку психології розвитку.

Результати дослідження. Однією з перших спроб пояснити закономірності психічного розвитку дитини стала теорія американського психолога Гренвілл Стенлі Холла (Голла) (1844-1924). Його ідеї започаткували системне дослідження дитинства та підліткового віку і значно вплинули на становлення психології розвитку як науки [5].

Стенлі Холл є одним із засновників дитячої психології та першим президентом Американської психологічної асоціації і першим президентом Університету Кларка. Він здобув освіту в США та Німеччині, де зазнав впливу експериментальної психології. Холл був учнем Вільгельма Вундта, що значною мірою визначило його наукові інтереси. Він заснував першу в США психологічну лабораторію та журнал *American Journal of Psychology*. Важливим внеском ученого стало впровадження анкетування як методу дослідження психічного розвитку дітей, що дозволило зібрати великий емпіричний матеріал. Також він є автором першої монографії з психології раннього юнацького віку «Юність» [6].

Особливу увагу дослідник приділяв підлітковому віку, який описував як період «бурі та натиску», що характеризується емоційною нестабільністю, внутрішніми конфліктами та активним формуванням особистості.

Центральною ідеєю теорії С. Холла є біогенетичний закон рекапітуляції, який він запозичив із праць Ернста Геккеля. Суть цього закону полягає в тому, що індивідуальний розвиток людини повторює історичний розвиток людського виду. Інакше кажучи, дитина у своєму розвитку проходить ті самі стадії, які людство пережило в процесі еволюції [8].

Згідно з цією теорією, розвиток дитини відбувається через послідовні етапи:

- раннє дитинство відповідає «первісному» стану людства і характеризується переважаанням інстинктів;
- дитячий вік відображає стадію мисливців і збирачів, що проявляється в активності та цікавості;
- підлітковий вік є аналогом переходу до цивілізації, що супроводжується внутрішніми суперечностями та формуванням моральних норм.

Теорія рекапітуляції мала значний вплив на педагогіку, зокрема, Холл вважав, що навчання повинно відповідати природним етапам розвитку дитини; важливо враховувати інтереси та потреби дітей на кожному віковому етапі; фізична активність, гра та емоційний досвід є необхідними умовами розвитку; підлітковий вік потребує особливої уваги з боку педагогів і батьків.

Попри те, що біогенетичний закон рекапітуляції сьогодні не визнається повністю науково обґрунтованим, він мав важливе значення для психології розвитку:

- започаткував вивчення вікових етапів розвитку;
 - привернув увагу до підліткового віку як особливого періоду;
 - сприяв розвитку педагогічної та дитячої психології.
- Сучасна наука піддає цю теорію критиці з таких причин:
- розвиток людини не є прямим повторенням еволюції;
 - значну роль у розвитку відіграють соціальні та культурні фактори;
 - індивідуальний розвиток є варіативним і не підпорядковується жорстким стадіям;
 - психічний розвиток має складніший і нелінійний характер.

Серед науковців, які розвивали окремі положення теорії Холла: Арнольд Гезелл (досліджував закономірності психічного розвитку дітей, розробив теорію дозрівання, в якій підкреслював біологічну зумовленість розвитку), Льюїс Терман (зробив внесок у вивчення інтелектуального розвитку та обдарованості дітей, удосконалив

методи психологічного тестування), Генрі Годдард (досліджував проблеми інтелектуального розвитку та запроваджував психометричні методи) [4].

Ідеї Холла були переосмислені в працях психологів Ж. Піаже, Е. Еріксона, які підкреслювали роль активної діяльності дитини та соціального середовища у розвитку. Жан Піаже створив теорію когнітивного розвитку, в якій довів, що розвиток мислення дитини має власні закономірності і не є прямим повторенням еволюції, а Ерік Еріксон розробив теорію психосоціального розвитку особистості, де ключовим є проходження людиною життєвих криз [3]. Якщо Холл описував підлітковий вік як період «бурі та натиску» (Storm and Stress), то Еріксон трансформував це розуміння, зосередившись на кризі ідентичності та необхідності вирішення соціальних завдань, а не лише біологічних чи емоційних зрушень [9].

Висновки. Таким чином, ідеї С. Холла стали важливим етапом у становленні та розвитку психології [1]. Хоча його біогенетичний закон рекапітуляції має обмежене застосування в сучасній науці, він заклав підґрунтя для подальших досліджень і сприяв формуванню нових підходів до розуміння розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Білоус О. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Чернівці : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
2. Гренвілл Стенлі Голл : 180 років. URL : https://pmu.in.ua/mc-events/grenvill-stenli-goll-180-rokiv/?mc_id=445
3. Дослідження психічного розвитку дитини: перші теорії в дитячій психології. URL : https://stud.com.ua/148361/psihologiya/doslidzhennya_psihichnogo_rozvitku_ditini_pershii_teorii_dityachiy_psihologiyi
4. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Теоретичні питання вікової психології : навчальний посібник для закладів вищої освіти; 2-е вид., випр. і доповн., 2023. 232 с.
5. Роменець В. А. Історія психології : Стародавній світ. Середні віки. Відродження : Навчальний посібник. Київ : Либідь, 2005. 916 с.
6. Росс Д. *Стенлі Холл : Психолог як пророк*. Університет Чикаго : Преса, 1972.
7. Хронологія Розвитку Сучасної Психології. URL : <https://www.gasformind.com/chronologiya-rozvitku/>
8. Ювілейний рік. Стенлі Холл. URL : <https://psycholog-shkola-detsad.blogspot.com/2016/02/blog-post.html>

9. Янг Дж. Л. Стенлі Холл, навчання дітей і американська громадськість. *Журнал генетичної психології*. Вип. 177(6). С. 195–208. URL : <https://ukrayinska.libretexts.org>

УДК 796.012.3-053.5

Владислав Догарєв,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Любов Левандовська,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна

академія ім. Тараса Шевченка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Проблема розвитку силових здібностей учнів середнього шкільного віку набуває особливої актуальності в умовах сучасного суспільства. За статистичними даними, регулярною руховою активністю охоплено лише близько 10% молоді, а рівень фізичної підготовленості школярів порівняно з показниками попередніх десятиліть знизився на 10–18%. Провідними чинниками, що зумовлюють цю тенденцію, є поширення гіподинамії внаслідок тривалого статичного навантаження у школі, витіснення рухової активності комп'ютерними технологіями, зниження інтересу до занять фізичною культурою. Відсутність систематичної силової підготовки негативно позначається на стані опорно-рухового апарату, сприяючи виникненню порушень постави та зниженню функціональних можливостей організму. Водночас рівень розвитку силових здібностей є важливою передумовою успішного оволодіння різними видами рухової діяльності та збереження здоров'я підростаючого покоління. Проблема розвитку сили як фізичної якості у шкільному віці досліджувалася в роботах Т. Круцевич, Б. Шияна, О. Худолія, М. Линця, В. Папуші та інших науковців, які обґрунтували теоретико-методичні засади силової підготовки школярів. Разом із тим питання оптимального добору методів і засобів розвитку силових здібностей учнів середнього шкільного віку з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей потребує подальшого розроблення.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та проаналізувати особливості розвитку силових здібностей учнів середнього шкільного

віку, а також визначити ефективні методи і засоби їх формування на уроках фізичної культури.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив установити, що сила є фундаментальною фізичною якістю, що виявляється у здатності людини долати зовнішній опір або протидіяти йому завдяки м'язовим зусиллям. Вона має складну структуру й охоплює власне силові здібності, швидко-силові здібності (швидку, вибухову, стартову та прискорюючу силу), силову витривалість і силову спритність. Прояв кожного з цих різновидів залежить від комплексу чинників – морфологічних, фізіологічних, нервово-психічних, біомеханічних та біохімічних.

Визначено, що середній шкільний вік (11–15 років) є сенситивним (чутливим) періодом для розвитку силових здібностей. У цей час м'язова маса збільшується від 23 % до 33 % відносно загальної маси тіла, а приріст абсолютної сили основних м'язових груп сягає 30%. Найвищі темпи зростання силових показників зафіксовано у хлопчиків у віці 13–14 років, у дівчаток – дещо раніше. Статеві відмінності у розвитку силових якостей стають помітними вже з підліткового віку: показники сили у дівчаток є нижчими, частка м'язової маси – на 13% меншою, що обумовлює необхідність диференційованого підходу до дозування навантажень.

Аналіз методів розвитку силових здібностей засвідчив, що у практиці фізичного виховання застосовуються метод максимальних зусиль, метод повторних зусиль, метод динамічних зусиль, ізометричний метод, «ударний» метод та метод колового тренування. Кожен із них спрямований на формування певного різновиду сили: метод максимальних зусиль забезпечує розвиток максимальної сили без суттєвого збільшення м'язової маси; метод повторних зусиль є базовим для початківців і забезпечує поступовий приріст силових показників; метод динамічних зусиль сприяє розвитку швидко-силових якостей; ізометричний метод ефективний для зміцнення зв'язково-суглобового апарату; «ударний» метод розвиває реактивну та вибухову силу; метод колового тренування забезпечує комплексний вплив на різні м'язові групи. Водночас метод максимальних зусиль не рекомендовано застосовувати у роботі з учнями до 16 років.

До основних засобів розвитку силових здібностей учнів належать вправи із зовнішнім обтяженням (гантелі, гирі, набивні м'ячі, тренажери, гумові амортизатори), вправи з подоланням маси власного тіла (підтягування, згинання-розгинання рук в упорі, стрибкові вправи, лазіння) та ізометричні вправи. Встановлено, що добір засобів має відповідати віковій й рівню фізичної підготовленості

учнів: у 5–9 класах акцент доцільно робити на швидко-силових здібностях, поступово збільшуючи питому вагу вправ на розвиток власне силових якостей і силовій витривалості.

Практичним результатом дослідження стала розроблена авторська триетапна програма розвитку силових здібностей учнів тривалістю три місяці. Програма базується на принципах доступності, поступовості та індивідуалізації навантаження. Перший місяць передбачає освоєння базових гімнастичних вправ з масою власного тіла та формування правильної техніки їх виконання; другий – збільшення кількості підходів і залучення більш складних варіантів вправ; третій – застосування вправ підвищеної координаційної складності з елементами вибухової сили. Програма включає чітку регламентацію обсягу та інтенсивності навантаження з урахуванням статевих відмінностей учнів.

Висновки. Розвиток силових здібностей учнів середнього шкільного віку є пріоритетним завданням фізичного виховання, розв'язання якого потребує науково обґрунтованого підходу до організації навчально-тренувального процесу. Ефективність силовій підготовки забезпечується комплексним використанням методів та засобів, що відповідають сенситивним періодам розвитку сили, вікові та індивідуальним особливостям учнів, а також дотриманням принципів поступовості, систематичності й безпечності. Розроблена триетапна програма вправ може бути впроваджена в практику уроків фізичної культури загальноосвітніх закладів з метою підвищення рівня фізичної підготовленості учнів та зміцнення їхнього здоров'я. Перспективою подальших досліджень є експериментальна перевірка ефективності запропонованої програми та розроблення диференційованих підходів до силовій підготовки учнів з урахуванням їхньої рухової обдарованості.

Список використаних джерел

1. Волков Л. В. Фізична підготовка школярів: особливості розвитку фізичних здібностей учнів шкільного віку. Київ : Знання України, 2003. 32 с.
2. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2008. С. 8-13.
3. Круцевич Т. Ю. Система оцінювання фізичної підготовленості дітей, підлітків і юнаків. Київ : Олімпійська література, 2011. С. 179–186.
4. Линець М. М. Основи методики розвитку рухових якостей. Львів : Штабор, 1997. 207 с.
5. Папуша В. Г. Основи методики розвитку сили. Тернопіль : підручники і посібники, 2010. С. 38-44.

6. Худолій О. М. Закономірності розвитку силових здібностей у фізичному вихованні і спорті. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2011. № 1. С. 19–23.

7. Худолій О. М. Методи розвитку сили. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. Харків : ОВС, 2008. С. 243–257.

8. Шиян Б. М. Загальна характеристика сили як фізичної якості людини. *Теорія і методика фізичного виховання школярів*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. С. 177–181.

9. Шиян Б. М. *Теорія і методика фізичного виховання школярів*: Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. С. 110–116.

10. Жосан І. А. Вікові критерії оцінки розвитку силової витривалості у дітей 12–17 років. *Актуальні проблеми юнацького спорту* : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. Херсон : ХДУ, 2009. С. 96-103.

11. Хорунжий А. Н. Розвиваємо силу. *Фізична культура в школі : науково-методичний журнал*. 2008. № 6. С. 21–24.

УДК 37.04:373

Андрій Зубко,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Оксана Гурська,

кандидат біологічних наук, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «БЕЗПЕКА, ЗДОРОВ'Я ТА ДОБРОБУТ»

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила глибокі трансформації в українському суспільстві, що проявилися у переосмисленні світоглядних орієнтирів, зміні ставлення до суспільних процесів та переоцінці системи особистісних і соціальних цінностей. В умовах воєнного стану особливої значущості набули такі базові цінності, як життя, здоров'я, безпека, родина та мир, які визначають пріоритетні напрями функціонування суспільства й розвитку освітнього середовища [3].

Мета дослідження: визначення особливостей формування безпечної поведінки учнів середньої школи під час вивчення інтегрованого курсу «Безпека, здоров'я, добробут».

Результати. Почуття безпеки є важливою складовою життєдіяльності людини та характеризується усвідомленням захищеності життя, здоров'я, прав і свобод від потенційних загроз. Воно відображає стан впевненості особистості у стабільності навколишнього середовища та можливості задоволення власних потреб і реалізації інтересів без ризику для фізичного чи психічного благополуччя. У науковій літературі виокремлюють фізичний, емоційний і соціальний аспекти безпеки [2-3]. Фізичний аспект пов'язаний із захистом людини від травм, захворювань та інших небезпечних чинників; емоційний – із наявністю психологічної підтримки, довіри та позитивної взаємодії з оточенням; соціальний – із відчуттям захищеності у суспільстві, дотриманням принципів справедливості, рівності та соціальної стабільності.

Почуття безпеки має визначальний вплив на психічне та фізичне здоров'я особистості. Стан захищеності сприяє емоційній стабільності, здатності до самореалізації, розвитку та ефективної діяльності. Натомість тривале перебування в умовах небезпеки або невизначеності може зумовлювати виникнення стресових станів, підвищеної тривожності, емоційного виснаження та інших негативних психофізіологічних проявів. У сучасному розумінні безпека трактується як відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного із загрозою життю та здоров'ю людей, а також із можливим завданням шкоди навколишньому середовищу [4]. Особливого значення формування відчуття безпеки набуває у дітей шкільного віку, оскільки воно є важливою передумовою становлення здорової емоційної та психологічної сфери особистості.

Сучасні суспільні виклики та реалії воєнного часу актуалізують необхідність посилення уваги науковців і педагогів-практиків до проблеми формування безпечної поведінки учнів [6, 8]. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток обізнаності школярів щодо правил безпечної поведінки у закладах освіти, побутовому середовищі та надзвичайних ситуаціях, а також формування практичних навичок, спрямованих на збереження життя і здоров'я.

Формування навичок безпечної поведінки сприяє підвищенню адаптивних можливостей дітей до стресових ситуацій, пов'язаних із подіями воєнного стану. В Україні важливість соціально-педагогічної діяльності у сфері безпеки учнів закріплена на законодавчому рівні та відображена у вітчизняних і міжнародних нормативно-правових документах. Усвідомлення цінності людського життя, розвиток умінь протидіяти чинникам, що становлять загрозу фізичному, моральному та духовному здоров'ю особистості, є одним із ключових завдань сучасного виховного процесу. У нових державних освітніх стандартах значна увага приділяється питанням здоров'я та безпеки, зокрема впроваджується поняття «безпечний спосіб життя» [4].

У процесі навчання важливим є формування в учнів умінь ефективно використовувати адаптаційні можливості організму в ускладнених умовах життєдіяльності, спричинених природними чинниками, аваріями, катастрофами чи воєнними подіями. Не менш значущим є розвиток здатності переносити підвищені фізичні та психоемоційні навантаження, долати втому та стресові стани. Засвоюючи основи культури особистої безпеки, ознайомлюючись із джерелами потенційної небезпеки та способами їх уникнення, учні навчаються застосовувати набуті знання й навички у повсякденному житті [5].

Оскільки процес формування особистого досвіду безпечної поведінки є тривалим і часто несистемним, освітній процес має бути спрямований не лише на інформування учнів про можливі небезпеки, але й на розвиток умінь аналізувати причини небезпечних ситуацій, прогнозувати їх наслідки та моделювати оптимальні способи поведінки. Набуті знання та навички повинні формувати в учнів здатність передбачати небезпеку, уникати її або діяти максимально ефективно в разі її виникнення. Саме тому доцільним є використання ситуаційного навчання, аналізу конкретних випадків та моделювання поведінкових стратегій.

Ефективне формування безпечної поведінки передбачає організацію практичної, ігрової, індивідуальної та колективної діяльності учнів на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учителем і школярами [7]. Такий підхід реалізується в межах концепції освіти, заснованої на розвитку життєвих навичок, та передбачає широке використання інтерактивних методів навчання, які забезпечують активне засвоєння навчального матеріалу й формування практичних поведінкових умінь.

Безпечна поведінка розглядається як система свідомих дій і вчинків особистості, спрямованих на забезпечення оптимального рівня захищеності в усіх сферах життєдіяльності. Вона характеризує відповідальне ставлення людини до власного життя і здоров'я, безпеки інших осіб та збереження навколишнього природного середовища. Формування відповідних знань, умінь і навичок є важливою умовою становлення культури безпеки особистості.

Учні набувають навичок безпечної поведінки насамперед у процесі практичної діяльності, прийняття рішень та відпрацювання моделей поведінки у змодельованих ситуаціях [6]. Саме тому поряд із традиційними методами навчання необхідно активно застосовувати інтерактивні технології, рольові ігри, аналіз життєвих ситуацій, перегляд навчальних відеоматеріалів та практичне моделювання небезпечних обставин і способів їх подолання. Такі

форми роботи сприяють не лише усвідомленню нової інформації, але й розвитку здатності застосовувати її на практиці.

Важливою складовою процесу формування безпечної поведінки школярів є співпраця педагогів із батьками, оскільки саме сімейне середовище має значний вплив на формування поведінкових моделей дитини. Узгодженість виховних впливів школи та родини забезпечує більш ефективне формування навичок безпечної життєдіяльності.

Формування безпечної поведінки учнів у межах інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека, добробут» доцільно здійснювати поетапно. Підготовчий етап передбачає ознайомлення дітей із потенційними небезпеками навколишнього середовища через спостереження, перегляд навчальних матеріалів, екскурсії та інші форми пізнавальної діяльності. Основний етап спрямований на формування системи уявлень про безпечну поведінку та розвиток відповідних практичних навичок шляхом проведення бесід, ігор, творчих завдань та ситуаційного моделювання. Практичний етап передбачає застосування набутих знань і вмінь у процесі розв'язання проблемних ситуацій, участі в конкурсах, змаганнях і практичних вправах.

Висновки. Отже, основою формування безпечної поведінки учнів є комплекс взаємопов'язаних наукових знань, практичних умінь і поведінкових навичок, що забезпечують розвиток мотиваційного, змістового та операційного компонентів культури безпеки особистості. Реалізація заходів, спрямованих на формування навичок безпечної поведінки у різних сферах життєдіяльності – на дорозі, у природному середовищі, громадському транспорті, навчальних закладах чи під час взаємодії з незнайомими людьми та небезпечними предметами – сприяє формуванню відповідальної соціальної позиції щодо збереження власного життя і здоров'я. Важливу роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище, у межах якого учні під керівництвом учителя здобувають необхідні знання та практичний досвід безпечної життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Бутузова Л. П., Ледньова О. О. Безпечне освітнє середовище у контексті задоволення потреб учня. *The 9th International scientific and practical conference Theoretical and practical aspects of the development of science and education*. Prague, 2024, p. 240–248. URL : <https://is.gd/ehrBXw> (дата звернення: 12.05.2026)
2. Запорожцев А. В., Брижик В. О., Руденко Т. Є. Твоя безпека. Київ : ОБСЄ, 2009. 51 с.

3. Захарін С. В. Освітній заклад : функціонування, організація безпеки та стратегія розвитку в умовах воєнного стану: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2024. 196 с.

4. Софій Н., Аносова А. Про Безпеку: безпечна освітня екосистема громади. Київ : Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47594/1/O_Khomenko_Pro.Bezpeku_2023_IPO.pdf (дата звернення: 12.05.2026)

5. Трубавіна І. М., Рибалко Л. С., Каплун С. О. Декларація безпеки шкіл: шляхи впровадження в систему освіти України. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2019. Вип. 52. С 69–86. URL : <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3204>

6. Трубавіна І. М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324), Ч. І. С. 117–132. URL : <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/28> (дата звернення: 12.05.2026)

7. Формування навичок безпечної поведінки дітей. Частина 1. Вчимо дитину захищатися : метод. посібник / автори-упоряд.: Цюман Т. П., Нагула О. Л. ; за заг. ред. Цюман Т. П. Київ : Видавництво ФОП Буря О. Д., 2017. 52 с.

8. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища. Київ, 2018. URL : <https://is.gd/fukBRk>. (дата звернення: 12.05.2026)

УДК 796.412:616.711-089.23-053.5

Ольга Клим'юк,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Любов Левандовська,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ПОСТАВИ ЗАСОБАМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Проблема формування правильної постави у дітей шкільного віку залишається одним із пріоритетних завдань сучасної системи фізичного виховання. Результати щорічних медичних оглядів та наукових досліджень фіксують стійке

погіршення стану опорно-рухового апарату школярів: за окремими даними, лише 5–6 дітей із 30 дошкільнят не мають відхилень у поставі, а тенденція до «омолодження» патологій хребта посилюється. Середній шкільний вік (11–14 років) є особливо вразливим з огляду на інтенсивний ріст кісткової системи при відносному відставанні розвитку м'язового апарату, незавершеність процесів окостеніння та тривале статичне навантаження в умовах навчання. До цього додається поширення гіподинамії, нераціональна організація робочого місця, асиметричне навантаження на хребет, недостатнє харчування та несприятливі екологічні умови. Проблема знайшла відображення у працях Л. Белозерова, В. Клєстова, О. Єрьоміної, Л. Котової, Н. Коцур, Д. Омельченка, Т. Кравчука, Б. Шияна та інших науковців, проте питання системного використання засобів оздоровчої гімнастики саме для дітей середнього шкільного віку залишається недостатньо розробленим на практиці.

Мета дослідження. Вивчити стан постави дітей середнього шкільного віку на основі показників м'язового балансу та розробити методику її корекції засобами оздоровчої гімнастики в умовах фізкультурно-оздоровчих занять.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз літератури дозволив установити, що постава є звичним положенням тіла у стані спокою та під час рухової діяльності, яке формується в процесі онтогенезу під впливом умов розвитку, рухової активності та виховання. Вона має як естетичне, так і функціональне значення: порушення постави спричиняють зміщення внутрішніх органів, ускладнення легеневої вентиляції, порушення кровообігу та діяльності нервової системи, зниження загальної працездатності і психоемоційного стану дитини. Встановлено, що правильна постава забезпечується поетапним формуванням фізіологічних вигинів хребта (шийного лордозу, грудного кіфозу та поперекового лордозу) та їх стабілізацією м'язовим апаратом до підліткового віку.

Визначено, що середній шкільний вік характеризується інтенсивними морфофункціональними змінами: щорічний приріст довжини тіла становить 5–8 см, маси – 4–8 кг; відбувається активний розвиток серцево-судинної, дихальної та нервово-м'язової систем. Водночас незавершеність окостеніння хребта, відносне відставання розвитку м'язів від темпів росту скелета та тривале статичне навантаження під час навчання формують підвищений ризик виникнення порушень постави. Виявлено, що причини порушень мають поліетіологічний характер: вроджені аномалії опорно-рухового апарату; набуті стани (рахіт, ожиріння, плоскостопість, порушення зору); негармонійний розвиток м'язової системи та порушення м'язового балансу; неправильна рухова поведінка (тривале сидіння

у нефізіологічних позах, носіння сумки на одному плечі); а також гіпокінезія, незадовільні гігієнічні умови та дефіцит кальцію і вітамінів у харчуванні.

Обґрунтовано, що оздоровча гімнастика є провідним засобом профілактики та корекції порушень постави у школярів. Її ефективність зумовлена комплексним впливом на організм: зміцненням м'язів спини, черевного пресу, плечового пояса та нижніх кінцівок; формуванням «м'язового корсету»; покращенням рухливості суглобів і хребта; розвитком координації, рівноваги та статичної силової витривалості. Встановлено, що застосування симетричних вправ, вправ на рівновагу, дихальних вправ, стретчингу для розтягування скорочених м'язів та вправ з гімнастичними предметами (скакалками, обручами, м'ячами) забезпечує гармонійний м'язовий баланс і корекцію конкретних дефектів постави.

Практичним результатом дослідження стала розроблена система методичних рекомендацій щодо організації фізкультурно-оздоровчих занять для дітей середнього шкільного віку. Заняття рекомендується проводити не менше трьох разів на тиждень тривалістю 35–45 хвилин з дотриманням трьохчастинною структури: підготовча частина (7–10 хв) з дихальними вправами та ходьбою; основна частина (20–25 хв) з коригувальними вправами у трьох вихідних положеннях (стоячи, сидячи, лежачи); заключна частина (5–7 хв) з вправами на розслаблення. Обґрунтовано принципи добору вправ: поступовість нарощування навантаження, симетричність, різноманітність вихідних положень та свідомість виконання. Розроблено чотири комплекси оздоровчої гімнастики (з предметами – скакалкою, обручем, м'ячем; біля гімнастичної стінки; для розвитку сили у положенні лежачи) та план-конспект уроку для учнів 7 класу. Для підвищення ефективності корекційної роботи рекомендовано проведення діагностики стану постави двічі на навчальний рік із застосуванням соматоскопії, сколіометрії та функціональних тестів.

Висновки. Формування правильної постави у дітей середнього шкільного віку є комплексним педагогічним завданням, що потребує системного підходу та врахування вікових морфофункціональних особливостей організму підлітків. Оздоровча гімнастика виступає ефективним і доступним засобом профілактики та корекції порушень постави завдяки цілеспрямованому впливу на м'язовий баланс, рухливість хребта та координацію рухів. Результативність занять забезпечується систематичністю, поступовим збільшенням навантаження, диференційованим підходом до учнів залежно від типу дефекту постави, а також взаємодією педагогів, медичних працівників та батьків. Перспективою подальших досліджень є

експериментальна апробація розроблених комплексів вправ і методичних рекомендацій та оцінювання їхньої ефективності на основі об'єктивних діагностичних показників.

Список використаних джерел

1. Белозерова Л. І., Клєстов В. В. Порушення постави у дітей, корекція та оцінка ефективності. 2002.
2. Войчишин Л. І. Корекція і профілактика порушень постави у підлітків засобами фізичної реабілітації. *Молода спортивна наука України*. 2009. Т. 3. С. 35–39.
3. Голяка С. К., Галицька Н. Є., Микитас М. В. Профілактика порушень постави у школярів : методичні рекомендації. Херсон : ХДУ, 2013. 68 с.
4. Єрьоміна О. Л., Котова Л. І. Лікувальна фізкультура : навчально-методичний посібник. Полтава, 2005. С. 35–75.
5. Заблодська С. К. Стан постави школярів 10–14 років та її корекція засобами художньої гімнастики. *Актуальні проблеми фізичної культури, олімпійського й професійного спорту та реабілітація у навчальних закладах України*. Харків, 2018. С. 150–154.
6. Кашуба В. А. Біомеханіка осанки. Київ : Олімп. л-ра, 2003. 220 с.
7. Коцур Н. І. Порушення постави в учнів середнього шкільного віку та її корекція засобами фізичної реабілітації. *Молодий вчений*. 2019. № 4.1 (68.1). С. 47–52.
8. Омельченко Д. С., Кравчук Т. М. Корекція постави старшокласників засобами гантельної гімнастики. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2011. № 10. С. 10–14.
9. Сутула А. В. Соціальні фактори, які обумовлюють порушення постави у школярів. *Слобожанський спортивно-науковий вісник*. 2011. № 1. С. 20–24.
10. Худолій О. М., Іващенко О. В. Теорія та методика викладання гімнастики : навчальний посібник. Харків : ОВС, 2014. 384 с.
11. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 272 с.
12. Щирба В. А. Причини, профілактика та корекція порушень постави. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2016. № 03. С. 28–34.

УДК 796.012.2-053.6:37.037

Микола Куцмус,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Любов Левандовська,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Гнучкість є однією з фундаментальних рухових якостей людини, яка забезпечує свободу, економічність та координацію рухів, створює основу для ефективного засвоєння рухових навичок і є важливим чинником профілактики травматизму опорно-рухового апарату. В умовах сучасного способу життя, що характеризується зростанням гіподинамії серед школярів, проблема цілеспрямованого розвитку гнучкості набуває особливої актуальності. Недостатній рівень цієї якості ускладнює координацію рухів, обмежує прояв сили та швидкості, знижує ефективність навчання рухових дій і підвищує ризик м'язово-суглобових ушкоджень. Теоретичні та методичні основи розвитку гнучкості висвітлено в працях В. Ареф'єва, Т. Круцевич, М. Линця, О. Худолія, Б. Шияна та інших науковців. Разом із тим у науково-методичній літературі недостатньо розробленими залишаються питання оптимального розміщення вправ на гнучкість у структурі шкільного уроку фізичної культури, раціонального поєднання різних видів розтягування та використання сучасних емоційно привабливих форм роботи, зокрема елементів танцювального тренування, для учнів старшого шкільного віку.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та розробити методику розвитку гнучкості учнів старшого шкільного віку на уроках фізичної культури в загальноосвітній школі, включаючи засоби, методи та особливості організації вправ у структурі уроку.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив установити, що гнучкість є комплексною фізичною якістю, рівень якої визначається взаємодією анатомічних (форма суглобових поверхонь, будова суглобів), фізіологічних (еластичність м'язової і сполучної тканини, тонус м'язів-антагоністів), нейром'язових (міжм'язова координація, захисний рефлекс розтягування) та психологічних чинників (емоційний стан, мотивація). Виокремлено основні види гнучкості: активна та пасивна, динамічна та статична, загальна та спеціальна. Встановлено, що

еластичність м'язової тканини є найбільш піддатливим до тренувального впливу чинником, тоді як розтяжність апоневрозів і фасцій залишається практично незмінною.

Визначено вікові закономірності розвитку гнучкості у школярів. Найбільш сприятливим (сенситивним) є вік 9-10 років для розвитку пасивної та 10–14 років для активної гнучкості. Максимальних значень амплітуда рухів у кульшових суглобах досягає до 13 років, у суглобах хребта – до 15 років. Починаючи з 15-17 років без систематичних занять показники гнучкості прогресивно знижуються, причому у юнаків цей процес виражений більшою мірою, ніж у дівчат. Водночас за умови правильно організованої методики навіть у старшому шкільному віці можна суттєво підвищити та утримувати рівень рухливості в суглобах. Виявлено також добовий ритм гнучкості: найвищі її показники фіксуються в проміжку 11-13 і 16-18 годин, тоді як у ранкові та вечірні години рухливість знижена.

Обґрунтовано засоби та методи розвитку гнучкості. До основних засобів належать: активні вправи (махи, пружні рухи, нахили і повороти за рахунок власної м'язової активності), пасивні вправи (за допомогою партнера, власної маси тіла або обтяжень), статичні вправи (фіксація положення максимального розтягування), а також поєднані пасивно-активні форми роботи. Рекомендоване співвідношення в структурі занять – 40% активних, 40% пасивних і 20% статичних вправ, яке варіюється залежно від віку та рівня підготовленості учнів. Встановлено, що балістичні вправи поступаються за ефективністю повільному розтягуванню з фіксацією кінцевого положення, оскільки швидке розтягування активує захисний рефлекс і підвищує ризик мікротравм. Визначено, що роботу над гнучкістю слід проводити не рідше 3-4 разів на тиждень, а перерва між заняттями не повинна перевищувати 1–2 тижнів.

Розроблено методичні підходи до організації вправ на гнучкість у різних частинах уроку. У підготовчій частині (10-15 хв) вправи виконуються переважно в динамічному режимі зверху донизу, амплітуда поступово збільшується; статичне розтягування не застосовується або обмежується утриманням не більше 10-15 секунд, щоб уникнути зниження збудливості нервово-м'язового апарату перед основним навантаженням. В основній частині (25-30 хв) реалізується цілеспрямований розвиток гнучкості з дотриманням оптимального співвідношення активних, пасивних і статичних вправ; тривалість статичного утримання – 15-30 секунд для учнів середнього і старшого шкільного віку. У заключній частині (3-5 хв) після інтенсивного навантаження виконуються спокійні статичні і пасивні вправи – розігріті м'язи забезпечують максимальну ефективність і безпечність розтягування, яке одночасно виконує відновну функцію.

Практичним результатом дослідження стала авторська програма розвитку гнучкості для учнів старшого шкільного віку з елементами танцювального тренування, розрахована на три заняття на тиждень (понеділок, середа, п'ятниця). Програма поєднує партерну роботу, класичні танцювальні вправи, вправи на рівновагу та стрибки, що забезпечує різнобічний вплив на всі основні суглоби – кульшові, плечові, гомілковостопні та хребетний стовп. Ігровий компонент занять підвищує емоційну привабливість і мотивацію учнів. Додатково розроблено комплекс динамічних вправ на гімнастичній стінці для розвитку рухливості в кульшових, колінних і гомілковостопних суглобах.

Висновки. Ефективна методика розвитку гнучкості учнів старшого шкільного віку на уроках фізичної культури потребує комплексного підходу, що включає раціональне поєднання активних, пасивних і статичних вправ, правильне їх розміщення у структурі уроку та систематичність занять. Застосування елементів танцювального тренування підвищує емоційну привабливість занять, забезпечує різнобічний вплив на опорно-руховий апарат і водночас розвиває координаційні здібності та почуття ритму. Важливою умовою є запобігання гіпермобільності суглобів шляхом оптимального поєднання розвитку гнучкості із зміцненням навколосуглобових м'язів. Перспективою подальших досліджень є експериментальна перевірка ефективності розробленої програми та визначення оптимального обсягу вправ на гнучкість у поєднанні з іншими компонентами фізичної підготовки старшокласників.

Список використаних джерел

1. Ареф'єв В. Г., Єдинак Г. А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. 384 с.
2. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підручник : у 2 т. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 1. 391 с.; Т. 2. 366 с.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання (Загальні основи теорії і методики фізичного виховання). Київ : Олімпійська література, 2017. Т. 1, 2. 392 с.
4. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді : навч. посіб. Київ : Олімп. л-ра, 2011. 224 с.
5. Линець М. М. Основи методики розвитку рухових якостей. Львів : Штабар, 1997. 208 с.

6. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання : навчальний посібник. 2-е вид., випр. Харків : ОВС, 2008. 242 с.

7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : підручник : у 2 ч. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. Ч. 1. 272 с.; Ч. 2. 248 с.

8. Шамардіна Г. М. Основи теорії та методики фізичного виховання. Дніпропетровськ : Пороги, 2007. С. 182–190.

9. Чиженок Т. М., Коваленко Ю. О. Теорія і методика фізичного виховання : навчальний посібник у схемах. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. С. 72–82.

10. Земцова В. Валеологічні аспекти теорії фізичного виховання. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2007. № 3. С. 59–64.

УДК 796.011.3-057.874:37.091.3

Вероніка Литвин,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

Любов Левандовська,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. В умовах зростання навчального навантаження на школярів, поширення малорухливого способу життя та витіснення рухової активності цифровими технологіями забезпечення належного рівня фізичного розвитку учнів є однією з ключових проблем сучасної педагогіки. Уроки фізичної культури здатні компенсувати лише 15-20 % необхідного добового обсягу рухів, що робить систему позакласної роботи критично важливим доповненням до обов'язкового навчального компонента. За даними сучасних досліджень, понад 50 % учнів закладів загальної середньої освіти мають відхилення у фізичному розвитку або порушення функцій опорно-рухового апарату; в умовах воєнного стану ситуація додатково ускладнюється перебоями в освітньому процесі та обмеженим доступом до спортивної інфраструктури. Різні аспекти організації позакласної фізкультурно-спортивної роботи досліджували Т. Березуєва, Н. Белікова, О. Дишко, Н. Ковальова,

А. Мельнік, Д. Петрик, Т. Рубан та інші науковці. Попри значну кількість наукових розвідок, питання комплексного підходу до методики позакласної роботи з урахуванням сучасних викликів – зокрема поєднання традиційних та інноваційних форм, організації в умовах обмеженого матеріально-технічного забезпечення – залишається актуальним і потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та охарактеризувати методику проведення позакласної роботи у системі фізичного виховання школярів, визначити педагогічні умови її ефективної організації та розкрити технологію проектування позаурочної фізкультурно-спортивної діяльності.

Результати дослідження. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив установити, що позакласна діяльність з фізичного виховання є не обов'язковими добровільними заняттями учнів після уроків, що характеризуються меншою регламентованістю, орієнтацією на інтереси та потреби дитини і відкривають ширші порівняно з уроком можливості для розкриття індивідуальних здібностей школярів. Ключовою відмінністю від позашкільної роботи є те, що позакласна діяльність організовується педагогами самого закладу освіти. Через неї забезпечується різнобічність фізкультурних знань учнів, формуються ціннісні орієнтації щодо здорового способу життя, задовольняються індивідуальні потреби у руховій активності.

Визначено, що основними формами організації позакласної роботи є масові (спортивні свята, дні здоров'я, «Веселі старты», туристичні походи, змагання), групові (спортивні секції та гуртки, групи загальної фізичної підготовки) та індивідуальні (ранкова гімнастика, домашні завдання, самостійні тренування). Виокремлено три стрижневих напрями позакласної роботи: фізкультурно-оздоровчий (заходи в режимі навчального дня – гімнастика перед уроками тривалістю 5–7 хвилин, фізкультурні хвилинки і рухові перерви); спортивно-масовий (секційна робота, змагання між класами, шкільні спартакіади); рекреаційно-відновлювальний (гуртки загальної фізичної підготовки, туристичні заходи, дні здоров'я). Ефективна система позакласної роботи передбачає органічне поєднання всіх трьох напрямів у єдиний комплекс, узгоджений зі змістом навчальної програми з фізичної культури.

Встановлено комплекс педагогічних умов, що забезпечують ефективність позакласної фізкультурно-спортивної роботи: урахування мотивів та інтересів учнів до видів рухової активності (дослідженнями з'ясовано, що дівчата надають перевагу оздоровчій гімнастиці та танцям, юнаки – командним і силовим видам спорту); достатнє матеріально-технічне забезпечення; кваліфіковане

педагогічне керівництво; активна взаємодія школи й сім'ї; залучення учнів до планування позаурочної діяльності. Результати аналізу анкетування вчителів фізичної культури засвідчили, що 78,26% педагогів практикують секційну (гурткову) роботу, проте лише 13,04 % надають учням можливість займатися новими видами спорту; серед визначальних чинників ефективності – наявність матеріально-технічної бази, мотивація учнів і фінансове стимулювання вчителя.

Вагомим практичним результатом є аналіз педагогічного експерименту Д. Петрика, І. Сичової та Г. Сорочук (2023–2024, ліцей № 15 м. Чернігова, $n = 120$ учнів 7-х класів). Учні експериментальної групи, які відвідували спортивні секції тричі на тиждень додатково до уроків фізичної культури (загальний обсяг – 6 занять на тиждень), за всіма показниками фізичної підготовленості продемонстрували достовірно вищий рівень порівняно з контрольною групою ($p < 0,01$). Найбільший приріст (понад 12%) зафіксовано у показниках силової та м'язової витривалості. Це підтвердило, що збільшення тижневого обсягу рухової активності вдвічі є критичним чинником стимуляції фізичного розвитку підлітків.

Практичним результатом дослідження стала система методичних рекомендацій щодо організації різних форм позакласної роботи. Запропонована технологія проектування позакласної діяльності охоплює три рівні: структурний (вивчення контингенту учнів, їхніх інтересів та умов закладу); реалізаційний (планування масових заходів і секційних програм з урахуванням виявлених потреб); результативно-оціночний (моніторинг ефективності за шістьма критеріями: фізична підготовленість, рухова активність, мотивація, теоретичні знання, психоемоційний стан, рівень здоров'я). Розроблено орієнтовний план позакласної роботи на навчальний рік із визначенням 10 ключових заходів, анкети для вчителів і учнів, класифікацію форм роботи та критерії оцінювання результативності. Окрему увагу приділено перспективним напрямом: впровадженню інноваційних форм рухової активності (квести, функціональний тренінг, орієнтування на місцевості), використанню цифрових технологій (фітнес-трекери, мобільні додатки), реалізації всеукраїнських ініціатив Combat Game, Cool Games та шкільної ліги «Пліч-о-пліч».

Висновки. Позакласна діяльність є необхідною і невід'ємною складовою системи фізичного виховання школярів, що забезпечує реалізацію принципу безперервності фізичного розвитку та компенсує дефіцит рухової активності, не покритий уроками фізичної культури. Ефективність позакласної роботи визначається не лише різноманітністю її форм, а насамперед системністю планування, урахуванням індивідуальних інтересів учнів і дотриманням комплексу педагогічних умов. Застосування технології проектування

позакласної діяльності дозволяє суттєво збільшити охоплення школярів організованими заняттями та досягти вимірюваних результатів у покращенні їхньої фізичної підготовленості й психоемоційного стану. Перспективою подальших досліджень є апробація розроблених методичних матеріалів у шкільній практиці та вивчення ефективності інноваційних форм позакласної роботи в умовах воєнного стану і дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Белікова Н., Поддубінська С. Сучасний стан організації позакласної роботи з фізичної культури. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2019. Вип. 14. С. 15–19.
2. Гордієнко О. І., Лой Б. І. Позакласні форми організації фізичного виховання школярів. *Scientific Theories and Practices as an Engine of Modern Development* : матеріали міжнар. наук. конф. 2024. С. 234–239.
3. Деріга Р. Виховання фізичної культури учнів у процесі позакласної роботи. *Фізична культура і спорт. Виклики сучасності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2024 р.). 2024. С. 65–69.
4. Дишко О., Бишук О. Особливості організації позакласної роботи з фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти. *Фізична культура і спорт. Виклики сучасності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2024 р.). 2024. С. 70–74.
5. Ковальова Н. В. Особливості проектування позакласної роботи старшокласників із фізичного виховання. *Молодіжний науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2012. Вип. 7. С. 39–44.
7. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 2. 366 с.
8. Мельнік А. О. Сутнісний зміст позакласної роботи учителів фізичної культури у початковій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 141 (II). С. 183–186.
9. Петрик Д., Сичова І., Сорочук Г. Позакласна фізкультурно-спортивна діяльність як чинник підвищення фізичної підготовленості учнів середньої ланки. *Вісник*. 2025. № 35 (191). С. 57–61.
10. Рубан Т., Васкан І. Г. Форми позаурочної діяльності як засоби виховання фізичних якостей. *Фізична культура і спорт. Виклики сучасності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2024 р.). 2024. С. 113–115.

11. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: у 2 ч. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001–2002. Ч. 1. 272 с.; Ч. 2. 248 с.

УДК 316.472.4:159.922.7-053.6

Кіра Перебийніс,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Національний університет «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним рівнем інтеграції цифрових технологій у життя покоління Z, для якого віртуальний простір став фундаментальною екосистемою формування ідентичності та засвоєння соціально-правових норм. Враховуючи специфіку транзитивного стану українського суспільства, обтяженого наслідками повномасштабної війни, дослідження глибинних психологічних механізмів впливу соціальних мереж на молодь набуває критичної ваги.

Метою тез є комплексний психологічний аналіз впливу соціальних медіа на ментальне здоров'я та суспільно-політичну соціалізацію підлітків у контексті сучасних інформаційних турбулентностей та викликів.

Клінічна картина взаємодії підлітків із соціальними мережами демонструє тривожні тенденції стрімкого зростання цифрової залежності. За даними звіту ВООЗ 2024 року, рівень проблемного використання соціальних мереж серед підлітків зріс із 7% у 2018 році до 11% у 2022 році [1]. Спостерігається виражена гендерна асиметрія: 13% дівчат демонструють ознаки проблемної поведінки онлайн порівняно з 9% хлопців, що значною мірою пов'язано з агресивним культивуванням нереалістичних стандартів краси візуально-орієнтованими платформами.

Постійна непередбачувана стимуляція дофамінових рецепторів через отримання віртуальної валідації формує потужний нейробіологічний механізм поведінкової залежності. Проведення в соціальних мережах понад 3 години на день фактично подвоює ризик виникнення клінічних симптомів депресії та генералізованої тривожності, а пасивне споживання контенту («думскролінг») прямо корелює з формуванням стійкого зниження настрою та втратою інтересу до традиційної діяльності [2]. Дослідження вітчизняних науковців фіксують глибокі деформації: понад 70% українських

школярів нехтують обов'язками заради перебування онлайн, а 17,1% опитаних підлітків повідомляють про наявність суїцидальних думок.

В умовах тотальної діджиталізації та алгоритмічної реальності соціальні платформи суттєво перешкоджають природному процесу інтеграції особистості, спричиняючи стан «дифузії ідентичності». Відбувається глибока аксіологічна інверсія: суспільна значущість традиційних чеснот (раціоналізму, освіченості) девальвується на користь радикальної емоційності та ситуативної «сміливості» в мережі. Архітектура політичної та правової соціалізації остаточно зміщується з вертикального інституційного рівня на горизонтальний мережевий. Це створює як безпрецедентні можливості для низового активізму, так і критичну вразливість перед високотехнологічними маніпуляціями.

Ця архітектурна вразливість особливо небезпечна в умовах гібридної війни, де агресор використовує соціальні мережі як зброю для проведення інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО). Їхнім головним завданням є тотальна дестабілізація психоемоційного стану суспільства, формування апатії та когнітивна дезорієнтація молоді, яка часто не володіє достатніми навичками медіаграмотності для ідентифікації штучних наративів.

Водночас інформаційний простір під час війни відіграє парадоксальну та амбівалентну роль. Незважаючи на об'єктивний ризик вторинної медіатравматизації, мережі виступають головним інструментом підтримки життєстійкості (resilience) української молоді. За результатами опитувань МОЗ України, переважна більшість (56%) представників молоді віком 18–24 роки постійно перебуває під тиском хронічного стресу [3]. Проте в умовах зруйнованих міст та масової міграції саме соціальні мережі стають єдиною цифровою пуповиною, що пов'язує підлітків зі втраченим домом та забезпечує критично важливе відчуття належності до спільноти та нації.

Висновки. Вплив кіберсоціалізації на сучасне покоління має глибоко виражений дуалістичний характер. З огляду на це, оптимальним вектором розвитку державної політики в післявоєнній Україні є відмова від парадигми тотальних заборон на користь комплексної інтеграції концепції «цифрового громадянства» в систему освіти. Лише масове формування навичок інформаційної гігієни, розвиток критичного медіаспоживання та системне навчання методам емоційної саморегуляції забезпечать успішну психологічну адаптацію молоді до викликів розбудови демократичної правової держави.

Список використаних джерел

1. Звіт Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) за результатами лонгітюдного дослідження поведінки дітей шкільного віку щодо здоров'я (HBSC). 2024.

URL : <https://www.who.int/europe/news/item/25-09-2024-teens--screens-and-mental-health> (дата звернення: 28.03.26)

2. Опитування Pew Research Center щодо досвіду перебування підлітків у соціальних мережах. 2024–2025.

URL : <https://www.pewresearch.org/internet/2025/04/22/teens-social-media-and-mental-health/> (дата звернення: 28.03.26)

3. Результати національного опитування Міністерства охорони здоров'я України серед молоді вікової категорії 18-24 роки.

URL : <https://moz.gov.ua/uk/pidlitki-nai%CC%86vrazlivishi-do-vplivu-vii%CC%86ni-a-molod-18-24-rokiv-najnizhche-ociniue-svij-psiichnij-stan-%E2%80%93-rezultati-mizhnarodnogo-opituvannja> (дата звернення: 28.03.26)

УДК 316.654

Катерина Силенко,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Національний університет «Одеська юридична академія»

ДОВІРА ДО СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН: ФАКТОРИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ

У сучасних умовах інформаційної глобалізації, стрімкого розвитку цифрових комунікацій та загострення геополітичних протистоянь інформаційні війни стають одним із найвпливовіших механізмів впливу на суспільну свідомість. Цілеспрямоване використання інформації, медіаресурсів та маніпулятивних технологій спрямоване на зміну сприйняття реальності, формування альтернативних наративів та підлив довіри до ключових соціальних інститутів [1, с. 25]. У цьому контексті особливого значення набуває соціологія як наука, що претендує на об'єктивне вимірювання громадської думки та соціальних процесів. Соціологічні дослідження та соціологи як експерти стають одночасно і важливим джерелом знання про суспільство, і об'єктом цілеспрямованої дискредитації в умовах інформаційного протистояння [3, с. 45].

На основі аналізу оприлюднених даних соціологічних центрів та наукових публікацій визначити ключові фактори, що впливають на довіру населення України до соціологічних досліджень в умовах

інформаційних війн, виокремити соціально-демографічні групи з різним рівнем довіри та оцінити роль медіаграмотності.

Узагальнення результатів опитувань, оприлюднених провідними соціологічними центрами України - КМІС, Центр Разумкова, група «Рейтинг», а також даних із наукових джерел дозволяє виявити такі закономірності. Загалом 46,0% респондентів демонструють позитивне ставлення до соціологічних досліджень (повністю або скоріше довіряють), тоді як 46,0% - скептичне або негативне (скоріше не довіряють або повністю не довіряють). До соціологів як професійної групи довіряють 53,0% опитаних, що дещо вище, ніж довіра до результатів досліджень. Довіра до науки загалом є значно вищою (76,0%), що свідчить про те, що соціологія в умовах інформаційних війн втрачає довіру швидше, ніж природничі науки.

Інституційна диференціація довіри є суттєвою: найвищий рівень довіри мають академічні інститути НАН України (68,0%) та університетські дослідницькі центри (61,0%). Комерційним соціологічним центрам довіряють 54,0% опитаних, громадським організаціям – 43,0%. Найнижчий рівень довіри – до досліджень, проведених державними структурами (31,0%), та політичними партіями (12,0%). Це підтверджує, що респонденти здатні диференціювати джерела залежно від їхньої інституційної природи.

Основними джерелами отримання соціологічної інформації є соціальні мережі (67,0% використовують часто), телебачення (61,0%), новинні сайти (58,0%) та Telegram-канали (49,0%). Рівень довіри до цих джерел суттєво відрізняється: найбільше респонденти довіряють новинним сайтам (52,0%), телебаченню (48,0%) та радіо (41,0%), тоді як соціальним мережам довіряють лише 27,0% опитаних, Telegram-каналам – 21,0%. Респонденти, які отримують інформацію переважно з соціальних мереж та Telegram-каналів, довіряють соціологічним дослідженням значно менше (28,0%), ніж ті, хто покладається на новинні сайти та телебачення (49,0%).

Стикання з суперечливими даними соціологічних опитувань є надзвичайно поширеним: часто стикаються 42,0% респондентів, іноді - 44,0%. Отже, загалом 86,0% опитаних хоча б іноді стикаються з ситуаціями, коли різні опитування показують різні, а часом протилежні результати. Реакція на суперечливі дані є показовою для розуміння механізмів формування недовіри: 48,0% намагаються розібратися, яке опитування є достовірнішим; 41,0% довіряють тим даним, які збігаються з їхньою думкою; 34,0% втрачають довіру до соціології загалом (ефект генералізації недовіри); 31,0% – до конкретного опитування; 22,0% перестають звертати увагу на соціологічні опитування.

Стикання з фейками про соціологічні дослідження також є майже повсюдним: часто стикаються 38,0% респондентів, іноді – 47,0%. Отже, 85,0% опитаних хоча б іноді стикаються з фейками про соціологічні дослідження. Проте знання про методи маніпуляції соціологічними даними є недостатнім: лише 22,0% респондентів можуть назвати конкретні методи маніпуляції (фейки, вибіркова інтерпретація, псевдоопитування, маніпулятивні формулювання запитань); 35,0% чули про такі методи, але не можуть їх пояснити; 34,0% не знають про них взагалі.

Рівень обізнаності респондентів щодо методології соціологічних досліджень є низьким: лише 16,0% опитаних мають чітке уявлення про те, що таке вибірка, похибка, формулювання запитань та інші методологічні аспекти; 34,0% мають приблизне уявлення; 38,0% не мають уявлення взагалі. Водночас переважна більшість респондентів (78,0%) вважають методологію важливою для достовірності результатів, що свідчить про наявність запиту на прозорість досліджень, але брак знань для критичної оцінки.

Особиста участь у соціологічних опитуваннях позитивно впливає на рівень довіри: брали участь в опитуваннях 34,0% респондентів. Серед них 44,0% зазначили, що їхня довіра до соціологічних досліджень зросла, 48,0% – не змінилася, і лише 8,0% – зменшилася. Загалом, серед респондентів, які брали участь в опитуваннях, рівень довіри становить 68,0%, тоді як серед тих, хто не брав участі, – лише 38,0%. Безпосередній досвід взаємодії з соціологічним дослідженням суттєво підвищує довіру.

Аналіз залежності довіри від соціально-демографічних характеристик виявив суттєві відмінності. За рівнем освіти: серед респондентів з вищою освітою довіряють соціологічним дослідженням 61,0%, тоді як серед тих, хто має середню або професійно-технічну освіту, – лише 31,0%. За віком: найвищий рівень довіри спостерігається у віковій групі 51-65 років (54,0%), найнижчий – у групі 18-25 років (37,0%). Молодь демонструє більший скепсис, що може бути пов'язано з активним споживанням інформації з соціальних мереж і Telegram-каналів. За місцем проживання: жителі обласних центрів/великих міст демонструють вищий рівень довіри (51,0%) порівняно з жителями сіл/селищ (38,0%). Політична поляризація посилює вибіркове сприйняття соціологічних даних: серед респондентів із чітко вираженими політичними вподобаннями розрив між довірою до даних, що збігаються з думкою (51,0%), і даних, що суперечать думці (22,0%), становить 29 процентних пунктів.

Висновки. Узагальнення результатів наявних соціологічних опитувань свідчить, що довіра до соціологів та соціологічних досліджень в умовах інформаційних війн є складною та

багатофакторною проблемою. Ключовими факторами, що підривають довіру, є: часте стикання з суперечливими даними (86,0%), поширення фейків про соціологічні дослідження (85,0%), низький рівень обізнаності про методологію (лише 16,0% мають чітке уявлення), а також політична поляризація, яка змушує людей обирати ті опитування, що підтверджують їхні переконання (41,0%). Водночас результати дослідження демонструють наявність значних резервів для підвищення довіри: особиста участь в опитуваннях підвищує довіру з 38,0% до 68,0%; респонденти демонструють запит на прозорість (78,0% вважають методологію важливою) та готовність перевіряти інформацію (72,0% хоча б іноді це роблять).

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці комунікаційних стратегій для підвищення довіри до соціології серед вразливих груп та вивченні впливу програм медіаграмотності на критичне сприйняття соціологічних даних.

Особливої уваги потребують групи з низьким рівнем довіри: молодь (18-25 років), респонденти із середньою освітою, жителі сільської місцевості, а також ті, хто отримує інформацію переважно з соціальних мереж та Telegram-каналів. Саме для цих категорій необхідні цілеспрямовані програми підвищення медіаграмотності та популяризації соціологічного знання.

Список використаних джерел

1. Вишняк О. І. Вимірювання рейтингів у електоральних дослідженнях. *Українське суспільство: стан та динаміка змін*. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2012. С. 45–52.
2. Гриненко Д. Соціальна довіра як фундаментальна цінність громадянського суспільства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. 2025. № 66. С. 45–52.
3. Гук І. Травма і довіра: як війна впливає на рівень інституційної довіри. *Теоретичні і прикладні питання державотворення*. 2023. № 2. С. 55–62.

УДК 159.952:355.01(477)

Наталія Сидорчук,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЮ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. поставило мільйони людей в умови хронічного стресу, постійної загрози та невизначеності. За даними ВООЗ, понад 9,6 мільйона українців мають психоемоційні порушення, пов'язані з бойовими діями. В цих обставинах сприйняття реальності перестає бути лише абстрактним психологічним феноменом – від нього залежить здатність особистості зберігати психічне здоров'я, адаптуватися до нових умов і знаходити ресурси для подальшого функціонування. Вирішальну роль при цьому відіграють індивідуальні особливості особистості: когнітивний стиль, темперамент, попередній травматичний досвід, вікові та гендерні характеристики. Їх урахування є необхідною умовою ефективної психологічної допомоги постраждалим, що й визначає актуальність дослідження.

Мета дослідження. Метою роботи є теоретичний аналіз індивідуальних особливостей сприйняття особистістю реальності в умовах війни та визначення практичних підходів до підтримки психічного здоров'я з урахуванням цих особливостей. Використано методи: теоретичний аналіз і синтез наукової літератури, порівняльний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних концепцій і діагностичних підходів.

Результати дослідження. Аналіз провідних теоретичних підходів засвідчив, що сприйняття реальності є активним психічним процесом, у якому нерозривно взаємодіють когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти. Воно є не пасивним відображенням дійсності, а діяльністю свідомості, залежною від попереднього досвіду, установок, очікувань та емоційного стану. Ця теза послідовно обґрунтовується різними науковими школами. Гештальт-психологія (М. Вертгаймер) показала, що людина сприймає не суму елементів, а структуру, організовану за автоматичними закономірностями. Когнітивний підхід (А. Бандура, Дж. Брунер) трактує сприйняття як активну обробку інформації, що залежить від уваги, пам'яті та соціальних наративів. Гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс) наголошує на суб'єктивності сприйняття: «Реальність – це поле, яке кожна людина сприймає суб'єктивно, і ця

унікальна інтерпретація має для неї більшу значущість, ніж об'єктивна реальність». Феноменологічний підхід М. Мерло-Понті вказує на роль тілесного досвіду і унікального життєвого шляху, а психоаналіз (З. Фройд, К. Юнг) – на несвідомі механізми інтерпретації дійсності.

Умови війни радикально деформують сприйняття реальності. Постійна загроза активує реакцію виживання «бийся – тікай – завмири», порушує баланс нервової системи й може призводити до тяжких психічних наслідків: посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів, соціальної ізоляції та деперсоналізації. Нейробіологічні дослідження (Б. ван дер Кольк) підтверджують, що травматичний досвід змінює роботу амигдали, гіпокампу та префронтальної кори, що призводить до характерних порушень сприйняття – флешбеків, гіперпильності та труднощів із диференціацією безпечних і небезпечних стимулів. Результати NVVLS свідчать, що навіть через чотири десятиріччя після В'єтнамської війни близько 271 000 ветеранів зберігають повну або часткову форму ПТСР.

Водночас значна частина людей демонструє не лише адаптацію, а й посттравматичне зростання (ПТЗ) – позитивні трансформації особистості внаслідок пережитої травми. Р. Тедеші та Л. Калгун виокремили п'ять сфер ПТЗ: підвищення цінності життя, поглиблення міжособистісних стосунків, усвідомлення особистісної сили, відкриття нових можливостей та духовний розвиток. Дослідженнями українських учених (Н. Гуральник, О. Трофімова, Л. Соколюк) підтверджено, що у військових, переселенців і волонтерів частіше виявляються риси адаптивної трансформації: свідомість не руйнується, а перевлаштовується під реалії війни. Те, який із цих шляхів обирає особистість, визначається насамперед її індивідуальними особливостями.

Дослідження виокремлює п'ять базових когнітивних стилів, що безпосередньо детермінують характер сприйняття реальності в умовах воєнного стресу. Полезалежний / полenezалежний стиль (Г. Віткін): полезалежні особи формують картину реальності переважно через груповий та медійний фон (особливо вразливі до дезінформації і панічних настроїв), полenezалежні спираються на внутрішні орієнтири й краще адаптуються автономно. Аналітичний / холістичний стиль: аналітики структурують загрози логічно і прогнозують наслідки, холісти інтегрують інформацію цілісно й контекстуально, але вразливіші до інформаційного перевантаження. Рефлексивний / імпульсивний стиль: рефлексивні особи краще пристосовуються до зміненої реальності, але мають підвищений ризик афективних розладів через надмірну рефлексію; імпульсивні

ефективні в гострих ситуаціях, але менш стійкі до тривалих впливів. Гнучкий / ригідний стиль: люди з гнучким стилем толерантні до невизначеності і швидко адаптуються; ригідне мислення ефективне в стабільних умовах, але в умовах хаосу спричиняє наростаючу дезорієнтацію. Тип темпераменту також визначає динамічні характеристики сприйняття: холерики гіперболізують загрози і схильні до афективних реакцій; сангвіники демонструють адаптивний оптимізм; флегматики – стабільну, але повільну адаптацію; меланхоліки – глибоке переживання з найвищим ризиком хронізації ПТСР, що потребує найделікатнішого психоемоційного супроводу.

Суттєві відмінності у сприйнятті воєнної реальності детерміновані віком, статтю та соціальним статусом. Діти виявляють фрагментарне, емоційно забарвлене сприйняття з елементами злиття фантазії з реальністю; підлітки – домінування катастрофічного мислення і кризи ідентичності. Особи середнього віку відзначаються відносною стійкістю завдяки досвіду, але несуть ризики вигорання через подвійну відповідальність. Люди похилого віку при збереженні соціальних контактів демонструють вищий рівень резиліентності завдяки призмі історичної пам'яті. Гендерні відмінності: жінки вирізняються вищою емоційною чутливістю і частіше звертаються по допомогу, але схильніші до реакцій «заморожування» та деперсоналізації; чоловіки частіше раціоналізують і пригнічують емоції, рідше шукають підтримку, що підвищує ризик відкладених розладів. Ветерани формують специфічне «бойове мислення» з гіперпильністю й недовірою, що зберігається і в мирному середовищі.

Для комплексного вивчення індивідуальних особливостей сприйняття реальності в умовах воєнного стресу обґрунтовано психодіагностичний інструментарій із п'яти взаємодоповнюючих методик: опитувальник PCL-5 (PTSD Checklist for DSM-5) для виявлення деформацій сприйняття, спричинених психологічною травматизацією; шкала AHS (Analytic-Holistic Scale, І. Чоєї) для визначення переважного когнітивного стилю; «Опитувальник способів подолання» Р. Лазаруса та С. Фолкман для діагностики копінг-стратегій як активного аспекту сприйняття власних ресурсів; шкала загальної самооефективності GSE (Р. Шварцер, М. Срусалем) для вимірювання ресурсного потенціалу особистості; опитувальник PTGI-X (Р. Тедеші, Л. Калгун) для оцінки позитивних трансформацій сприйняття. Поєднання цих інструментів дозволяє отримати цілісний психологічний портрет особистості – від деформацій, спричинених травмою, до ресурсних трансформацій.

Висновки. Дослідження підтвердило, що індивідуальні особливості особистості є визначальним чинником, що

опосередковує вплив воєнних умов на сприйняття реальності. Когнітивний стиль, темперамент, вік, стать і соціальний статус визначають не лише характер інтерпретації подій, а й стратегії подолання стресу, ймовірність розвитку ПТСР та потенціал до посттравматичного зростання. Ефективна психологічна підтримка і реабілітація неможливі без розуміння індивідуального «фільтра» сприйняття кожної конкретної людини: уніфіковані програми мають істотно нижчу результативність, ніж диференційовані, побудовані на урахуванні психодіагностичного профілю особистості. Перспективами подальших досліджень є емпірична верифікація зв'язку між когнітивним стилем і резилієнтністю, розробка скринінгових протоколів для первинної ланки психологічної допомоги, а також лонгітудне вивчення трансформацій сприйняття реальності у різних групах постраждалого від війни населення України.

Список використаних джерел

1. Біла І. М. Індивідуальні особливості сприймання, їх роль у конструюванні реальності. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Т. 12, вип. 19. С. 68–77.
2. Блинова О. Є. Особливості сприйняття соціальної реальності особистістю в кризових умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 2, т. 1. С. 15–20.
3. Блинова О. Є., Крушельницька Я. В. Когнітивно-стильові характеристики особистості як чинник адаптації в кризових умовах суспільства. *Психологічні перспективи*. 2021. Вип. 37. С. 24–38.
4. Герасименко Л. О. Сприйняття загрози та механізми психосоціальної адаптації при реакціях на тяжкий стрес. *Проблеми сучасної психології*. 2021. Вип. 52. С. 110–127.
5. Гуральник Н., Трофімова О., Соколюк Л. Особливості адаптації та трансформації свідомості особистості в умовах війни. *Психологічний часопис*. 2023. Т. 9, № 5. С. 89–102.
6. Кокун О. М. Когнітивне оцінювання як чинник сприйняття стресових ситуацій та адаптації особистості. *Український психологічний журнал*. 2019. № 1 (11). С. 34–48.
7. Кокун О. М. Індивідуально-психологічні чинники резилієнтності особистості в умовах тривалого стресу. *Український психологічний журнал*. 2023. № 2 (20). С. 45–59.
8. Москаленко В. В., Шайгородський Ю. Ж. Соціально-психологічні чинники трансформації індивідуальних когнітивних схем

в умовах воєнного стану. *Політична психологія*. 2022. № 10 (24). С. 15–27.

9. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ : Юніверс, 2001. 728 с.

10. Невидимий батальйон 5.0: Сприйняття реальності, психоемоційний стан та потреби жінок-ветеранок в умовах повномасштабної війни : аналітичний звіт / Жіночий ветеранський рух ; за заг. ред. М. Суслової. Київ, 2023.

11. Панок В. Г., Левченко О. В. Психологічні особливості сприймання загрози представниками різних соціально-демографічних груп в умовах війни в Україні. *Вісник НАПН України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–12.

12. Романчук О. І. Дорога визволення від травми: посібник для тих, хто подолав насильство, та їхніх терапевтів. Львів : Свічадо, 2021. 184 с.

13. Тітаренко Т. М. Трансформація сприйняття життєвого світу особистості в умовах воєнної загрози та невизначеності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–9.

14. Чабан О. С., Хаустова О. О. Психологічні ознаки стресу та особливості інтерпретації реальності в екстремальних умовах. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2023. Т. 8, № 2. С. 54–63.

УДК 316.62

Дмитро Шапошніков,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;
Національний університет «Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України проблема вимушеної внутрішньої міграції набула безпрецедентних масштабів. Станом на 2025 рік, за даними Міжнародної організації з міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні перевищує 5 мільйонів, з яких близько 20% становлять діти. Діти-переселенці опиняються в ситуації подвійної вразливості: з одного боку, вони переживають травматичний досвід втрати дому, розлуки зі звичним соціальним середовищем, а часто й безпосередньо стикаються з насильством; з іншого – вони мусять інтегруватися в нове соціальне, культурне та освітнє середовище,

яке не завжди готове до їх прийняття [3, с. 45]. Саме тому дослідження проблем соціальної адаптації дітей-переселенців та оцінка ефективності механізмів їх підтримки є надзвичайно актуальним завданням як для соціологічної науки, так і для соціальної політики.

Мета дослідження. На основі аналізу оприлюднених даних міжнародних та українських організацій (Міжнародної організації з міграції, ЮНІСЕФ, ООН), а також наукових публікацій українських дослідників [1–3] виявити основні проблеми соціальної адаптації дітей-переселенців, оцінити ефективність існуючих механізмів підтримки (державних, освітніх, громадських) та запропонувати практичні рекомендації щодо їх удосконалення.

Результати дослідження. Узагальнення результатів опитувань, оприлюднених провідними міжнародними та українськими організаціями, а також даних із наукових джерел [1–3] дозволяє виявити чотири ключові групи проблем, з якими стикаються діти-переселенці в процесі соціальної адаптації.

Перша група – психологічні та емоційні проблеми. За даними досліджень, вони є найбільш поширеними: їх зазначають до 84% батьків дітей-переселенців. Серед конкретних проявів лідирує підвищена тривожність (близько 70%): діти постійно перебувають у стані занепокоєння, бояться майбутнього, нових людей, гучних звуків. Емоційна нестабільність (різкі перепади настрою, плаксивість) спостерігається у понад 60% дітей. Порушення сну (важке засинання, нічні кошмари) відзначають приблизно 55–60% респондентів. Замкнутість та зниження комунікабельності притаманні близько 50% дітей, а відчуття самотності та соціальної ізоляції – майже половині. Важливо підкреслити, що значна частина батьків (близько 65–70%) зазначають: психологічні труднощі значно ускладнюють адаптацію дитини до нового середовища.

Друга група – освітні труднощі. Вони виявлені у понад 75% дітей-переселенців. Найпоширенішою проблемою є розрив у навчальних програмах (близько 65–70%): діти або відстають від однолітків через різницю в змісті навчання, або, навпаки, проходять матеріал, який уже вивчили в попередній школі. Зниження успішності порівняно з попереднім місцем навчання зафіксовано у близько 60% дітей. Відсутність доступу до додаткових освітніх ресурсів (репетитори, гуртки, секції) через соціально-економічні обмеження відзначають понад 50% респондентів. Труднощі у стосунках з однокласниками виникають майже у 50% дітей, а з вчителями – у близько 25–30%. Особливо тривожним є те, що стигматизація та булінг у новій школі фіксуються приблизно в кожного третього учня-переселенця.

Третя група – соціально-економічні бар'єри. Їх відзначають близько 65–70% опитаних сімей. Низький рівень доходу сім'ї (брак коштів на базові потреби) становить проблему для понад 70% респондентів. Відсутність власного житла (проживання в гуртожитках, у родичів, в орендованих помешканнях) відзначають близько 60% батьків. Нemoжливість оплатити додаткові заняття (гуртки, репетитори) турбує понад 60% сімей, а нemoжливість придбати шкільне приладдя, одяг чи взуття – приблизно 55%. Безробіття одного або обох батьків становить близько 45–50%. Відсутність комп'ютера, планшета або доступу до інтернету для дистанційного навчання є проблемою для понад третини родин. Як свідчить аналіз даних, соціально-економічне становище є одним із ключових факторів, що впливають на успішність адаптації: серед сімей із низьким доходом лише близько 18% дітей визнано повністю адаптованими, тоді як серед сімей із доходом вище середнього цей показник становить понад 40%.

Четверта група – культурні бар'єри та стигматизація. Вони проявляються в таких формах: відчуття дитиною «чужості» в новому колективі (понад 40%), упереджене ставлення через походження з іншого регіону (близько 40%), непорозуміння через мовні відмінності (близько 35–40%). Особливо тривожним є те, що значна частина батьків (понад 40%) зазначають: їхні діти мають друзів лише серед переселенців і не інтегрувалися в місцеві дитячі спільноти, що свідчить про соціальну сегрегацію.

Оцінка ефективності механізмів підтримки. Узагальнення наявних даних дозволяє оцінити ефективність різних форм допомоги дітям-переселенцям. Результати виявляють суттєві відмінності між державними, освітніми та громадськими механізмами.

Державна соціальна допомога (виплати, пільги) отримує низькі оцінки – переважна більшість респондентів (понад 55%) висловлюють незадоволення, насамперед через бюрократичні перепони (близько 65–70% скаржаться на надмірну кількість довідок та черги) та відсутність інформації про доступні послуги (близько 60%).

Підтримка з боку школи (вчителі, психолог) оцінюється дещо вище, однак приблизно 40% респондентів залишаються незадоволеними. Лише близько 25–30% дітей отримують систематичну психологічну підтримку в школі, хоча понад 80% батьків визнають наявність психологічних проблем у своїх дітей. Це свідчить про значний розрив між потребою в психологічній допомозі та її реальною доступністю.

Діяльність громадських організацій та волонтерів отримує найвищі оцінки – лише близько 15–20% респондентів висловлюють незадоволення. Батьки відзначають адресність, оперативність та

гнучкість такої допомоги. Водночас ресурсів громадських організацій недостатньо для охоплення всіх потребуючих, а їхня діяльність часто є фрагментарною та не скоординованою з державними структурами.

Ключові залежності. Аналіз даних дозволяє виявити важливі закономірності. По-перше, діти, які отримують систематичну психологічну підтримку, демонструють значно нижчий рівень тривожності (близько 50–55% проти понад 85% серед тих, хто не отримує підтримки), а частка успішно адаптованих серед них є майже вдвічі вищою (близько 45–50% проти близько 20%). По-друге, якість сімейної підтримки є критичним фактором: серед дітей, чиї батьки оцінюють свій психологічний стан як «добрий», понад 60% демонструють високий рівень адаптації; серед тих, чиї батьки перебувають у стані хронічного стресу, цей показник становить лише близько 10–15%.

Загальна оцінка адаптації. За узагальненими даними, лише близько 20% дітей-переселенців є повністю адаптованими до нового середовища. Понад половини (близько 50–55%) мають часткову адаптацію (наявні певні труднощі, але загалом справляються), а близько 25–30% залишаються неадаптованими навіть через тривалий час після переміщення. Особливо тривожним є те, що серед дітей, які проживають у новому місці понад рік, значна частка (близько 30–35%) продовжують відчувати значні проблеми, що свідчить про ризик хронізації адаптаційних труднощів.

Висновки. Аналіз оприлюднених даних міжнародних та українських організацій, а також наукових публікацій [1–3] свідчить, що соціальна адаптація дітей-переселенців є складною та багатофакторною проблемою. Переважна більшість дітей стикаються з психологічними (до 85%), освітніми (понад 75%) та соціально-економічними (близько 65–70%) труднощами. Існуючі механізми підтримки є недостатньо ефективними через низьку доступність психологічної допомоги, фрагментарність та бюрократичні перепони в державній системі. Найвищу ефективність демонструють громадські організації та волонтери, однак їхніх ресурсів недостатньо для охоплення всіх потребуючих, а їхня діяльність часто не має системного характеру.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу різних форм підтримки (психологічної, освітньої, матеріальної) на успішність адаптації дітей-переселенців залежно від їхнього віку, статі, регіону походження та тривалості перебування в новому місці. Особливої уваги потребує розробка інтегрованих моделей співпраці державних, освітніх та громадських інституцій, а також довгострокова оцінка ефективності програм соціальної

інтеграції. Лише комплексний підхід, який поєднує адресну матеріальну допомогу, доступну психологічну підтримку, інклюзивне освітнє середовище та дієві інтеграційні програми, здатний забезпечити умови для успішної адаптації дітей-переселенців, їхнього психологічного благополуччя та повноцінного розвитку як рівноправних членів українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Колесник Т. О., Козаченко Ю. С. Використання психічного здоров'я та психосоціальної підтримки серед ВПО в Україні. 2017.
2. Петренко Л. В. Соціальні чинники адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2022. № 3(10). С. 38–44.
3. Волошина М. Психологічні наслідки переселення та стратегії допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Журнал психології та соціальної роботи*. 2018. № 3(2). С. 45–52.

УДК 37.013.42

Яна Шупінська,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Андрій Заблоцький,
доктор філософії, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство, що трансформується під впливом цифровізації, децентралізації, повномасштабної російської агресії, гуманітарної кризи та євроінтеграційних процесів, ставить перед системою освіти та соціального захисту нові виклики щодо забезпечення повноцінної адаптації дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Традиційна сегрегаційна (спеціальна) модель часто призводить до соціальної ізоляції, стигматизації, обмеження можливостей для самореалізації та формування стійкої позитивної ідентичності. У воєнний період ці проблеми загострюються через психологічні травми, втрату близьких, вимушене переміщення, руйнування

інфраструктури та обмежений доступ до реабілітаційних і освітніх послуг, особливо в сільських територіальних громадах.

Фрагментованість соціально-педагогічної підтримки, недостатня кваліфікація фахівців, брак ресурсів, фізичні та комунікаційні бар'єри, а також низький рівень толерантності в суспільстві посилюють ризики дезадаптації, маргіналізації та вторинної інвалідизації.

Водночас інклюзивна парадигма, закріплена Законом України «Про освіту», Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю, Національною стратегією розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та іншими документами, відкриває можливості для створення підтримуючого, універсального освітнього та соціального середовища. Актуальність теми зумовлена необхідністю глибокого науково-практичного осмислення соціально-педагогічних механізмів адаптації, які забезпечують не лише освітні здобутки, а й повноцінну соціалізацію, емоційно-вольовий розвиток та підготовку до самостійного життя в сучасному суспільстві.

Мета дослідження. Комплексно проаналізувати соціально-педагогічні аспекти адаптації дітей з ООП в умовах сучасного українського суспільства, виявити ключові бар'єри та фактори успішної інтеграції, охарактеризувати інноваційні моделі соціально-педагогічної підтримки, обґрунтувати роль територіальної громади та міжвідомчої взаємодії, а також окреслити перспективи розвитку інклюзивного середовища в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Результати дослідження. Адаптація дітей з особливими освітніми потребами – це складний, динамічний, багаторівневий соціально-педагогічний процес активного пристосування дитини до освітнього, соціального, культурного та цифрового середовища з урахуванням її індивідуальних психофізіологічних особливостей, потреб і потенціалу.

Соціально-педагогічні аспекти цього процесу охоплюють формування соціальних компетентностей (комунікація, співпраця, емпатія), розвиток емоційно-вольової сфери, побудову адекватної самооцінки, подолання внутрішніх і зовнішніх бар'єрів, а також забезпечення рівного доступу до ресурсів суспільства для самореалізації.

Основні принципи ефективної соціально-педагогічної адаптації:

- **Індивідуалізація** – розробка персональних програм розвитку та індивідуальних програм розвитку дитини (ІПР) на основі комплексної психолого-педагогічної діагностики.

- **Інклюзивність** – навчання та соціалізація переважно в загальноосвітньому середовищі з необхідною підтримкою.
- **Комплексність** – поєднання педагогічної, психологічної, медичної, соціальної та реабілітаційної допомоги.
- **Доступність** – усунення фізичних, інформаційних та комунікаційних бар'єрів (універсальний дизайн, асистивні технології).
- **Партнерство та міжвідомча взаємодія** – тісна координація сім'ї, закладу освіти, соціальних служб, громади, НГО та держави.
- **Безперервність** – супровід на всіх етапах розвитку дитини (дошкільний, шкільний, професійний).

Ключові бар'єри адаптації в сучасних умовах:

- Архітектурні та транспортні перешкоди.
- Недостатня підготовка педагогічних і соціальних працівників.
- Психологічні травми війни та посттравматичні стресові розлади.
- Стигматизація та низька толерантність у суспільстві.
- Цифровий розрив у віддалених громадах.
- Фрагментованість послуг і недостатнє фінансування.

Інноваційні моделі соціально-педагогічної підтримки:

1. **Мультидисциплінарні команди супроводу** (учитель, соціальний педагог, психолог, логопед, дефектолог, асистент вчителя, медичний працівник) – команда психолого-педагогічного супроводу (КППС) у закладах освіти.

2. **Ресурсні центри інклюзивної освіти** та інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), які здійснюють оцінку потреб, розробку рекомендацій і методичну підтримку.

3. **Цифрові технології адаптації** – адаптивні освітні платформи, застосунки для розвитку комунікації (наприклад, з елементами AAC – альтернативної та додаткової комунікації), дистанційний супровід, VR/AR-технології для соціальних навичок, електронні індивідуальні траєкторії навчання.

4. **Сімейно-центрований підхід** – тренінги для батьків, сімейне консультування, програми посилення батьківських компетентностей.

5. **Громадські та проєктні моделі** – інклюзивні клуби, майстер-класи, волонтерські програми, спортивні та мистецькі проєкти, UPSHIFT (програма ЮНІСЕФ) для розвитку соціальних ініціатив молоді з ООП.

6. **Соціально-трудова адаптація** – програми підготовки до самостійного життя та працевлаштування для підлітків.

Особливу роль відіграє **територіальна громада** як первинне середовище адаптації. Успішні практики включають створення інклюзивних громадських просторів, мобільних бригад підтримки, партнерські проєкти з ЮНІСЕФ, ПРООН та іншими організаціями.

Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 року акцентує на системних змінах: підвищення кваліфікації кадрів, створення безбар'єрного середовища, моніторинг ефективності та розширення варіативності форм (включаючи спеціальні класи за потреби).

Інтегрований соціально-педагогічний підхід забезпечує значні переваги: зниження проявів дезадаптації, зростання академічної успішності та соціального статусу дитини, формування толерантного суспільства, психологічну реабілітацію в умовах війни, зменшення ризиків інституціоналізації та підвищення якості життя. У цифрову епоху ці ефекти посилюються завдяки автоматизації діагностики, моніторингу прогресу та дистанційній підтримці.

Висновки. Соціально-педагогічні аспекти адаптації дітей з особливими освітніми потребами є стратегічно важливим елементом побудови інклюзивного, гуманного та стійкого суспільства в сучасній Україні. Впровадження принципів індивідуалізації, комплексності, доступності та партнерства в поєднанні з інноваційними моделями (мультидисциплінарний супровід, цифрові технології, громадські ініціативи) на рівні територіальної громади забезпечує ефективну адаптацію, соціалізацію та самореалізацію кожної дитини.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною оцінкою ефективності цифрових інструментів, вивченням впливу воєнних травм на процес адаптації, масштабуванням найкращих практик, розробкою регіональних моделей та рекомендацій для всіх територіальних громад України з метою повної реалізації Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання та забезпечення права кожної дитини на якісну освіту та соціальну інтеграцію.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами).
2. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р.
3. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року.
4. Про організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами у 2024/2025 навчальному році : лист МОН України від 03.09.2024 № 6/679-24 (та оновлені рекомендації 2025 р.).

5. Сучасні підходи до інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами : методичні рекомендації / за ред. В. Кременя та ін. Київ : Освіта, 2023–2025.

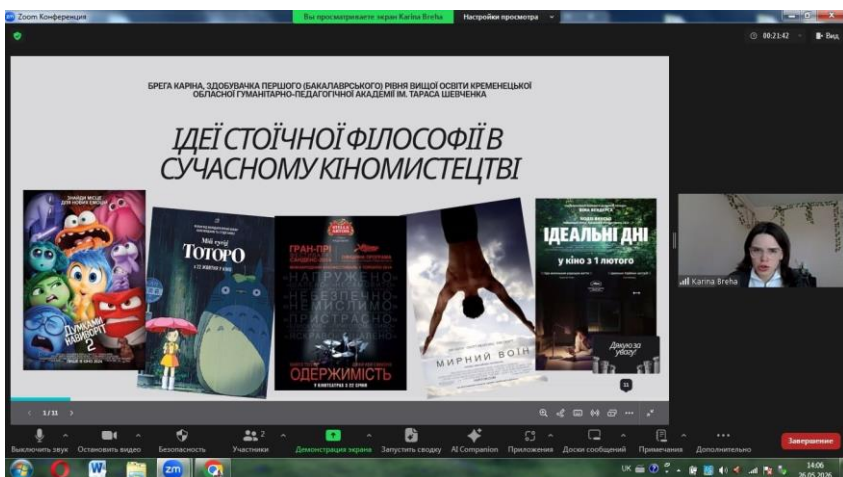
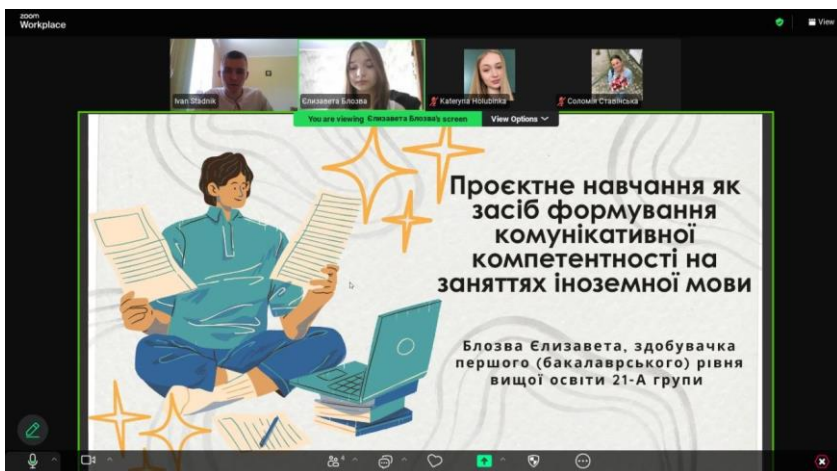
6. Матеріали проєктів ЮНІСЕФ, ПРООН щодо розвитку інклюзії в територіальних громадах (2023–2025).

7. Колупаєва А. А., Таранченко Т. М. Інклюзивна освіта: від теорії до практики. Київ, 2020–2024 (оновлені видання).

ФОТОЗВІТ
ХІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«KREMENETS SCIENCE:
OPEN AIR, АБО НАУКА
В КРОСІВКАХ»

ЗМІСТ

СТУДІЯ IV. ГУМАНІТАРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Величко Олена, Колодій Артем. ВПЛИВ «КЛІПОВОГО-МИСЛЕННЯ» НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ 4

Галішевський Віталій. ЗБРОЙНІ СИЛИ ВОЛИНСЬКИХ МАГНАТІВ У ПОЛОЦЬКІЙ КАМПАНІЇ СТЕФАНА БАТОРІЯ 1579 Р. 6

Бурма Андрій. СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЕМЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ 11

Бобрик Іван, Кравець Любов. КРЕМЕНЕЦЬКА БРАТСЬКА ШКОЛА – ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ ОСВІЧЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ВОЛИНІ 15

Брега Каріна. ІДЕЇ СТОЇЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ КІНОМИСТЕЦТВІ 19

Кутрань Ірина, Сеньківська Галина. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ У 60–80 РР. ХХ СТ. В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 24

Макаренкова Софія, Кравець Любов. ОСВІТНЯ ТА РЕЛІГІЙНА МІСІЇ ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ НА КРЕМЕНЕЧЧИНІ (XVII–XVIII СТ.) 28

Максимюк Іван. ІСТОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ГАЙДАМАЦЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ У ПОГЛЯДАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 33

Мгалоблішвілі Анна. ТИПОЛОГІЯ СТРАТЕГІЙ ЦИФРОВОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ: ВІД ІНТЕГРАЦІЇ ДО ВІДЧУЖЕННЯ 37

Сопіга Максим. СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ..... 40

Тимощук Анна. ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ З ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 44

СТУДІЯ V. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ ТА ЕКОЛОГІЯ

Тригуба Олена, Бережна Юлія. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС
ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ПІЗНАЄМО
ПРИРОДУ» У 8 КЛАСІ 48

Бережанська Вікторія, Галаган Оксана. ЕКОЛОГІЧНИЙ
СТАН ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА
ШЛЯХИ ЙОГО ПОЛІПШЕННЯ 50

Бондарчук Денис. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ
ПОСЛУГ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ КРЕМЕНЕЦЬКОГО
БОТАНІЧНОГО
САДУ 53

Вакуленко Василь, Гурська Оксана. ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ
БІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ 57

Возняк Павло, Кратко Ольга. ФОРМУВАННЯ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ
НАВЧАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ТА ЕКСПЕРИМЕНТІВ У
ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 60

Грицай Анна, Цицюра Неля. АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ
ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ РОСЛИН У МЕЖАХ КРЕМЕНЕЦЬКОГО
ГОРБОГІР'Я 63

Гузовата Марія ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ
УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІКТ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ..... 65

Данильчук Ельвіра, Гурська Оксана. РОЛЬ ШКІЛЬНОГО
БІОЛОГІЧНОГО ГУРТКА У ПРОФЕСІЙНОМУ
САМОВИЗНАЧЕННІ УЧНІВ 68

Дубилко Марія. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ
ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ 71

Іванюк Мар'яна, Кратко Ольга. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСКУРСІЙ І ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ
ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 8 КЛАСУ 74

Кім Христина. ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ
БІОРІЗНОМАНІТТЯ
В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН 77

Кочубей Валентина. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО
НАВЧАННЯ 81

Лещук Вадим, Кратко Ольга. ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ
ПОТЕНЦІАЛ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
НПП «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ» 86

Ромасюк Ірина, Головатюк Людмила.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ
КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
БІОЛОГІЇ У 7 КЛАСІ 89

Синіцька Дарина. РОЛЬ СОВ У ПІДТРИМАННІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ТА
РЕГУЛЯЦІЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ ГРИЗУНІВ 94

Сичов Олександр, Гурська Оксана. ТЕХНОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ У
КУРСІ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» 97

Скакальський Сергій, Тригуба Олена. ВИРОБНИЦТВО
БІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ПІД КУЛЬТУРНІ РОСЛИНИ В
УКРАЇНІ 100

Скиба Матвій. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 104

Тимошук Дмитро. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ У ШКОЛЯРІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 107

Трофимлюк Наталія, Тригуба Олена. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ 111

СТУДІЯ VI. СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Охромій Галина, Білан Анастасія. ЦИФРОВА ВТОМЛЮВАНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ 115

Єфременко Андрій, Бондаренко Роман. ЕКОЛОГІЧНА ДИНАМІКА ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ТЕОРІЙ ДЛЯ РОЗРОБКИ ЕЛЕКТРОННИХ КУРСІВ В СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ 118

Заблоцький Андрій. ІНТЕГРОВАНІ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ТА ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЇХ НАДАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ 121

Каретна Ольга, Трембач Анастасія. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ 124

Вовчук Ангеліна. СТЕНЛІ ХОЛЛ І БІОГЕНЕТИЧНИЙ ЗАКОН РЕКАПІТУЛЯЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ 128

Догарєв Владислав, Левандовська Любов. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 131

Зубко Андрій, Гурська Оксана. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «БЕЗПЕКА, ЗДОРОВ'Я ТА ДОБРОБУТ»134

Клим'юк Ольга, Левандовська Любов. ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ПОСТАВИ ЗАСОБАМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....38

Куцмус Микола, Левандовська Любов. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ .142

Литвин Вероніка, Левандовська Любов. ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ145

Перебийніс Кіра. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ149

Силенко Катерина. ДОВІРА ДО СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН: ФАКТОРИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ151

Сидорчук Наталія. ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТИСТЮ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ 155

Шапошніков Дмитро. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ159

Шупінська Яна, Заблоцький Андрій. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА163

ФОТОЗВІТ XI НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ»168

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ

Випуск XI

Частина 2

За загальною редакцією М. О. Галішевської

Дизайн обкладинки: Киричок С. В.
Комп'ютерний набір та верстка: Горголь В. А.

Підп. до друку 09.06.2026 р.
Зам. № 384. Формат 60х90/16.
Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 10,28

Видруковано у видавничому центрі Кременецької
обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
47003, вул. Ліцейна, 1, м. Кременець

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6074 від 13.03.2018 р.